

VATANDAŞLIK HAKKININ KAPSAMI VE EGEMENLİK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Bilge BiNGÖL SCHRİJER*

ÖZ

Vatandaşlık anayasalarda bir hak ve ödev olarak yer almakta ve bir kişiyi devlete bağlayan hukuki, siyasi bağ olarak tanımlanmaktadır. Küresel göç dalgası ve mülteci “krizi” ise vatandaşlığın farklı bir açıdan, bir “insan hakkı” olabilme açısından irdelenmesini gündeme getirmiştir. Çalışma, bir hak olarak vatandaşlık ile egemenlik arasındaki ilişkinin irdelenmesi üzerine yoğunlaşmakta ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 15. maddesinde düzenlenen “vatandaşlık hakkını” normatif ve kuramsal açıdan incelemektedir. Vatandaşlık hakkının kapsamı öncelikle uluslararası ve ulusal normatif düzenlemeler ile çeşitli yargı kararları açısından incelenmiştir. Hukuki düzenlemelerde göze çarpan, vatandaşlığın devlet egemenliğini sınırlandıracak biçimde tek başına bir hak olarak ele alınmadığı, ancak vatansızlığın önlenmesi ve çocuğun yüksek yararı gibi bir takım durumlar üzerinden somutlaştırıldığıdır. Ardından vatandaşlık hakkının kapsamına ilişkin kuramsal tartışmalara yer verilmiştir. Bunlar, ius nexi olarak da adlandırılan etkili bağın kişi açısından bir hak doğurup doğurmadığı, günümüzde göç ve mülteci yazınındaki hak merkezli bir yaklaşımın yaygınlaşmış olması ve idare hukukunda tartışılan “haklı beklenti” ölçütünün bir yabancının yaşadığı devletin vatandaşlığını kazanmasında etkili olup olmayacağıdır.

***Anahtar Kelimeler:** vatandaşlık hakkı, egemenlik, vatansızlar, mülteciler, haklı beklenti.*

AN ASSESSMENT ON THE RELATION OF “CITIZENSHIP AS A HUMAN RIGHT” AND SOVEREIGNTY

ABSTRACT

Citizenship is often treated both as a right and as an obligation in constitutions and it is described as a legal and political link between the state and its people. Global migration waves and refugee “crises” brought up the idea of citizenship as a human

* **Dr.,** Öğretim Üyesi, Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, (E-posta: kuzeyb@gmail.com ; bilgebingol@akdeniz.edu.tr)

Bu çalışmayı yaparken kütüphanesini bana açan ve vatandaşlık hukuku alanındaki bilgi ve görüşlerini benimle paylaşan ve halen Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletler Özel Hukuku Ana Bilim Dalı’nda doktora çalışmalarını başarı ile yürütmekte olan değerli **Araş. Gör. Güven Yazar**’a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih : 25/01/2018

Yayınlanmasının Uygun Görüldüğü Tarih: 22/06/2018

right in legal doctrines. The study examines the relation between the sovereignty of a state and citizenship as a human right by first analyzing article 15 of the United Nations Declaration of Human Rights (1948) normatively and theoretically. The normative analysis is framed by international and national legal documents and selected international and national court decisions. It will show that citizenship as a human right is not seen as a distinct matter in the legal documents; rather, it is always related to other issues like preventing statelessness or protecting children. In the second part, a theoretical analysis discusses whether the ius nexi principle could generate an entitlement to the right to citizenship, furthermore the effects of migration studies' discourses in the legal field and finally, whether the administrative law measure of legitimate expectation could be used in citizenship cases or not.

Keywords: *right to citizenship, sovereignty, stateless persons, refugees, legitimate expectations.*

GİRİŞ

Robert Venturi 1966 yılında yazdığı *Mimarlıkta Karmaşıklık ve Çelişki* isimli eserinde, modern mimarinin tutarlılığına karşılık post-modern olarak adlandırılabilen mimarinin dayandığı çeşitlilik ve farklılıkların önemini vurgulamıştı: “...Modern deneyimin zenginliğine ve muğlaklığına dayalı karmaşık ve çelişkili mimariden söz ediyorum, sanatın içinde de gizli olan bu deneyimden.

...

Saf olandansa melez, düz olandansa uzlaşmacı, dışlayıcı olandansa bağdaştırıcı olan öğeleri seviyorum. Açık bir birliktense karman çorman bir canlılığı tercih ediyorum. ‘Ya bu ya da o’ yerine, ‘her ikisi de’ demeyi, ‘siyah ya da beyaz’ demektense ‘siyah ve beyaz ve bazen de gri’ demeyi tercih ediyorum.

...

Karmaşıklık ve çelişkilere dayalı bir mimari, dışlayıcılığın kolay birliği yerine kapsayıcılığın zor birliğini ortaya çıkartmalıdır¹.”

Tıpkı bir yaşam alanı tasarlarlarken tasarımcı mimarın dayandığı ilkeler olduğu gibi, devletlerin de aslında anayasa ve yasaları aracılığıyla bir mimar-

¹ Robert VENTURI, **Complexity and Contradiction in Architecture**, The Museum of Modern Art, 2nd Edition, New York, 1992, s. 16.

dan farklı davranmadığına şahit olmaktayız. Devlet, elinde sıkıca tuttuğu egemenliğini, insan ve toprak unsurlarının en küçük birimine kadar hissettirmektedir². 21. yüzyılda küresel nüfus hareketleri -gerek terör ve savaş nedeniyle zorunlu olarak, gerekse ticari, sanat, bilim ve spor vb. nedenlerden ötürü gönüllü olarak- yoğun biçimde yaşanmakta; hiç olmazsa teknoloji ile birlikte bu yoğunluk sosyal bilimlerin alanlarında ve sosyal teoride eskiye kıyasla oldukça hızlı karşılığını bulmaktadır. Bu açıdan, siyasi bütünlük ile ulusal bütünlük arasında bağ kuran ve devlet egemenliğinin açık bir biçimde görüldüğü alan olan vatandaşlık kavramının³, hukuki açıdan ve temel bir insan hakkı olma yönünden irdelenmesi önem arz etmektedir. Bugün özellikle Avrupa ülkelerinde, Robert Venturi'nin post-modern mimari hakkındaki tanımına kıyasla, *karmaşıklık ve çelişkilerin zor kapsayıcılığına dayalı* bir anayasal vatandaşlık bağının, günümüz toplumlarının dışlayıcılığı karşısındaki başarısızlığına vurgu yapılarak tartışmaya açıldığına şahit olmaktayız. Anayasal vatandaşlık idealinin 21. yüzyılın “mobil” ya da “hareketli” dünyasında gerçekten mümkün olup olamayacağına ilişkin sorularla karşılaşmaktayız. Türkiye de, göç alanında transit ülke olmaktan çıkmış, hedef ülke olmuş ve son olarak Suriye savaşı ile birlikte bölgesinde ağır bir sorumluluk üstlenmiştir. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin titiz bir biçimde vatandaşlık vereceği insanları seçmeye özen göstermesi, Türkiye'nin bölgesinde üstlendiği sorumluluk gereği ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan Suriye vatandaşlarına Türk vatandaşlığı verilmesini gündeme getirmesi, vatandaşlık ve egemenlik üzerine bir kere daha düşünmemizi gerektirmektedir.

O halde devletin insan unsurunun niteliği problemi olarak karşımıza çıkan vatandaşlık bir başka açıdan, *bir insan hakkı* olabilme açısından irdelenebilir mi? Egemenlik ile vatandaşlık arasındaki ilişki 21. yüzyılın hareketli dünyasında gerçekten dönüşüm geçirmekte midir ve eğer dönüşüm geçirmekte ise nasıl bir dönüşüm geçirmektedir? Vatandaşlığın temel bir insan hakkı olduğuna dair ilke BMİHEB'de yer almakla birlikte, söz konusu hakkın kapsamı nedir? Vatandaşlık hakkı, gerek uluslararası hukukta gerekse Türk

---

² Christopher PIERSON, **Modern Devlet**, 2. Baskı, Çiviyazıları Yayınevi, (Çev: Neşet Kutluğ-Burcu Erdoğan, İstanbul 2014, s. 19; bu açıdan Türkiye ve Yunanistan arasında 1996 yılında gerçekleşen Kardak Kayalıkları krizinin hatırlanması gerekir. Ekonomik açıdan hiçbir değeri olmayan küçük bir kayalığın nasıl da ciddi bir savaşın eşiğinden dönülmesine varacak kadar sorun çıkarttığını gözlemleyebiliriz.

³ Ozan ERÖZDEN, **Ulus-Devlet**, Dost Kitabevi, Ankara 1997, s. 118; Vatandaşlık ile ilgili terim problemi hakkında bkz. Nihal ULUOCAK, **Türk Vatandaşlık Hukuku**, Filiz Kitabevi, 1984, s. 15-17; İrem KARAKOÇ, **Hukuk Tarihinde Vatandaşlık-Yabancılık Statüsü**, Yetkin Yayınları, 2012, s. 27-38.

vatandaşlık hukuku alanında nasıl ele alınmakta ve değerlendirilmektedir? Gelecekte vatandaşlığın kazanılması ve kaybedilmesi alanında, devletin egemenlik hakkının ötesinde bir başka kaynak mümkün olabilir mi?

Çalışmamız, yukarıda yer alan sorulara yanıt ararken, egemenlik ve vatandaşlık arasındaki ilişkiye dikkat çekmeyi ve konu ile ilgili çeşitli yargı kararlarına da değinerek, vatandaşlığın *temel bir insan hakkı olması* ile *egemenlik* arasındaki ilişki üzerine bir okuma ve değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır⁴.

I. Devletin İnsan Unsurunun Niteliği Problemi ve Vatandaşlık İlişkisi

Kimlerin bir insan topluluğuna, bir ulusa ya da bir devlete kabul edilip kimlerin edilmeyeceği, hangi kişilerin nasıl kabul edileceği ve bu konularla ilgili olarak ortaya çıkan entegrasyon ve asimilasyon gibi diğer sorunlar ulus olgusuna ilişkin kuramsal tartışmalardan bağımsız düşünülemez. Daha açık bir ifadeyle, günümüzde vatandaşlık, yabancılar, göçmenler ve mülteciler hukukuna ilişkin sorunların hemen hepsi, egemenlik kuramı ve onun dönüşümü ile ilgili olduğu kadar, devletin insan unsurunun niteliği tartışmaları ile de ilgilidir: Ulus nedir?

Ulus⁵, modern teritoryal (toprak esasına dayanan) bir devlet olan *ulus-*

⁴ Vatandaşlık hakkı ile bağlantılı uluslararası sorunlara örnek olarak, uluslararası toplumun ve egemen devletlerin, savaş veya terör gibi yaygın şiddet eylemlerinin var olduğu ülkelerdeki insanların “vatandaşlık hakkı” açısından sorumluluklarının kapsamı verilebilir. Örneğin vatansızların diplomatik koruma hakkı açısından egemen devletlere bir sorumluluk yükleyebilir miyiz? Bu alandaki en çarpıcı örnek Myanmar ve Rohingyalardır. Myanmar’ın 1982 yılında kabul ettiği vatandaşlık düzenlemeleri, ülkelerinde etnik bir azınlık grup olan Rohingyaalara vatandaşlık vermeyerek, onları vatansız konumuna getirmiştir. Öte yandan Myanmar, BM 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmeye de taraf olmadığından Rohingyaaların durumu uluslararası toplumda oldukça ses getirmiştir. Rohingyaalar, yabancı veya mülteci statüsünü de haiz olamadıklarından, bu topluluğa ait kişilerin yaşadıkları trajedi halen bir çözüm beklemektedir. Bu doğrultuda Rohingyaalar gibi vatansız kişilerin diplomatik korumasının BM tarafından gerçekleştirilmesi yönünde fikir beyan edilmekte; bu kişilerin herhangi bir devletin vatandaş olması dahi, nihayetinde birer dünya vatandaşı oldukları belirtilmekte ve vatandaşlığın insan hakkı olma yönüne vurgu yapılmaktadır. Haber için bkz. Farhaan Uddin AHMED, “Diplomatic Protection for the Stateless Rohingya-The UN’s Capability to Defend Citizens of the World”, 22 Mart 2017; erişim adresi: <https://www.policyforum.net/diplomatic-protection-for-the-stateless-rohingya/>; erişim tarihi: 22.01.2018.

⁵ Çalışmamızda ulus, yalnızca nitelikleri açısından değerlendirilmiştir. Vatandaşlık hukuku alanındaki meseleler ulusun anlamı ve nitelikleri problemiyle ilişkili olmaktadır ve söz konusu hususlar bir topluluğa üye kabul edilmesinin meşruiyeti problemini de incelemektedir.

devletle ilişkilendirilebilen *toplumsal bir olgudur*⁶. Bölünmezlik ve süreklilik niteliklerine sahip olan ulus⁷, bölünmez ve sürekli olan egemenliğin görünmez bir bileşenidir ve belli bir siyasi örgüt üzerinde yer alır⁸. Bu siyasi örgüt modeli belli bir ulusun, sınırları belli bir toprak parçası üzerinde kendini tanımladığı ulus-devlettir. Bir başka ifade ile ulus-devlet, egemenliğinin sürekliliği ve bölünmezliği için, süreklilik arz edecek olan soyut nitelikte, bölünmez bir “ulus” olgusuna dayanan devlet modelidir. Bu açıdan ulus, toplumu oluşturan bireylerin toplamından daha üst düzeyde yer almakta, süreklilik ve bölünmezlik içeren bütünsel bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu bölünmüşlükten arınmış olmak ise “ortak bir yasayla yönetilen ve aynı yasa koyucu tarafından temsil edilen bireyler topluluğu” şeklinde ifade edilmektedir⁹. Bu şekilde kral-devletten ulus-devlete geçişte kralın yerini alan ulus, 1789 Fransız Devrimi’ne kadar evrensel bir içerikte ele alınmıştı¹⁰. Ancak Fransız Devrimi ile birlikte ulus olgusuna bir “yabancı” kavramının eklendiğini görmekteyiz¹¹. Devrim döneminde “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” ülküsüne inanan herkesi Fransız sayan evrenselci anlayış, 1792 yılından itibaren Avrupa’da başlayan karşı devrim ile yeniden sorgulanmış ve “kendisindeki değerleri benimseyen herkesi kendisinden sayma” düşüncesi, “kendisini, kendisinden olmayana doğru” tanımlama şeklinde yön değiştirmiştir¹². Brubaker, modern anlamdaki vatandaşlığın Fransız Devrimi ile birlikte tanımlanmaya başladığını belirtmekte ve bu açıdan vatandaşlığın sosyal bir içe kapanma olduğunu, içte kapsayıcı ancak dışta ise son derece dışlayıcı, hukuki bir bağ olmanın ötesinde sosyal ve kültürel bir aidiyet ortaya çıkarttığını savunmaktadır. Bu açıdan ulus-devlet yalnızca dünya topraklarını katı sınırlarla birbirinden ayırmamış; üzerinde yaşayan insanları da birbirinden katı sınırlarla ayıracak bi-

⁶ ERÖZDEN, s. 53; Erich J. HOBSBAWM, **1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, “Program, Mit, Gerçeklik”**, 1. Baskı, Ayrıntı Yayınları, Temmuz 1993, s. 23; Rogers BRUBAKER, **Citizenship and Nationhood in France and Germany**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1994, s. 22-23.

⁷ Abdurrahman SAYGILI, “Modern Devletin Beden İdeolojisi Üzerine Bir Deneme”, **AÜHFD**, Yıl: 2005, s. 324.

⁸ Reinholdt ZİPPELIUS, **Allgemeine Staatslehre (Politikwissenschaft)**, Elfte neubearbeitete Auflage, C.H. Beck’che Verlagsbuchhandlung, München, 1991, s. 70.

⁹ ERÖZDEN, s. 55; SAYGILI, s. 324.

¹⁰ Münci KAPANİ, **Politika Bilimine Giriş**, 11. Baskı, Bilgi Yayınevi, Kasım 1999, s. 70-71; BRUBAKER, s. 35 vd.

¹¹ KARAKOÇ, s. 41 vd.; Mehmet Ali AĞAOĞULLARI, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, 1. Baskı, İmge Kitabevi, Şubat, 2006, s. 331: “

¹² ERÖZDEN, s. 58;

çimde bölmüştür¹³. İçte kapsayıcı, dışta dışlayıcı bir niteliğe sahip, sosyal bir içe kapanma olarak değerlendirilen vatandaşlık, belli bir ulusa aidiyet üzerinden tanımlanmakta; ancak aynı zamanda *ulusal aidiyet* duygusunu, siyasi mekanizma olan *devlet* ile birleştirerek, *aidiyet duygusuna siyasi bir nitelik ve hukuki bir boyut da kazandırmaktadır*¹⁴.

Klasik kamu hukuku doktrinde ulus, objektif ve sübjektif nitelikleri üzerinden incelenmekte ve devletin insan unsurunun niteliği problemine ilişkin bir olgu olarak ele alınmaktadır. Ulusun objektif nitelikleri, dil birliği, din birliği, soy (ırk) birliği, kültür ve tarih birliği¹⁵ olarak ele alınırken; birlikte yaşama arzusu ulusun sübjektif niteliği olarak değerlendirilmektedir¹⁶. Ulusun objektif nitelikleri olan dil, din, soy birliği, ortak bir kültür gibi özelliklerin belli bir insan grubunun dış sınırlarını çizmeleri açısından yalnız başlarına belirleyici olmadıkları söylenebilir¹⁷. Söz konusu sınırın çizilmesinde, sübjektif nitelik olan birlikte yaşama arzusu ve irade ön plana çıkmaktadır. Renan, ulus olmak için mutlaka dil, din ve soy birliğinin gerekli olmadığını, insanların arasında “birlikte yaşama arzusu” biçimindeki bir iradenin ulus oluşumunda daha önemli olduğunu vurgular. Bu açıdan bir ulusun temelindeki birleştirici özellik bir *iradedir*. Renan bu iradeyi, insanların her gün birlikte yaşama yönünde gösterdiklerini belirtmektedir. “Millet, her gün tekrarlanan bir plebisittir.”¹⁸ Bu her gün tekrarlanan plebisit için, geçmişte yaşanan acılar ve katlanılan ortak fedakârlıklar, duyulan hazlardan daha fazla etkili olmaktadır. İnsanları

¹³ BRUBAKER, s. 23-29; Brubaker’e göre, Fransız Devrimi’nin ortaya çıkartmış olduğu vatandaşlığın belirgin bir takım nitelikleri bulunmaktadır. Bunlar, vatandaşlığın şekli bir sınırlılığa sahip olması, vatandaşlık aracılığıyla bir sivil eşitliğin oluşması, belli hak ve yükümlülüklerin vatandaşlık üzerinden bireye bağlanması, siyasi hakların kurumsallaşması, vatan-daş-yabancı ayırımının hukuki bir içeriğe ve ideolojik bir savunmaya kavuşması, ulusal egemenlik doktrini ile ulus ve vatandaşlık arasındaki bağın açıkça ortaya konulması ve devlet ile birey arasındaki ilişkinin doğrudan bir nitelik kazanmasıdır; BRUBAKER, s. 35.

¹⁴ ERÖZDEN, s. 118.

¹⁵ Tarih birliği ölçütünü Renan, birlikte yaşama isteği açısından, sübjektif ölçütün bir özelliği olarak ele almaktadır.

¹⁶ Ernest RENAN, **Nutuklar ve Konferanslar, “Millet nedir?”**, Çev: Ziya İhsan, Sakarya Basımevi, Ankara 1946, s. 103-124; Yahya Kazım ZABUNOĞLU, **Kamu Hukukuna Giriş, Devlet Tanım-Kaynak-Unsurlar**, Sevinç Matbaası, Ankara 1973, s. 82.

¹⁷ Günümüzde ortak objektif niteliklere sahip olmamasına rağmen bir devlette birlikte yaşayan ve bütüncül bir siyasi irade oluşturmuş hatırı sayılır sayıda ülke bulunmaktadır. Örneğin Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasası bu açıdan incelenebilir. “There is a common South African Citizenship” ifadesi ile birden fazla dil ve çok sayıda etnik yapı, üst bir Güney Afrikalılıkta birleşmektedir.

¹⁸ RENAN, s. 103-124.

birtakım acılar birleştirir ve gelecekte de birlikte büyük işler yapma isteği ortak geçmiş ve duygularla oluşur. Bir başka ifade ile insanlar sahip oldukları ortak geçmişle ve ortak değerlerle gelecekte de bu birlikliliği devam ettirmek isteği içerisinde girerler. İnsanlarda bir şekilde “birbirine ait olma hissi” mevcuttur ve bu mevcudiyet, onların geçmişte ortak işler başarmış olmalarından ve gelecekte de ortak başarılar kazanmak istemelerinden kaynaklanır¹⁹.

Birlikte yaşama isteğindeki *iradi durum* üzerinde Gellner da durmuştur, ancak o söz konusu iradi durumun yetersizliğini vurgulamıştır; iradi duruma kültürel durumu eklemiş ve bunların ancak ulusçuluk çağı bakımından bir anlam ifade edebileceğini belirtmiştir. Gellner’a göre bir ulusta, kültürel ve iradi durum olmak üzere iki yön bulunmaktadır²⁰. Kültürel durum bakımında, “iki insan, ancak ve ancak aynı kültürü paylaşıyorlarsa aynı ulustan sayılırlar. Burada kültür, bir düşünceler, işaretler ve çağrışımlar, davranış ve iletişim biçimleri sistemi anlamına gelmektedir”. İradi durum bakımından ise, “iki insan ancak ve ancak birbirlerini aynı ulusun üyesi olarak kabul ediyorlarsa aynı ulusa mensup demektir.”²¹ Gellner’a göre bu iki yön, ulusun belirleyici özellikleri olsa da tek başlarına ulusu açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Ona göre hem iradi, hem de kültürel yön ancak ulusçuluk çağı bakımından bir anlam ifade edebilir. Şöyle ki, ortak *kültür* ve *birlikte yaşama iradesi* yalnızca “siyasal meşruiyetin barınağı olarak görüldüğü” *ulusçuluk çağı*nda –ki Gellner bunun insanlığın sanayi aşamasına denk geldiğini vurgulamaktadır²²- bir ulusun niteliği olarak ortaya çıkabilir²³.

Alman hukukçu Zippelius da ulus olgusundaki psikolojik-duygusal öğenin önemini vurgulamış ancak insanlarda var olan “birlikte yaşama isteğinin” ve “birbirine ait olma hissinin -*Zusammengehörigkeitsgefühl*” ortaya

¹⁹ RENAN, s. 122; İlginç bir örnek olarak hatırlanacak olursa Alman Şansöylesi Angela Merkel Alman milli futbol takımında Türkiye karşısında oynayan Türk kökenli Alman vatandaşı Mesut Özil’e özellikle teşekkür etmişti.

²⁰ Ernest GELLNER, *Uluslar ve Ulusçuluk*, 3. Baskı, Hil Yayın, Çev: Büşra Ersanlı-Günay Göksu Özdoğan, Mayıs 2013, s. 78.

²¹ “...Bir başka deyişle, ulusları insanlar yaratır; uluslar insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının ürünüdür. Bir grup insan, diyelim ki, bir ülkenin sakinleri ya da belli bir dili konuşan insanlar, ancak aynı gruba mensup olmalarından dolayı birbirlerine karşı bazı ortak hak ve görevleri olduğunu kesinlikle kabul ettikleri takdirde bir ulus olabilirler. Onları bir ulus yapan birbirilerini bu şekilde aynı grubun üyeleri olarak kabul etmiş olmalarıdır, yoksa kendilerini grubun dışında kalanlardan ayıran bazı ortak özellikleri değil.”, GELLNER, 2013, s. 139.

²² GELLNER, s. 139.

²³ GELLNER, s. 137-138.

çıkmasında dil, din, soy, kültür birliği gibi objektif niteliklerin az da olsa etkisinin olduğunu belirtmiştir²⁴. Belli bir insan topluluğunda var olan süreklilikte birlikte yaşama isteği, ortak bağlara ve bir takım ortak özelliklere dayanır. İnsanların sahip olduğu ortak bağlar insanlar arasında bir dayanışmayı da beraberinde getirir²⁵. Günümüzde ABD, Kanada gibi geleneksel olarak göç ülkesi olan devletlerin dışında birçok devletin vatandaşlık kanununda vatandaşlığın sonradan kazanıldığı hallerde, ülkenin “anayasal düzenine itaat etmeye istekli olmasının” yanı sıra, belli ölçüde ilgili “toplumun kültürü, gelenekleri ve yaşam biçimine uyum göstermiş olma” bir şart olarak yer almaktadır²⁶.

Vatandaşlık statüsüne ilişkin araştırma ve incelemeler açısından “ulusun ne olduğu” sorusuna verilecek yanıt bizi aslında günümüz egemen devletlerinin kendi üyelerini belirleme koşullarına karşılık gelen entegrasyon politikaları ve bu politikalar doğrultusunda oluşturdukları yasal düzenlemelere götürür. Bir başka ifade ile ulus tanımı için vatandaşlık olgusunun analizi, vatandaşlık tanımı için de ulus olgusunun analizi birbiri ile bağlantılı hususlardır. Siyasi iktidarın meşruluk temeli ve egemenliğin sahibi “ulus”, kapalı bir çerçeve olarak ya da fikir olarak varlığını korumaya devam ederken, aslında yalnızca onun içi, çerçevenin içindeki renkler değişmektedir. Bu açıdan herhangi bir devletin vatandaşlık, göç, mülteci ve yabancılar ile ilgili hukuki düzenlemeleri, kurumsal yapıları ile uluslararası anlaşmalara yaklaşımı, o devletin ulus anlayışını ortaya koymaktadır. Spiro vatandaşlığı, devletin egemenliği açısından elinde tuttuğu son kale olarak nitelendirmekte ve her ne kadar uluslararası hukukta vatandaşlığın bir hak olarak tanınmasına yönelik gelişmeler yaşansa da, devletlerin gelecekte de egemenlikten kaynaklanan yetkilerinin çoğuna sahip olacağını belirtmektedir²⁷. Vatandaşlığa alınma konusunda çoğu ülke kendi koşullarına göre ekonomik, sosyal ve kültürel bir takım standartlar öngörmektedir. Buradaki temel tartışma, her ülkenin kendi ekonomik, sosyal, kültürel ve coğrafi koşullarına göre *topluluğuna üye kabul etmenin ulusal ölçütlerini geliştirebilme hakkı* ile; refah seviyesi ve temel haklara erişim açısından

²⁴ ZIPPELIUS, s. 74.

²⁵ Turgay UZUN, “Ulus, Milliyetçili ve Kimlik üzerine Bir Değerlendirme”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, “Kimlikler”, Yıl: 6, Sayı: 23, Mayıs, Haziran, Temmuz 2003, s. 135.

²⁶ Özellikle Avrupa devletlerinin hemen hepsinde benzer şekildedir. Örnek olarak; Türk Vatandaşlığı Kanunu 11/1-e, Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik md. 15/1-d, e; Alman Vatandaşlık Kanunu md. 10; İsviçre Vatandaşlık Kanunu md. 14.

²⁷ Peter J. SPIRO, “A New International Law of Citizenship”, **The American Journal of International Law**, Vol. 105, No.4, Kasım 2011, s. 694-746; s. 746.

dan oldukça dengesiz ve adaletsiz olan bir dünyada, böyle bir *topluluğuna üye kabul etmeme kararının meşruiyeti sorunu* arasındaki gerilimdir.

Devletin insan unsurunun niteliği problemi açısından vatandaşlar, asgari düzeyde de olsa içinde bulunduğu toplulukla uyum içinde birlikte yaşama arzunu ortaya koyan bireylerdir. Söz konusu birlikte yaşama isteği belli değerlere dayalı olabilir. Bu husus sosyoloji ve psikoloji biliminin araştırma ve inceleme alanı olarak çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Konumuz açısından önemli olan, devletlerin de çoğu zaman belli objektif nitelikler ile desteklenmiş (hiç olmazsa ortak bir dil, ortak bir gelecek ülküsü veya ortak bir takım yaşam değerleri gibi) bir birlikte yaşama isteği zemininden ayrılmadığıdır²⁸. Bireysel açıdan baktığımızda ise, kültürel nedenlerden ve aidiyet hissinden çok ekonomi ve refah düzeyinin yüksekliği ile bireylere tanınan temel hak ve hürriyetlerin genişliği açısından belli ülkelerin vatandaşı olmanın tercih edildiği hemen fark edilecektir.

II. İnsan Hakkı Olarak Vatandaşlığın Tarihi Gelişimi ve Kapsamı

Devletlerin egemenlikten kaynaklanan yetkilerini sınırlandıracak ölçüde vatandaşlığın bir insan hakkı olarak ele alınması yönelimi, birbirinden bağımsız farklı alanlardaki gelişmelerle gündeme gelmiştir. Bunlar gerek uluslararası belgeler, gerek bu alandaki doktrin, gerekse bir takım ulusal ve uluslararası yargı kararlarıdır. Ancak bu yönelim tek bir tartışmaya dayanmamakta, karmaşık ve birbirinden bağımsız olan farklı tartışma zeminlerinde belirlenmektedir²⁹.

A. Vatandaşlık Hakkının Uluslararası Hukuk Kaynakları

Vatandaşlık statüsü ile devlet egemenliği arasındaki ilişki uluslararası hukukun karşılaştığı en karmaşık ve zor ilişkilerden bir tanesidir. Vatandaşlıkla ilgili konular, Milletler Cemiyeti'nin kurulduğu 1920 yılından itibaren uluslararası bir sorun olarak hep odak noktası olmuştur. Bu kapsamda 1928 yılında uluslararası hukuk açısından önemli bir gelişme yaşanmıştır. 1928 yılı Amerikan Uluslararası Hukuk Dergisi'nde³⁰, Harvard Üniversitesi Hukuk

---

²⁸ Bu hususta örneğin Türk Vatandaşlık Kanunu'nda Türk soylu olanlara istisnai vatandaşlık verilmesi, ülkelerin belli dil, kültür vb. ölçütler araması bir örnek olabilir. Ayrıca çoğu ülkenin vatandaşlık kanununda objektif niteliklerin de belli oranda öneme sahip olduğu görülmektedir.

²⁹ Gonçalo MATIAS, *Citizenship as a Human Right-The Fundamental Right to a Specific Citizenship*, Palgrave Macmillan, 2016, s. 230.

³⁰ American Journal of International Law 1928 yıllı sayısında.

Fakültesi öncülüğünde, uluslararası hukuka ilgi duyan bir grup Amerikalının, 1929 yılı Milletler Cemiyeti'nin uluslararası hukukun kodifiye edilmesi ajandasında yer alan üç önemli başlığı hakkında – vatandaşlığın belirlenmesi, devletin sorumluluğu ve bölgesel sular- araştırma ve akademik çalışma yürütmeyi üstlendiğine ilişkin bir yazı yer almaktaydı³¹. Harvard Üniversitesi Hukuk Fakültesi öncülüğünde yürütülen bu araştırma proje grubu tarafından 1927 ile 1939 yılları arasında yukarıda belirtilen uluslararası sorunlara ilişkin olarak üretilen bilgi, yorum ve on üç adet taslak sözleşmenin, 20. yüzyıl uluslararası hukukuna ciddi bir biçimde yön verdiği belirtilmektedir³². Harvard Üniversitesi Uluslararası Hukuk Araştırması, 12 Nisan 1930 tarihli Vatandaşlık Kanunları İhtilafına İlişkin Bazı Sorular Hakkında Sözleşmeye de öncülük etmiştir³³. Söz konusu araştırmanın sonunda yer alan Vatandaşlık Hukuku Hakkında Tasarı Sözleşmede³⁴ açıkça “vatandaşlık verme konusunda devletlerin gücü uluslararası hukuk kapsamında sınırsız değildir (md. 2)” ifadesine yer verilmişti. Ancak bu ifade 1930 tarihli Sözleşme’de (md. 1) yer almadı³⁵. Burada yalnızca, Harvard taslağında da yer alan, devletlere ait olduğu kabul edilen vatandaşını belirleme “mahfuz yetkisinin”, uluslararası hukuka (antlaşmalara, uluslararası teamüle ve hukukun genel ilkelerine) uygun olarak kullanılması yer aldı³⁶. Spiro, bu dönemdeki tartışmaların arka planında bir insan hakkı olarak vatandaşlığı tartışma amacının olmadığını, daha çok bir devletin kendi vatandaşlık kanunu ile bir takım sebeplere dayalı olarak –örneğin ilgili devlette ikamet etme, mülk sahibi olma, belli meslekleri icra ediyor olma gibi- vatandaşlık talep etmeyen kişilere keyfi olarak vatandaşlık vermesi uygulamalarının önüne geçilmesi ve ülkelerin vatandaşlık kanunları-

³¹ John P. GRANT / J. Craig BARKER, “The Harvard Research: Genesis To Exodus And Beyond”, içinde: **The Harvard Research In International Law: Contemporary Analysis And Appraisal**, Editörler: John P. Grant, J. Craig Barker, 2007, s. 1-40; s. 1; erişim adresi: <http://s1.downloadmienphi.net/file/downloadfile4/206/1392182.pdf> ; erişim tarihi: 22.01.2018.

³² GRANT / BARKER, s. 1.

³³ SPIRO, s. 701.

³⁴ Draft Convention On The Law Of Nationality.

³⁵ GRANT / BARKER, s. 434.

³⁶ Sözleşme'nin İngilizce metni için bkz: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3b00.html> ; erişim tarihi: 29.12.2017; Her devletin vatandaşlarını kendisinin belirlemesi yetkisi ile devletlerin birbirlerinin mahfuz yetkisine saygı göstermesi, uluslararası bir teamül hukuk kuralı olarak değerlendirilmektedir. Gülin GÜNGÖR, **Tabiiyet Hukuku-Gerçek Kişiler-Tüzel Kişiler-Şeyler**, 3. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2015, s. 12-13; benzer yönde Rona AYBAY, **Vatandaşlık Hukuku**, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ocak 2006 s. 22, 23, 24.

nın uyumlaştırılması olduğunu belirtmektedir³⁷. Bir başka ifade ile II. Dünya Savaşı'nın ardına kadar uluslararası hukukun vatandaşlık meselelerine yaklaşımı hak temelli bir kaygı gütmekten çok, oluşabilecek kanunlar ihtilafı sorunlarına çözüm üretme çerçevesinde olmuştur.

1930 tarihli Vatandaşlık Kanunları İhtilafına İlişkin Bazı Sorular Hakkında Sözleşme'nin ardından günümüze değin tabiiyet ve vatandaşlık meselelerine ilişkin uluslararası sözleşmeler incelendiğinde, vatandaşlık hakkının belli konular ve gruplar açısından tartışılmaya başlandığı, belli hususların özellikle güvenceye kavuşturulmak istendiği görülmektedir. Bunlar, vatansızlık meselesi, diplomatik koruma meselesi, çifte vatandaşlık meselesi ve bu bağlamda vatandaşlığın kaybettirilmesi, kadınlara karşı ayrımcılık meselesi, uluslararası hukukta ayrı bir grup olarak korunan çocuklar ve medeni ve siyasi hakların güvenceye kavuşturulmasıdır³⁸. Bu alanlardaki düzenlemeler belli açılardan devletlere yükümlülükler yüklemiştir. Hak merkezli bakış açısı özellikle II. Dünya Savaşı'nın ve o dönemdeki nasyonal sosyalizmin yıkıcılığının ardından insan haklarının evrensel olarak korunması için somut bir takım uluslararası önlemler alınmaya başlanmasıyla gündeme gelmiştir³⁹. Öte yandan, 1923 yılında Milletler Cemiyeti'nin Milletlerarası Adalet Divanı, vatandaşlığın düzenlenmesi konusunu, uluslararası hukukun devlet egemenliğini sınırladığı bir alan olarak ele almıştı⁴⁰.

Vatandaşlık bir hak olarak, 10 Aralık 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin (BMİHEB) 15. maddesinde⁴¹ “her

---

³⁷ SPIRO, s. 699-703.

³⁸ İlgili sözleşmelerin listesi bkz. GÜNGÖR, s. 15-18; gruplandırma için bkz. SPIRO, s. 703-714.

³⁹ Rainer BAUBÖCK / Eva ERSBØLL / Kees GROENENDIJK / Harald WALDRAUCH (Ed.), **Acquisition and Loss of Nationality-Volume 1: Comparative Analyses- Policies and Trends in 15 European Countries**, Amsterdam University Press, 2006, s. 15.

⁴⁰ Bu konuda Milletler Cemiyeti Adalet Divanı'nın o dönemdeki kararlarına ilişkin detaylı bir analiz ve vatandaşlığın bir uluslararası hukuk meselesi olarak anılmaya başladığı fikri için bkz. Paul WEIS, **Nationality and Statelessness in International Law**, Second Edition, Sijdhoff & Noordhoff, 1979, s. 71 vd.

⁴¹ Vatandaşlık ilk olarak Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin kabulünden sekiz ay önce bölgesel bir düzenleme olan, Amerikan İnsan Hak ve Yükümlülükleri Deklarasyonu md. 9 uyarınca açıkça tanınmıştı; (American Declaration of the Rights and Duties of Man, O.A.S. Res. III, Ninth International Conference of American States, Bogota, 2 Mayıs 1948); Mónica GANCZER, “The Right to a Nationality as a Human Right?”, İçinde: **Hungarian Yearbook of International Law and European Law 2014**, Eleven International Publishing, The Hague, 2015, s. 15-33; s. 16; bu belge daha sonra

ferdin bir vatandaşlık hakkı” olduğu ve “hiç kimsenin keyfi olarak vatandaşlığından ve vatandaşlığı değiştirme hakkından mahrum edilemeyeceği” şeklinde açık bir biçimde hükme bağlanmıştır. Vatandaşlık meselelerine ilişkin düzenlenecek maddenin kapsamı konusunda Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname’si’ni hazırlayacak Tasarı Komisyonu’nun ve İnsan Hakları Komisyonu’nun 1947-48 dönemi tartışmaları ile ülkelerin ortak taslak metne ilişkin raporları ilgi çekicidir⁴². Komisyonlarda, 15. maddede düzenlenen vatandaşlık hakkı, daha çok ülkelerdeki azınlıklar⁴³, yabancılar ve vatansızlık üzerinden tartışılmıştı⁴⁴. Nihai Beyanname ilan edildiğinde vatandaşlık hakkı ilk defa oldukça geniş çaplı uluslararası bir belgede düzenlenmiş oldu. Bu metinlerdeki tartışmalar üç ana eksen de ilerlemiş ve nihai metin de benzer biçimde kaleme alınmıştır:

-Herkesin bir vatandaşlık hakkı vardır;

-hiç kimse keyfi olarak vatandaşlığını bırakmaya zorlanamaz;

-herkes vatandaşlığını değiştirme hakkına sahiptir⁴⁵.

BMİHEB hazırlama sürecinde de atıf yapılan bir metin olmuştur; belge metni için bkz: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2 ; erişim tarihi: 30.12.2017.

⁴² BMİHEB’nin oluşturulma süreci ve komisyonların taslak raporlar için bkz: “Drafting of the Universal Declaration of Human Rights”, erişim adresi: <http://research.un.org/en/undhr/draftingcommittee> ; erişim tarihi: 30.12.2017.

⁴³ Türk hukukunda azınlıklar Türk vatandaşı oldukları için yabancı kapsamında değerlendirilmez.

⁴⁴ Commission on Human Rights, Drafting Committee International Bill of Rights, Documented Outline, Part I, E/CN.4/AC.1/3/Add.1, 11 Haziran 1947, s. 273-274;

Commission on Human Rights, Drafting Committee on an International Bill of Human Rights, First Session

Report Of The Drafting Committee To The Commission On Human Rights, E/CN.4/21, 1 Temmuz 1947, 7. Bölüm, md. 32, 33, 34, s. 61, burada da özellikle vatansızlığın önlenmesinin her ulusun görevi olduğu ve yabancılar açısından keyfi olarak ve yargıya başvuru hakkı tanımadan sınır dışı etme yasağı düzenlenmiştir; 1947-48 dönemi BMİHEB hazırlık sürecinin analizi hakkında bkz. GANCZER, s. 15-17.

⁴⁵ Söz konusu hakkın kapsamı “herkesin yalnızca bir vatandaşlığı olmalıdır” ilkesi ile birlikte “vatandaşlığın direktif ilkeleri” ya da “vatandaşlığın üç temel ilkesi” olarak da yorumlanmaktadır: Herkesin vatandaşlığı olmalıdır; herkesin yalnızca bir vatandaşlığı olmalıdır; bireyler vatandaşlığını seçmede ve değiştirmede özgür olmalıdır. Öte yandan “herkesin yalnızca tek bir vatandaşlığı olmalıdır” ilkesinin günümüz koşullarında geçerliliğini yitirmekte olduğu da savunulmaktadır. AYBAY, s. 59-66; GÜNGÖR, s. 20-40; Ergin NOMER, **Türk Vatandaşlık Hukuku**, 20. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 5 vd.; Bahadır ERDEM, **Türk Vatandaşlık Hukuku**, 6. Baskı, Beta, 2017, s. 12-15.

15. madde insanların “bir vatandaşlığa sahip olma hakkını”, “vatandaşlığını değiştirebilme hakkını” ve özünde “bu iki haktan mahrum bırakılmama hakkını” tanımaktadır⁴⁶. Söz konusu maddede iki problemlili yön bulunmaktadır:

1) Vatansızları korumayı amaçlayan “herkesin bir vatandaşlık hakkı vardır” ilkesinin hangi devlet açısından bir yükümlülük doğurduğu belli değildir.

2) Kimsenin “keyfi” olarak vatandaşlığını bırakmaya zorlanamayacağı ve kimsenin “keyfi” olarak vatandaşlığını değiştirme hakkından mahrum bırakılmayacağı ilkelerinde yer alan “keyfiliğin” ölçütünün ne olduğu belli değildir⁴⁷.

Devletlerin egemenlikten kaynaklanan vatandaşlık bağı üzerindeki yetkilerini keyfi olmayan biçimde kullanmalarının ölçütü olarak, hiç olmazsa vatandaşlıktan çıkarılma kararına karşı etkili bir itiraz ya da başvuru yolu tanınmış olması gerekliliği savunulmaktadır⁴⁸. Ancak keyfi davranma yasağındaki belirsizlikle “milli güvenlik” söz konusu olduğunda daha da gün yüzüne çıkmakta, ilgili kişinin vatandaşlık hakkı yine aynı devletin egemenlik alanı içerisinde yer alan ulusal yargı yerlerince bir değerlendirilmeye tabi tutulmaktadır⁴⁹. Örneğin ileride değinileceği gibi Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi açıkça, “hileli davranışlar ile vatandaşlığı kazanan”, “devletin hayatı çıkarları bakımından ciddi bir tehlike oluşturan davranışlarda bulunan” veya “yabancı askeri kuvvetlere gönüllü olarak hizmette bulunan” kişilerin vatandaşlıktan yoksun bırakılabileceğini kabul etmiştir (md. 7/b, c, d)⁵⁰. Bu açıdan BMİHEB’nin 15. maddesinde açıkça düzenlenen hakkın kapsamı ve devletler açısından somut hukuki yükümlülükler getirip getirmediği konusu belirsiz kalmaktadır. İlgili 15. maddenin etkin hale getirilmesi ve somutlaştı-

---

⁴⁶ GANCZER, s. 18.

⁴⁷ GANCZER, s. 18.

⁴⁸ AYBAY, s. 66.

⁴⁹ Özellikle 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu açısından Vahit Doğan’ın eleştirisine yer vermek yerinde olacaktır. TVK’da vatandaşlığın yetkili makam kararıyla kazanılmasında idareye verilen takdir yetkisinin kapsamı son derece geniştir. Kanunda vatandaşlığa kabul için aranan şartların içeriğinin belirsiz olması, özellikle bu hususlar açısından yargı denetimini de zorlaştıracaktır. Vahit DOĞAN, **Türk Vatandaşlık Hukuku**, 12. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, Eylül 2015, s. 23.

⁵⁰ Feriha Bilge TANRIBİLİR, “Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi ve Türk Hukuku”, **MHB**, Yıl: 2002, Sayı: 22, s. 791-818; s. 805 vd.

rılması yönünde çeşitli tarihlerde Birleşmiş Milletler tarafından başka sözleşmeler akdedilmiştir. 15. maddede düzenlenen vatandaşlık hakkının kapsamı ve devletlerin bu hak açısından yerine getirmek zorunda oldukları hukuki yükümlülükler, vatansızlık, çocuk hakları, diplomatik koruma, göçmen işçiler, her türlü ayrımcılık yasağı ve kadın hakları ile ilgili uluslararası belgeler ile birlikte değerlendirilmekte ve bir anlam ifade edebilmektedir. Bu açıdan ilk olarak Birleşmiş Milletler bünyesinde ortaya çıkartılmış uluslararası belgele-re, ardından da bölgesel düzeydeki çeşitli belgelere konumuz açısından kısaca değinmekte fayda vardır.

1. Birleşmiş Milletler ve Vatandaşlık Hakkını Düzenleyen BMİHEB'nin md. 15'in Etkinlik Kazanması

Vatansızlar

Birleşmiş Milletler'in vatandaşlık hakkını *vatansızlığın önlenmesi üzerinden somutlaştıran*⁵¹ çeşitli belgeleri bulunmaktadır. Vatansızlığın önlenmesine yönelik 1954 tarihli *Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme* ve onu tamamlayan 1961 tarihli *Vatansızlığın Azaltılmasına İlişkin Sözleşme* açıkça, 1948 tarihli BMİHEB'nin 15. maddesinde düzenlenen vatandaşlık hakkını "vatansızlığın önlenmesi" üzerinden somutlaştırmaktadır. 1961 tarihli Sözleşme'de bu husus açıkça ifade edilmekte ve BMİHEB'nin 15. maddesindeki vatandaşlık hakkına açıkça atıf yapılmaktadır⁵². 1961 tarihli Sözleşme, herhangi bir devlete bireylere doğrudan vatandaşlık hakkı tanınması yönünde bir yükümlülük getirmemekte; daha çok doğum, evlilik, boşanma, soy bağı meseleleri, ülkelerin vatandaşlık kanunlarının ihtilafından kaynaklanan vatansızlık halleri gibi çeşitli yollarla vatandaşlığın kaybedilip vatansız kalma ihtimallerinin önüne geçmeyi amaçlamaktadır⁵³. 1961 tarihli Vatansızlığın Azaltılmasına İlişkin Sözleşme, taraf devletlere vatansız kalacak çocuklar açısından ülke sınırları içinde doğan çocuklara vatandaşlık hakkı tanınmasını (md. 1); vatansız kalacaksa bir kişinin vatandaşlıktan çıkartılmayacağını (md. 8/1); tabiiyet hukuku alanında düzenleme hakları olmakla birlikte, devletlerin bu haklarını uluslararası hukukun tabiiyete ilişkin normları ve özellik-

⁵¹ Tevfik ODMAN, *Vatansızların Hukuki Durumu ve Türk Hukuku*, 1. Baskı, Çağ Üniversitesi, Çukurova Ofset, Adana, 2011, s. 32.

⁵² 1961 tarihli Sözleşme'de bu husus açıkça ifade edilmiştir, s. 1: http://www.unhcr.org/ibelong/wp-content/uploads/1961-Convention-on-the-reduction-of-Statelessness_ENG.pdf; erişim tarihi: 29.12.2017.

⁵³ ODMAN, s. 42, 44, 46.

le vatansızlığın önlenmesi normları ile uyumlu olarak kullanmaları *gerektiğini* belirtmektedir⁵⁴. 1961 tarihli Sözleşme'nin 8. maddesinin 4. paragrafı, yaşadığı devlete sadakat yükümlülüğü ile bağdaşmayan (md. 8/3-a) eylemlerinden⁵⁵ ötürü bir kişinin vatandaşlıktan çıkartılabileceğini de düzenlemektedir. Ancak Sözleşme hiç olmazsa, devletlerin bir kişiyi sadakat ile bağdaşmayan eylemlerinden ötürü vatandaşlıktan çıkartırken hukuka uygun davranma yükümlülüklerini ve devletler tarafından vatandaşlıktan çıkartılan kişiye bu karara karşı başvurabileceği etkili ve adil bir yargı yolunun erişilebilir kılınması zorunluluğunu düzenleyerek vatandaşlık konusu bakımından bir takım güvenceler öngörmüştür. Öte yandan 1961 tarihli Sözleşmede öngörülen güvenceler *de facto* değil *de jure* vatansızlara ilişkindir⁵⁶.

Mülteciler

Vatandaşlığın doğrudan bir hak olarak olmasa da, taraf devletlere belli şartlar altında bir yükümlülük getirecek biçimde düzenlendiği diğer belge, Birleşmiş Milletler'in mültecilerin hukuki durumunun belirlenmesi ve haklarının güvenceye kavuşturulması amacı ile düzenlediği 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi'dir⁵⁷. II. Dünya Savaşı'nın etkileri nedeniyle uluslararası arena da bir "mülteci sorununun" gündeme gelmesi, 1947 yılında bir Milletlerarası Mülteciler Teşkilatı'nın kurulmasını sağlamış; ardından 28 Temmuz 1951 tarihinde de Cenevre'de Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme kabul edilmiş ve sözleşmede kimlerin mülteci sayılacağı açıklanmıştır⁵⁸. Konumuz

⁵⁴ http://www.unhcr.org/ibelong/wp-content/uploads/1961-Convention-on-the-reduction-of-Statelessness_ENG.pdf ; erişim tarihi: 29.12.2017.

⁵⁵ Söz konusu eylemler: vatandaşlık hakkının yalan beyan ve hileli yollarla elde edilmesi, kişinin sadakat yükümlülüğünü bozacak şekilde vatandaş olduğu devletin izni olmaksızın diğer bir devlete hizmette bulunması veya bulunmaya devam etmesi veya başka bir devletten hizmet karşılığında parasal çıkar sağlaması veya sağlamaya devam etmesi, kişinin devletin hayatı önemdeki çıkarlarına ciddi olarak zarar verici biçimde hareket etmesi; kişinin başka bir devlete bağlılık yemini etmesi veya resmi beyanda bulunması ve bunun kanıtlarla saptanmış olmasıdır; ODMAN, s. 45-46.

⁵⁶ UNHCR, Legal And Protection Policy Research Series Unhcr and De Facto Statelessness Hugh Massey Senior Legal Adviser, UNHCR Geneva, LPPR/2010/01 April 2010, s. 23;

⁵⁷ Sözleşme ile ilgili detaylı bilgi için bkz. <http://www.unhcr.org/1951-refugee-convention.html> ; erişim tarihi: 04.01.2018.

⁵⁸ Aysel ÇELİKEL, **Yabancılar Hukuku**, 7. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 1997 s. 18; mültecilerin vatandaşlığa alınmalarına ilişkin ilkeleri öngören 34. madde ve devamında yer alan ülke delegelerinin görüşleri kısmı vatandaşlık teorisi açısından ilginç tartışmalar içermekte ve döneme ilişkin anlayışı ortaya koymaktadır; bkz. Sözleşme'nin web linki: <http://www.unhcr.org/4ca34be29.pdf> ; erişim tarihi: 03.04.2017.

açısından Sözleşme'nin "vatandaşlığa alınma" başlıklı 34. maddesi önem arz etmektedir. Buna göre taraf devletler, mültecilerin vatandaşlığa alınmaları ve asimile edilmeleri konusunda mümkün olan tüm tedbirleri almakla ve olanakları sağlamakla yükümlüdür; taraf devletler, vatandaşlığa alınma işlemlerini mümkün olduğunca hızlandırmak ve masraflarını azaltmakla yükümlüdür. 34. madde üzerindeki tartışmalarda dikkate değer hususlar, vatandaşlığın kimseye zorla verilemeyeceği; bir mülteci uzun yıllar ilgili ülkede yerleşik olsa dahi, bir takım siyasi, ekonomik ayrıcalıklar anlamına gelen vatandaşlığın verilmesi hususunda devletlerin hiçbir şekilde zorlanamayacağıdır. Sözleşme, klasik egemenlik yaklaşımına dair izler taşımaktadır⁵⁹. Müzakere metinlerinde dikkati çeken diğer bir husus ise, İtalya'nın, mültecilere vatandaşlık verme konusunda herhangi bir yükümlülük kabul etmemesinin gerekçesidir. İtalya, mültecilere vatandaşlık verilmesi yönünde ve hatta mültecilerin gelir getirici işlerde çalışması için gerekli imkânların yaratılması konularında, devletlerin zorunlu tutulmaması gerektiğini savunmuş; özellikle yüksek nüfus ve işsizlik nedeniyle kendilerinin böyle bir yükümlülük altına giremeyeceğini vurgulamıştır⁶⁰.

Kadın Hakları ve Ayrımcılık Yasağı

BMİHEB'nin 15. maddesinin etkin hale getirildiği bir diğer sözleşme 1957 tarihli Birleşmiş Milletler Evli Kadınların Vatandaşlığı Hakkında Sözleşme'dir⁶¹. Söz konusu Sözleşme kadınların evlilik, boşanma ya da evlilik devam ederken eşinin vatandaşlığının değişmesi hallerinde ve kanunlar ihtilafı konusu açısından vatandaşlığını düzenlemektedir. Sözleşme başlangıç kısmında BMİHEB'nin 15. maddesinde düzenlenen vatandaşlık hakkına da açıkça atıf yapmaktadır. Sözleşme kadının yukarıda anılan hallerde vatandaşlığının doğrudan etkilenmemesi yönünde taraf devletlere bir takım yükümlülükler öngörmektedir (md. 1). Bununla birlikte taraf devletler evlilik yolu ile de kadınların kocasının vatandaşlığını alabilmeleri yönünde bir takım ayrıcalıklar öngöreceklendir (md. 3/1). Ancak burada da yine ulusal güvenlik

⁵⁹ Bkz. Sözleşme tartışma metni: <http://www.unhcr.org/4ca34be29.pdf> ; s. 246, 247; The Refugee Convention, 1951; The Travaux Preparatoires Analysed With A Commentary By Dr. Paul Weis; erişim adresi: <http://www.unhcr.org/protection/travaux/4ca34be29/refugee-convention-1951-travaux-preparatoires-analysed-commentary-dr-paul.html> ; erişim tarihi: 04.01.2018.

⁶⁰ Bkz. Sözleşme tartışma metni: <http://www.unhcr.org/4ca34be29.pdf> ; s. 249.

⁶¹ Convention on the Nationality of Married Women, New York, 20.02.1957; <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20309/v309.pdf> ; s. 65'te açıkça 15. maddeye atıf bulunmaktadır.

ve kamu politikaları doğrultusunda devletlerin bir takım sınırlamalar öngörebileceği düzenlenerek (md. 3/1), vatandaşlığın devlet egemenliğinin belirgin şekilde ortaya çıktığı bir alan olması yönündeki anlayışın değişmediği görülmektedir. Yine BM bünyesinde 18 Aralık 1979 tarihinde kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi de⁶² taraf devletlere, kadınların vatandaşlığın değiştirilmesi ve kazanılması açısından erkeklerle eşit haklara sahip olmaları ve evlilik, boşanma ve benzeri nedenlerden ötürü kadınların vatandaşlığının doğrudan etkilenmemesi yönünde çeşitli yükümlülükler öngörerek (md. 9), 1957 tarihli Sözleşme'yi pekiştirmektedir. Kadınların vatandaşlığını düzenleyen söz konusu Sözleşmeler, vatandaşlık hakkının uluslararası alanda tanınmaya başlanması olarak değil, daha çok kadın haklarının ve o dönem itibarıyla dünyada değişen “kadın” algısının uluslararası hukuka yansımalarının bir sonucu olarak değerlendirilmelidir⁶³. Yine burada evlenmenin kadının vatansız kalmasına sebep olmamasının sağlanmak istendiği de ifade edilebilir⁶⁴.

Birleşmiş Milletler 21 Aralık 1965 tarihli Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi'nde⁶⁵, taraf devletlerin hiçbir ayrımcılık gözetmeden herkese çeşitli medeni, sosyal, ekonomik ve siyasi bir takım hakları tanıyacakları düzenlenmiştir. Vatandaşlık hakkı da açıkça Sözleşmede (md. 5/d-iii) yer almaktadır. Söz konusu Sözleşme bir kimseye vatandaşlık hakkı tanınmasını değil; yalnızca taraf devletlerin vatandaşlık verirken ırka dayalı ayrımcılık yapmalarının (örneğin Güney Afrika'daki apartheid rejimi gibi) önlenmesi amacını gütmekteydi⁶⁶. Sözleşme'nin 1. maddesinin 3. paragrafı açıkça sözleşmenin hiçbir hükmünün devletlerin vatandaşlık ile ilgili düzenlemelerini etkilemeyeceğini, ancak sözleşmede yer alan güvencelerin söz konusu vatandaşlık düzenlemelerinin belli bir ırka ayrımcılık öngörmesi halinde etkili olacağını belirtmiştir.

---

⁶² Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women; <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm#intro> ; erişim tarihi: 04.01.2018.

⁶³ SPIRO, s. 713.

⁶⁴ ODMAN, s. 66.

⁶⁵ International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination ; <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx> ; erişim tarihi: 04.01.2018.

⁶⁶ SPIRO, s. 716.

Çocuk Hakları

Vatandaşlık hakkının vatansızlığın önlenmesi konusundan sonra belki de en somut biçimde ele alındığı alan *çocuk haklarıdır*. Çocuklar hakkında uluslararası hukukta “çocuğun yüksek yararını koruma ve gözetme ilkesi” temel bir ilke olarak birçok belgede düzenlemiştir⁶⁷. Çocuk hakları üzerinden tartışılan çocuğun vatandaşlığı hakkında özellikle hem vatandaşlığın kazanılması, hem de vatandaşlığın kaybedilmesinin önlenmesi konularında güvenceler öngörülmektedir⁶⁸.

BM 20 Kasım 1959 tarihli Çocuk Hakları Deklarasyonu⁶⁹ çocuğun doğumdan itibaren bir isim ve vatandaşlık hakkı olduğunu düzenlemektedir (ilke 3); ancak bu düzenleme daha çok bir ilke biçiminde ifade edilmektedir. 20 Kasım 1989 tarihli BM Çocuk Hakları Sözleşmesi⁷⁰ çocuklar açısından vatandaşlık hakkını daha belirgin düzenlemektedir. Sözleşmeye göre uluslararası hukuk tarafından özel bir önem ile korunması gereken çocuklar, doğumdan itibaren bir isim ve vatandaşlık hakkına sahiptir (md. 7/1). Taraf devletler Sözleşme’de düzenlenen çocuk haklarının gereklerini yerine getirmek üzere ulusal hukukları ile uyumlu ve bu alandaki ilgili uluslararası belgelerden kaynaklanan yükümlülükleri çerçevesinde tüm önlemleri almak zorundadır. Özellikle vatansızlık hallerinin önlenmesi konusunda gereken tüm önlemleri de almakla yükümlüdürler (md. 7/2)⁷¹. BM Çocuk Hakları Komitesi çocuğun vatandaşlık hakkıyla ilgili Sözleşme’nin 7. Maddesinin, çocuğa vatandaşlık

⁶⁷ Ronald K. BULLIS, “The Convention on the Rights of the Child: A Young Legal Regime for the World’s Youngest Citizens”, **Child and Adolescent Social Work**, Volume 8, Number 3, June 1991, s. 239-251; s. 243 vd.

⁶⁸ Gerard-René DE GROOT, “Children, Their Right to a Nationality and Child Statelessness”, İçinde: **Nationality and Statelessness under International Law**, Editörler: Alice Edwards, Laura van Waas, Cambridge University Press, 2014, s. 144 vd.

⁶⁹ Declaration of the Rights of the Child; <http://www.cirp.org/library/ethics/UN-declaration/>; erişim tarihi: 04.01.2018.

⁷⁰ Convention on the Rights of the Child; <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx>; erişim tarihi: 04.01.2018.

⁷¹ Bununla birlikte 03.12.1986 tarihinde BM Genel Sekreterliği’nin (A/RES/41/85, 3 December 1986, 95th plenary meeting) Çocuğun Esenliği ve Korunması Hakkında Sosyal ve Hukuki İlkeler Deklarasyonu da bir ilke olarak 8. maddesinde her çocuğun bir isim ve vatandaşlık hakkı olduğunu düzenlemektedir (Declaration on Social and Legal Principles relating to the Protection and Welfare of Children). Ancak burada asıl üzerinde durulan yer değişikliği ve evlat edinme yoluyla çocukların vatandaşlığını güvence altına almak ve çocukları korumaktır; <http://www.un.org/documents/ga/res/41/a41r085.htm>; erişim tarihi: 04.01.2018.

verilmesi hususunda ulusal devletlerin yetkisini tanıdığını ancak bu yetkinin “devletlerin uygun uluslararası mekanizmalardan kaynaklanan yükümlülükler çerçevesinde kullanılabileceğini” ve “vatansızlık hallerine ise özel bir önem atfedilmesi gerektiğini” belirtmektedir⁷². Buna ek olarak taraf devletler, çocuğun kimliğini ve vatandaşlığını koruma hakkına saygı gösterme (md. 8/1) ve özellikle çocuğun hukuk dışı yollardan vatandaşlığını kaybettiği durumlarda ona uygun bir destek ve koruma sağlama (md. 8/2) yükümlülüğü altındadır.

Çocuklar üzerinden vatandaşlık hakkını somutlaştıran bir diğer düzenleme 16 Aralık 1966 tarihli BM Medeni ve Sivil Haklar Uluslararası Sözleşmesidir⁷³. Söz konusu sözleşme açıkça her çocuğun bir vatandaşlık hakkı olduğunu (md. 24/3), doğumdan itibaren bir isim ve kayıt altına alınma hakkı olduğunu düzenlemektedir (md. 24/2). Sözleşme vatandaşlık hakkını yalnızca çocuklar açısından düzenlemektedir. Birleşmiş Milletler 18 Aralık 1990 tarihli Tüm Göçmen İşçilerinin ve Ailelerin Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme⁷⁴ de vatandaşlık hakkını göçmen işçilerin çocukları açısından, yukarıda bahsedilen çocuk haklarına ilişkin diğer uluslararası belgelerle uyumlu ve aynı doğrultuda düzenlemiştir (md. 29). Vatandaşlık hakkı, 2006 tarihli BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme⁷⁵ de yine çocuklar açısından yer almaktadır. Sözleşme, engelli çocukların doğum sonrasında derhal nüfusa kaydedilmelerini ve doğuştan isim edinme ile uyrukluk kazanma hakkına sahip olmalarını düzenlemiştir (md. 18/2).

Çocuk hakları ve vatansızlığın önlenmesine yönelik uluslararası belgeler birlikte değerlendirildiğinde, hiç olmazsa vatansız kalacak olan bir çocuğun doğum yeri (ius soli) ilkesi uyarınca, doğduğu ülkenin vatandaşlığını ka-

---

⁷² Ineta ZIEMELE, “Article 7, The Right to Birth Registration, Name and Nationality, and the Right to Know and Be Cared for by Parents”, **A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child**, Editorler: André Alen, Johan Van de Lanotte, Eugeen Verhellen, Fiona Ang, Eva Berghmans and MiekeVerheyde, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden-Boston, 2007, s.24; ODMAN, s. 69.

⁷³ International Covenant on Civil and Political Rights; <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> ; erişim tarihi: 04.01.2018.

⁷⁴ International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families; <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CMW.aspx> ; erişim tarihi: 04.01.2018.

⁷⁵ Türkçe metin ilgili bağlantıda yer almaktadır: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html> ; erişim tarihi: 04.01.2018.

zanması yönünde bir uluslararası teamül ilkesi olduğu savunulmaktadır⁷⁶. Bu açıdan her devletin vatansız kalacak çocuklar açısından, topraklarında doğmuş olanlara vatandaşlık vermesinin bir zorunluluk olduğu; devletin egemenlikten kaynaklanan mahfuz yetkisinin, vatansız çocuklar açısından söz konusu olmayacağı ileri sürülebilir⁷⁷. BM'nin çocuğun yüksek yararının gözetilmesi ilkesi ile vatansızlığın önlenmesi açısından gereklerin yerine getirilmesi ahlaki bir sorumluluk doğursa da, yine de hukuki bir sorumluluk doğurmaktan uzaktır.

2. Vatandaşlık Hakkını Düzenleyen Diğer Sözleşmeler

Evensel düzenlemelerin yanında çeşitli bölgesel sözleşme ve düzenlemeler de kimi zaman hak merkezli bir vatandaşlık yaklaşımı sergilemektedir⁷⁸. Avrupa'da 4 Kasım 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde açıkça bir vatandaşlık hakkına yer verilmemiştir; ancak Avrupa Konseyi özellikle vatandaşlık konusuna çeşitli toplantılarında değinmiştir⁷⁹. 1988 yılında Avrupa Konseyi İnsan Haklarının Geliştirilmesi Uzmanlar Komitesi raporunda vatandaşlığın bir hak olarak ele alınması gündeme gelmiş ve taraf devletlere, vatandaşlık meselelerine ilişkin soruların yer aldığı bir anket yöneltilmiştir: *Her vatansız bireyin, doğduğu ülkenin vatandaşlığını kazanmaya hakkı var mıdır? Herkese vatandaşlığını değiştirme hakkı tanınabilir mi? Bireylerin vatandaşlıktan keyfi olarak çıkarılma yasağı herkese uygulanabilir mi? Vatansız bir yetişkin bireyin, ikamet etmekte olduğu ülkenin vatandaşlığını elde etme hakkı ne derece tanınabilir? Birleşmiş Milletler Vatansızlığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne çekince koyan devletlerin çekincelerinin sebepleri nelerdir? Sözleşmeye taraf devletler ilgili hükümleri iç hukuklarına uyarlarken ne gibi sorunlarla karşılaşmışlardır?*⁸⁰ Bununla birlikte genel olarak Avrupa bölgesinde, gerek Avrupa Konseyi'nin, gerekse Avrupa Birliği'nin mülteci-

⁷⁶ Johannes M. M. CHAN, "The Right to a Nationality as a Human Right", **Human Rights Law Journal**, Vol.12, No. 1-2, 1991, s. 1-14; s. 11.

⁷⁷ Bununla birlikte, Hersch Lauterpacht, vatansızlar açısından uluslararası hukuk doktrininde yalnızca çocuklar açısından değil, her vatansızın nihayetinde doğum yerinin vatandaşlığını kazanmasının bir zorunluluk olduğunu ileri sürmektedir. Lauterpacht, vatandaşlıktan çıkartmanın bir yaptırım olarak uygulanmamasını ve bir kişinin ancak başka bir devletin vatandaşlığını kazanacağı durumlarda vatandaşlığından mahrum bırakılabileceğini belirtmektedir; Hersch LAUTERPACHT, **International Law and Human Rights**, Archon Books, London, 1968, s. 346'dan aktaran: GANCZER, s. 33.

⁷⁸ Söz konusu bölgesel düzenlemeler hakkında bkz. GANCZER, s. 22-29; ODMAN, s. 70, 71, 75 vd.

⁷⁹ CHAN, s. 7; GANCZER, s. 22.

⁸⁰ CHAN, s. 7.

ler, vatansızlar, sığınmacılar ve göçmenler ile ilgili çeşitli sözleşmeleri, ilke kararları, konsey kararları, açıklamaları, direktifleri, tüzük ve yönetmelikleri bulunmaktadır⁸¹. II. Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa entegrasyonundan sorumlu Uluslararası Medeni Hal Komisyonu (International Commission on Civil Status-ICCS) tarafından oluşturulan 13 Eylül 1973 tarihli Vatansızlık Hallerinin Sayısının Azaltılmasına Dair Bern Sözleşmesi⁸² yine Avrupa ölçeğinde vatandaşlık meselelerine değinmektedir. Öte yandan Sözleşme açıkça amacının vatansızlığın azaltılması olduğunu belirtmiştir. Sözleşme taraf devletlere, vatansız kalacak çocuklar açısından çocuğun taraf devletlerden birisinin vatandaşı olan annenin vatandaşlığını alacağı yönünde (md. 1) bir yükümlülük öngörmektedir. Ancak burada dikkati çeken husus, annenin de vatansız olması durumunda çocuğun durumunun ne olacağının belirsiz olmasıdır⁸³. 1973 tarihli belge vatandaşlık hakkının kapsamı açısından herhangi bir düzenleme getirmemekte; devletlerin kimi çekinceleri⁸⁴ de Avrupa temelinde vatandaşlık meselesinin halen katı biçimde devletin mahfuz yetkisinin kapsamında yer aldığını göstermektedir.

Avrupa'da vatandaşlık hakkına ilişkin en somut belge Avrupa Konseyi tarafından oluşturulan 6 Kasım 1997 tarihli Vatandaşlık Hakkında Avrupa Sözleşmesi'dir⁸⁵. Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi vatandaşlık hakkının kapsamını açısından önemli bir takım ilkeler öngörmektedir. Söz konusu Sözleşme'nin de temel hedefinin vatansızlığının önlenmesi ve Avrupa entegrasyonu çerçevesinde AB üyesi devletlerin vatandaşlık hukuku alanına ilişkin mevzuatının uyumlaştırılması olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte Sözleşme'de, diğer BM belgelerinde olduğu gibi ayrımcılığın önlenmesi ve çifte vatandaşlık gibi hallerde askerlik hizmeti ile kanunlar ihtilafının çözülmesini sağlayacak düzenlemelere yer verilmiştir. Sözleşme, taraf devletlerin vatandaşlık düzenlemelerini oluştururken gözetmek durumunda oldukları bir takım ilkeler öngörmektedir (md. 4). Bunlar BMİHEB'nin 15. maddesinde öngörülen vatandaşlık

---

⁸¹ ODMAN, s. 73,74-81 ; http://www.goc.gov.tr/icerik6/sozlesmeler_327_340_341_icerik ; erişim tarihi: 05.01.2018.

⁸² Convention to Reduce the Number of cases of Statelessness, Bern, 13.09.1973.

⁸³ Sözleşme metni için bkz. <http://www.refworld.org/publisher,ICCS,,,3dec5ce4,0.html> ; erişim tarihi: 05.01.2018.

⁸⁴ Kimi devletler Sözleşme'nin 1. maddesine çekince koymuştur. Örneğin Almanya 1. maddeye çekince koyarak yalnızca annesi Alman vatandaşı olan çocuklar açısından söz konusu maddeyi uygulayacağını belirtmiştir.

⁸⁵ European Convention on Nationality ; <https://rm.coe.int/168007f2c8> ; erişim tarihi: 05.01.2018; bundan sonra Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi olarak anılacaktır.

hakkı ile benzer yöndedir: Herkesin bir vatandaşlık hakkı vardır; vatansızlık önlenmelidir; hiç kimse vatandaşlığını keyfi olarak terk etmeye zorlanamaz; evlenme, boşanma ya da evlilik birliği devam ederken eşlerden birinin vatandaşlığını değiştirmesi, diğer eşin vatandaşlığını doğrudan etkileyemez.

Vatandaşlık Hakkında Avrupa Sözleşmesi, kimlerin vatandaş olacağını belirleme yetkisinin devletlere ait olduğunu belirtmiştir (md. 3/1). Ancak tıpkı 1961 tarihli BM Vatansızlığın Azaltılmasına İlişkin Sözleşme'nin 8. maddesine benzer biçimde, devletlerin vatandaşlık düzenlemelerinin, “vatandaşlığa ilişkin uluslararası hukuk normlarına, teamüllere ve hukukun genel ilkelerine uyumlu olarak kullanmaları halinde” diğer devletlerce tanınabileceğini öngörmüştür (md. 3/2). Ancak Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi'nin açıklayıcı raporunda vatandaşlık hakkının, mahfuz yetkiyi ortadan kaldıracak biçimde yorumlanamayacağı, burada asıl amacın vatansızlığın önlenmesi olduğu ve vatansızlığın önlenmesinin bir uluslararası teamül hukuku ilkesi olduğu da belirtmiştir⁸⁶. Öte yandan, Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi taraf devletlerin, vatansız kalmalarını engellemek şartıyla, kişilerin kendi rızalarıyla vatandaşlıktan çıkmalarına da izin vereceklerini düzenlemektedir (md. 8/1)⁸⁷.

Sözleşme'nin 7. maddesi vatandaşlığın iradi olmayan kayıplarını düzenlemektedir. İlgili düzenlemede dikkati çeken husus ise, taraf devletlerin vatandaşlığın kaybettirilmesi konusunda iç hukuklarını düzenlerken vatansızlığın önlenmesini dikkate almaları gerekliliğidir (md. 7/3). Ancak aynı hüküm, vatandaşlığın bazı hususların gizlenmesi, hileli davranışlar ya da yanlış bilgi verilmesi yoluyla kazanıldığı durumlarda, kişinin vatansız kalıp kalmasına bakılmaksızın vatandaşlığının iptal edilebileceğini düzenlemektedir⁸⁸. Öte yandan Sözleşme, -her ne kadar Türk Vatandaşlığı Kanunu'nda artık yer almasa da⁸⁹- devlet ile mutat mesken olarak yurt dışında oturan vatandaş arasında “etkili bağın” kalmamasını da bir kayıp nedeni olarak ele almıştır (md. 7/1-e).

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Vatansızlık Hallerinden Kaçınmaya ve Vatansızlık Hallerinin Azaltılmasına Dair 15 Eylül 1999 tarih ve R

⁸⁶ Explanatory Report to the European Convention on Nationality, paragraf 32, 33, 34; <https://rm.coe.int/16800ccde7> ; erişim tarihi: 05.01.2018.

⁸⁷ Bu husus özellikle askerlik, vatani hizmet gibi vatandaşlığın ödev boyutu ile ilgili olarak gündeme gelmektedir.

⁸⁸ TANRIBİLİR, s. 806 vd.

⁸⁹ 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun 25. Maddesinin (f) ve (h) bentlerinde düzenlenmekteydi.

(1999) 18 sayılı Tavsiye Kararı'nda, Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin vatansızlık hallerinin önlenmesi açısından işbirliği içerisinde çalışması gerekliliği öngörülmektedir. Kararda özellikle BM'in yukarıda incelenen vatansızlık, kadın hakları ve çocuk haklarına ilişkin sözleşmelerine de atıf yapılarak, taraf devletlerin kendi topraklarında yaşayan vatansızlara vatandaşlık verilmesi yönünde çalışmalar yapmalarının ve kendi topraklarında doğup vatansız duruma düşecek çocuklara da vatandaşlık vermelerinin gerekliliği belirtilmektedir⁹⁰. Yine aynı kararda taraf devletlerin vatandaşlığa ilişkin iç hukuklarını da, bir an önce 1997 tarihli Vatandaşlık Hakkında Avrupa Sözleşmesi'nin ilkeleri doğrultusunda düzenleyecekleri belirtilmiştir.

Avrupa dışındaki diğer bölgelerde de vatandaşlık hakkı çeşitli belgelere konu olmaktadır. Ancak ilgili belgeler de vatansızlığın önlenmesi ve özellikle çocuk hakları bakımından vatandaşlık hakkını düzenlemekte; BM'in ilke ve direktiflerinden çok ayrık bir durum öngörmemektedir⁹¹. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi⁹², açık biçimde herkesin bir vatandaşlığa hakkı olduğunu (md. 20/1), bir kimsenin başka bir vatandaşlığa sahip olamayacağı durumlarda doğduğu ülkenin vatandaşlığına sahip olma hakkı olduğunu (md. 20/2) ve hiç kimsenin vatandaşlığından veya vatandaşlığını değiştirme hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamayacağını (md. 20/3) düzenlemektedir. Afrika Çocuk Hakları ve Esenliği Şartı⁹³, taraf devletlerin Anayasal düzenlemelerini, vatansız kalacak olmaları durumunda, topraklarında doğan her çocuğa vatandaşlık tanınması yönünde oluşturmaları gerektiğini belirtmiştir (md. 6/4).

Vatandaşlık hakkını düzenleyen uluslararası belgelerin genel yapıları itibariyle vatandaşlık hakkını vatansızlığın önlenmesi, çocukların yüksek yararının gözetilmesi ve ayrımcılığın önlenmesi üzerinden ele aldığını görmekteyiz. Bununla birlikte belgelerin hemen hepsi vatandaşlık alanında kanunlar ihtilafı nedeniyle ortaya çıkabilecek durumlarda uluslararası bir standart oluşturmayı amaçlamaktadır. Vatandaşlık hakkı, belli bir devleti, bir kişinin talebi doğrultusunda ona vatandaşlık verilmesi açısından hukuki bir yüküm-

---

⁹⁰ Recommendation R (1999) 18 of the Committee of Ministers to Member States on the Avoidance and Reduction of Statelessness ; <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3964.html> ; erişim tarihi: 05.01.2018.

⁹¹ Bu bölgelerdeki düzenlemeler hakkında bilgi için bkz. GANCZER, 2015, s. 25 vd.

⁹² American Convention on Human Rights, "Pact of San Jose", Costa Rica; <http://www.refworld.org/docid/3ae6b36510.html> ; erişim tarihi: 07.01.2018.

⁹³ African Charter on the Rights and Welfare of the Child ; <http://www.achpr.org/instruments/child/#a4> ; erişim tarihi: 07.01.2018.

lülük altına sokacak biçimde ele alınmamıştır. Hatta vatansızlığın azaltılması ve önlenmesi amacını güden sözleşmelerde dahi vatandaşlıktan mahrum bırakmanın, vatandaşlığın hileli yollar ile ve kötü niyetli olarak elde edilmesi veya devletin aleyhine bir takım eylemlerde bulunuyor olmak gibi, meşru ve hukuki gerekçelerine yer verilmiştir. Bu gibi durumlarda bireyin vatansız kalması halinde dahi devletlerin bir kişiyi vatandaşlıktan çıkartabileceği kabul edilmiştir. Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler'in özellikle mülteciler, çocuklar ve vatansızlığın önlenmesi konularındaki titiz çabaları, bu alandaki uluslararası belgelerin hukuki yorumu konusunda herhangi bir uluslararası kuruluşun devletler üstünde bir otoritesi bulunmadığından gölgelenebilmektedir. Böyle bir otoritenin yokluğunda devletler, var olan hukuki kurumların kapsamını daraltmakta, yeni ve sınırlayıcı bir takım hukuki kurumlar getirmekte ve katı vize uygulamaları öngörmektedir⁹⁴. Benzer yönde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) de söz konusu vatandaşlık olduğunda devlet egemenliği karşısında bir adım geride durmaktadır. Bu durum dünya genelinde “sosyal bir içe kapanma olarak vatandaşlık” anlayışının tamamen değişmediğini de gözler önüne sermektedir. Yine de hiç olmazsa günümüzde vatandaşlık adına ilişkin bir ifade değişiminden söz edilebilir. Güngör, vatansızlığın önlenmesi açısından 1997 tarihli Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi'nin daha öncekilerden farklı olarak vatansızlığın azaltılmasındansa, “önlenmesine” vurgu yaptığını belirtmektedir⁹⁵. Uluslararası sözleşme ve belgelerdeki ifadeler, özellikle hakların kapsamını belirleyen ve hakların gerçekleşmesini sağlayan yargı yerlerinin tutumlarını etkileyebilmektedir⁹⁶.

⁹⁴ Bente Puntervold BØ, “Asylum and Refugees”, **The Philosophy of Law, Encyclopedia**, Editör: Christopher Berry Gray, Vol. I, Garland Publishing, Inc., New York & London, 1999, s. 57-59; s. 59; Bø burada özellikle “güvenli ülke” kavramı konusundaki ülkelerin idari makamlarının yorumu konusundaki farklılıklara dikkati çekmektedir.

⁹⁵ GÜNGÖR, s. 36; benzer şekilde Bauböck ve Paskalev de, vatandaşlık hukuku ile ilgili uluslararası sözleşmelerin diline ilişkin bir değişikliğe dikkati çekmektedir. BMİHEB'nin 15. maddesi “vatandaşlığın kaybı” ifadesini kullanırken, 1961 tarihli Vatansızlık Hallerinin Azaltılmasına Dair Sözleşme, irade dışı ile iradi kayıp durumlarını ayıracak şekilde kaleme alınmıştır. Sözleşme, kayıp (loss) sözcüğünü genel olarak tüm kayıp hallerini kapsayacak biçimde kullanmıştır; vatandaşlığın kaybettirilmesi halleri için de “deprivation” sözcüğünü kullanmıştır. Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi ise, yalnızca kayıp (loss) sözcüğünü kullanmıştır. Rainer BAUBÖCK / Vesco PASKALEV, “Citizenship Deprivation A Normative Analysis”, **CEPS Papers in Liberty and Security in Europe**, No. 82/March 2015, CEPS, 2015, s. 4.

⁹⁶ Jorunn BRANDVOLL, “Deprivation of Nationality: Limitations on Rendering Persons Stateless under International Law”, İçinde: **Nationality and Statelessness under International Law**, Editörler: Alice Edwards, Laura van Waas, Cambridge University Press, 2014, s. 202-203; örneğin Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nde açıkça bir vatandaşlık hakkı düzenlendiğinden, Uluslararası Amerikan Mahkemesi'nin benzer nitelikteki

3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Vatandaşlık Hakkı

Çeşitli uluslararası sözleşmelerden başka özellikle Avrupa bölgesi açısından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine (AİHS) ilişkin yorumu insan haklarının gelişimi açısından oldukça önemli bir role sahiptir. AİHS doğrudan bir vatandaşlık hakkı öngörmemektedir. Vatandaşlık ile ilgili meseleler Mahkeme'nin önüne, çoğu zaman Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. maddesinde güvenceye kavuşturulmuş özel hayata ve aile hayatına saygı ilkesi ile 14. maddesinde düzenlenen ayrımcılık yasağı çerçevesinde, özellikle vatansızlığın önlenmesi ile bağlantılı olarak gelmektedir⁹⁷. AİHM'nin bu açıdan karşısına gelen ve 8. madde üzerinden değerlendirdiği ilk başvuru Kafkaslı-Türkiye davasıdır⁹⁸. Şefket Kafkaslı ajanlık faaliyetleri yürüttüğü için Türk vatandaşlığından çıkartılmış yeniden vatandaşlığa alınma başvurusu da reddedilmiştir. Vatansız kalan Kafkaslı, Sözleşmenin 8. maddesinde düzenlenen aile hayatına ve özel hayata saygı ilkesinin ihlal edildiği gerekçesiyle AİHM'ye başvurmuştur. Başvurusu 1997 yılında reddedilse de, bu davada Mahkeme, vatansızlık hallerinin Sözleşme ile güvence altına alınan haklar açısından bir ihlal ortaya çıkartıp çıkartmayacağı sorusuyla karşılaşmıştır. Mahkeme ardından 1999 yılında Karassev ve Ailesi-Finlandiya davasında ise, vatandaşlık hakkı AİHS'de ve ek Protokollerinde açıkça yer almasa da, keyfi olarak vatandaşlığı kaybettirmenin 8. madde ile güvence altına alınan özel hayata ve aile hayatına saygı hakkının ihlali sonucunu doğurabileceğini açıkça belirtmiştir⁹⁹.

Mahkeme'nin 2011 yılında karara bağladığı ve evlilik dışı çocuğun vatandaşlığı sorununun gündeme geldiği Genovese-Malta davasında, 8. madde ile birlikte ayrımcılık yasağını düzenleyen 14. maddenin de tartışıldığı görülmektedir. Genovese babası Malta vatandaşı, annesi ise Birleşik Krallık vatandaşı olan ve evlilik birliği dışında doğmuş bir kimsedir. Malta vatandaşlık düzenlemeleri gereği annesi Malta vatandaşı olmadığından ve evlilik birliği dışında doğmuş olduğundan Malta vatandaşlığını almaya hakkı bulunmamaktadır. Genovese, bu durumun hem cinsiyet eşitsizliği hem de hukuki statüye

---

uyuşmazlıklarda AİHM'in aksine, vatandaşlık hakkını tanıdığı göze çarpmaktadır.

⁹⁷ Özellikle vatandaşlıktan çıkarma ve vatandaşlığa alınma başvurusunun reddi meselelerinde AİHS'nin 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkı ile 13. maddesinde düzenlenen etkili başvuru hakkı ile de gündeme gelmektedir.

⁹⁸ Başvuru No. 21106/92; BRANDVOLL, s. 204.

⁹⁹ Başvuru No. 31414/96.

dayanan bir eşitsizlik olduğunu ve AİHS'nin 14. maddesine aykırılık teşkil ettiğini ileri sürmüştür. Bununla birlikte kendisi Malta vatandaşı olmadığını için, Malta vatandaşı olan babası ile uzun süre görüşemediğinden 8. maddede düzenlenen aile hayatına saygı hakkının da ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Mahkeme burada evlilik birliği dışında doğmuş olması nedeniyle Genovese'nin bir ayrımcılığa uğradığını kabul etmiş, vatandaşlığın bir hak olarak AİHS'de düzenlenmemekle birlikte, vatandaşlık başvurusunun reddi ya da vatandaşlığı kaybettirme hallerinin kimi durumlarda aile hayatına saygı hakkını ihlal edebileceğini belirtmiştir. Ancak Mahkeme, Sözleşme'nin 8. maddesinde düzenlenen özel hayata ve aile hayatına saygı hakkının, bir kimseye vatandaşlık verilmesi yönünde bir talep doğurmadığını da açıkça belirtmiştir¹⁰⁰.

Mahkeme, 2016 yılında karara bağladığı Ramadan-Malta davasında¹⁰¹,

¹⁰⁰ Başvuru No. 53124/09.

¹⁰¹ Söz konusu dava, 21. yüzyılda vatandaşlık ve milliyet kavramları üzerine düşünmemizi sağlaması açısından oldukça ilgi çekicidir. 1964 yılında Mısır'da doğan Mısır vatandaşı Ramadan, 1991 yılında turist vizesi ile Malta'ya gelmiş ancak vize süresi dolmasına rağmen, hukuka aykırı bir biçimde Malta'da yaşamaya devam etmiş, 1993 yılında Malta vatandaşı birisiyle resmi olarak evlenmiştir. 1994 yılında kendi başvurusu üzerine evlilik yolu ile Malta vatandaşlığını kazanmıştır. Bunu takiben aynı yıl Mısır vatandaşlığından çıkma başvurusunda bulunmuş ve başvurusu kabul edilmiştir ancak bunu Malta'nın ilgili kuruluşlarına bildirmemiştir. 1994 yılında eşi hamileyken ona şiddet uygulayarak yaralamış, bunun üzerine eşi evi terk etmiştir. Ramadan ceza almış ancak cezası ertelenmiştir. 1995 yılında Malta vatandaşı olarak çocukları doğmuştur ancak ailevi sorunlar devam ettiğinden eşi 1995 yılında boşanma davası açmış ve resmi olarak 1998 yılında boşanmışlardır. Mahkeme burada evliliğin Malta vatandaşlığının kazanılması için göstermelik olarak yapıldığı gerekçesine de yer vermiştir ve karara itiraz olmadığından karar kesinleşmiştir. Ramadan biten evliliği hakkında ilgili kuruluşları bilgilendirmemiş, 2003 yılında bu sefer bir Rus vatandaşı ile Malta'da evlenmiştir. Bu evliliğinden de 2004 ve 2005 yıllarında iki Malta vatandaşı çocuğu olmuştur. Rus vatandaşı eşini Malta vatandaşı yapmak için işlemleri başlattığında ise ilgili resmi kurumlar Ramadan'ın ilk evliliğinin sonlanma gerekçelerinden haberdar olmuşlardır. Bunun ardından 2006 yılında Ramadan'a, Malta Vatandaşlık Kanunu'nun 14. maddesi uyarınca (söz konusu madde, hile ve hukuka aykırı yollar ile vatandaşlığın kazanıldığı durumlarda kişinin vatandaşlıktan çıkarılabileceğini öngören bir düzenleme içermektedir.) vatandaşlıktan çıkartma işlemlerinin başlatıldığı bildirilmiştir. 2007 yılında işlemler sonuçlanmış ve ilgili Bakanlık kendisine Malta vatandaşlığından çıkartıldığını, derhal pasaport ve kimliğini iade etmesi gerektiğini bildirmişlerdir. Bu karara itiraz eden Ramadan hali hazırda 3 tane Malta vatandaşı çocuğunun olduğunu ve evliliğinin hileli ve sahte olmadığını belirtmiş ve son çare olarak Malta Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunmuştur. Vatandaşlıktan çıkartma işlemlerinin aile yaşantısını ve çocukları ile bağı etkilediğini ileri sürmüştür. Buna karşılık Malta Anayasa Mahkemesi de, vatandaşlık statüsünün kamu hukuku karakterini vurgulayarak, devletin bu alanda mutlak egemenlikten kaynaklanan yetkilerini kullandığını belirtmiş ve davayı reddetmiştir. Tüm iç hukuk yollarını tüketen Ramadan ardından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. maddesi ile güvence altına alınan "özel hayata ve aile hayatına saygı hakkının" Malta Devleti tarafından ihlal edildiği gerekçesi ile başvurmuştur.

vatandaşlığı hileli yollardan elde ettiği ileri sürülen Malta vatandaşı çocukları da olan eski Mısır vatandaşı Ramadan'ın vatansız kalacak olmasına rağmen vatandaşlıktan çıkartılması kararına ilişkin başvurusunda, ulusal vatandaşlık yasaları karşısında bir adım geride durarak, Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edilmediğine hükmetmiştir. Karar oldukça talihsiz olarak değerlendirilirken¹⁰², kararın karşı oyunda, vatansızlığın ağır bir insan hakları ihlali olduğu ve vatandaşlığın bir hak olarak tartışılması gerektiği, devlet egemenliğinin bu konuda, özellikle vatansızlık hallerinde sınırsız olmadığı belirtilmektedir¹⁰³.

B. Vatandaşlık Hakkının Ulusal Hukuk Kaynakları

Türk vatandaşlık hukukunda kanunilik ilkesi esastır. Bu husus açıkça, 1982 Anayasası'nın 66. maddesinin 3. paragrafında “vatandaşlığın ancak kanunla kazanılacağı ve kanunun gösterdiği şartlar altında kaybedilebileceği” ifadesi ile belirtilmiştir. Bununla birlikte Anayasanın 90. maddesinin son paragrafı temel hak ve hürriyetlere ilişkin usulüne göre yürürlüğe konmuş uluslararası sözleşmelerin kanun hükmünde olduğunu belirtmekte ve bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamayacağını hükme bağlamaktadır. Diğer yandan, vatandaşlık, yabancılar, mülteciler ve çocuk hakları konularında Türkiye'nin taraf olduğu birçok uluslararası anlaşma bulunmaktadır.

Bu arada Malta 1954 tarihli Birleşmiş Milletler Vatansızlığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne taraf değildir ve BM'in 2014 yılında Malta iç hukukunun vatansızlığın önlenmesi konusundaki yetersizliğine dikkati çeken bir raporu da bulunmaktadır; BM, Malta'ya bu konuda en kısa sürede iç hukukunu vatansızlığın önlenmesine yönelik önlemlerle donatmasını ve bu konudaki uluslararası sözleşmeleri imzalamasını tavsiye etmiştir. AİHM birçok gerekçenin yanında konumuz ile ilgili olan kısmına ilişkin, bir kimsenin kendi isteği ile *bir devletin vatandaşlığından feragat etmesinin diğer devletler açısından bir vatandaşlığa alma yükümlülüğü doğurmayacağını* belirtmiştir. Öte yandan somut olaya ilişkin de Ramadan'ın vatandaşlıktan çıkartılması durumunda somut bir tehlike ile karşı karşıya olmadığını ve Malta'nın sözleşmenin 8. maddesini ihlal etmediğine hükmetmiştir. Söz konusu yargılamada iki tane karşı oy bulunmaktadır. Karşı oyların temel argümanı ise, devletlerin kimlerin vatandaşı olacağı konusundaki yetkilerinin mutlak olmadığı ve birtakım uluslararası düzenlemelerle ve gelişmelerle bağlı olduğu, vatandaşlığın bir insan hakkı olduğu ve “vatansızlığın” şiddetli bir insan hakları ihlali ortaya çıkarttığı şeklindedir.

¹⁰² Marie-Bénédicte DEMBOUR, “Ramadan v. Malta: When will the Strasbourg Court understand that nationality is a core human rights issue?”; erişim adresi: <https://strasbourgothers.com/2016/07/22/ramadan-v-malta-when-will-the-strasbourg-court-understand-that-nationality-is-a-core-human-rights-issue/> ; erişim tarihi: 07.01.2018.

¹⁰³ Başvuru no. 76136/12; AİHM'nin vatandaşlık hakkı ve vatansızlık konularında vermiş olduğu kararların listesi için bkz. <http://www.refworld.org/topic,50fbce524d,50fbce525c,,0,ECHR,,.html> ; erişim tarihi: 07.01.2018.

Türkiye için her ne kadar 1954 tarihli BM Vatansız Kişilerin Hukuki Statüsüne Dair Sözleşme bağlayıcılık kazanmadıysa da, vatansızların korunması konusunda Türk hukuk sisteminin oldukça çağdaş olduğu söylenebilir. Türkiye, vatansızlara, yabancılar ile aynı muameleyi yapmaktadır ve vatansızlara karşılıklılık esasını da uygulamamaktadır¹⁰⁴. 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda (YUKK) ilk defa vatansız tanımı (md. 3/ş) ve vatansızlara ilişkin ayrı düzenlemeler (md. 50, md. 51) yer almıştır. Ancak Türk hukuku vatansızlar hakkında yalnızca *de jure* vatansızlık hallerini kabul etmektedir (YUKK, md. 3/ş¹⁰⁵). *De facto* vatansız kişiler ise daha çok mülteciler, şartlı mülteciler ve ikincil koruma statüsünden yararlanarak korunmaktadır. Öte yandan söz konusu kişilerin hepsi genel olarak da *yabancı*¹⁰⁶ statüsündedir¹⁰⁷. Anayasa'nın 16. maddesinde yabancıların temel hak ve hürriyetlerinin sınırlandırılmasında da kanunilik şartı öngörülmüştür. Yabancıların vatandaşlık kazanmaları hakkında YUKK'ta özel bir hüküm bulunmamaktadır. Yabancıların vatandaşlık kazanmaları Türk Vatandaşlığı Kanunu'nda düzenlenen "Yetkili Makam Kararı ile Türk Vatandaşlığının Kazanılması" hükümlerine tabi olmaktadır.

Türk vatandaşlık hukukunda¹⁰⁸ BMİHEB'nin 15. maddesine uygun olarak vatandaşlık hakkının kapsamını kısaca iki alt başlıkta inceleyebiliriz: *Vatansızlığın önlenmesi ve vatandaşlığın kazanılması* (herkesin bir vatandaşlığı olması ilkesi) ile *vatandaşlığını muhafaza hakkı ve vatandaşlıktan çıkma hürriyeti* (kimsenin keyfi olarak vatandaşlığını bırakmaya zorlanamayacağı ve kimsenin vatandaşlığını değiştirme hürriyetinden mahrum bırakılamayacağı).

Vatansızlığın Önlenmesi ve Vatandaşlığın Kazanılması

5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun (TVK) vatandaşlığın kazanılması ve kaybedilmesi hükümlerinde "milli güvenlik" bir gerekçe olarak

¹⁰⁴ Nuray EKŞİ, **Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku**, 2. Baskı, Beta, İstanbul, Ekim 2014, s. 42, 67; örneğin yalnızca vatandaşların yararlanabileceği dilekçe hakkından yabancılar ancak karşılıklılık esasına göre yararlanabilmektedir. Ancak vatansızlar açısından bu husus da aranmamaktadır.

¹⁰⁵ YUKK, md. 3/ş): Vatansız kişi: Hiçbir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı bulunmayan ve yabancı sayılan kişi.

¹⁰⁶ YUKK, md. 3/ ü): Yabancı: Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişi.

¹⁰⁷ EKŞİ, s. 44-56; s. 50, 51.

¹⁰⁸ Özellikle 25 Mayıs 2009 tarih 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu ile Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (R.G. 6 Nisan 2010, Sayı: 27544) temel hukuk kaynaklarıdır.

göze çarparsa da vatansız kalacak çocuklar açısından *ius soli* prensibine uygun olarak Türkiye’de doğan çocukların vatansız kalacak olmaları durumunda Türk vatandaşlığını doğum ile kazanabileceği hükme bağlanmıştır (md. 8/1). Bununla birlikte Türkiye’de bulunmuş olan çocukların da aksi kanıtlanmadıkça Türkiye’de doğmuş oldukları kabul edilmektedir (md. 8/2). Söz konusu hükmün, uluslararası hukukta vatansızlığın önlenmesi için vatansız kişiler açısından *ius soli* ilkesinin uygulanması çözüm önerisini dikkate alan ve uygulamaya geçiren hak merkezli bir hüküm olduğu söylenebilir¹⁰⁹. Öte yandan TVK, doğum yoluyla Türk vatandaşlığının kazanılmasında evlilik birliği içinde doğan çocuklar ile evlilik birliği dışında Türk ana veya babadan doğan çocukların vatandaşlık kazanmasını da ayrı tutmamıştır. TVK’nın 10. maddesinde açıkça ilgili şartları taşıyan kişilerin sonradan Türk vatandaşlığını kazanabileceği ancak tüm şartları taşıyıcılar dahi, söz konusu durumun kişiye *vatandaşlığın kazanılması yönünde mutlak bir hak tanımayacağı* açıkça düzenlenmektedir.

Vatansızlığın önlenmesi konusunda 2004 yılında İç İşleri Bakanlığı bir genelge¹¹⁰ yayınlamış ve vatansızlığın vatandaşlık hukukunun temel ilkelelerinden birisi olduğunu bu nedenle vatansız kişilerin (Türk soylu olanlar için 2 yıl; diğerleri için 5 yıl kesintisiz ikamet şartını yerine getirmek koşuluyla) vatandaşlık başvurularının kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yine aynı Genelge’de, vatandaşlık başvurularında aile birliğinin sağlanmasının temel bir ilke olduğu ve aile birliğinin korunmasına özen gösterilmesi gerekliliğine dikkat çekilmektedir¹¹¹.

TVK, vatansızlığın önlenmesine belli hâllerde ayrı bir önem vermektedir. Kanun, 12. maddesinde istisnai olarak vatandaşlık kazanma yollarını

¹⁰⁹ Bir örnek teşkil etmesi açısından Alman Vatandaşlık Kanunu’na bakılması önerilir. Alman Vatandaşlık Kanunu’nun vatandaşlığın kazanılmasını düzenleyen 4. maddesinin 4. paragrafı, 31 Aralık 1999 yılından sonra Almanya dışında doğan ve mutad meskeni Almanya dışında olan kişilerin çocuklarının doğum ile Alman vatandaşlığını kazanamayacakları; ancak vatansız kalacak iseler Alman vatandaşlığını kazanabilecekleri hükme bağlamıştır; Staatsangehörigkeitsgesetz (StAG). Öte yandan aynı kanununun 35. Maddesinin 2. paragrafında da Alman vatandaşlığını hile ve hukuka aykırı yollar ile kazanmış olan kişilerin vatandaşlığının iptal edilmesini öngören hükmün, kişileri vatansızlıktan korumayacağını düzenlenmiştir. Ancak aynı maddenin 3. paragrafında vatandaşlığın iptali açısından 5 yıllık bir süre öngörülmüştür. Buna göre, hileli ve hukuka aykırı yollarla dahi olsa vatandaşlığın kazanımından itibaren 5 yıl geçtikten sonra vatandaşlığın iptal edilemeyeceği hükme bağlanmıştır.

¹¹⁰ 12.07.2004 tarih, 2004/112 sayılı A.P.K. 8 N.V.G. Nolu Genelge.

¹¹¹ Hatırlanacak olursa AİHM vatandaşlık hakkını, AİHS’nin 8. maddesinde güvenceye kavuşturulan özel hayat ve aile hayatına saygı hakkı çerçevesinde ele almaktaydı.

düzenlemiştir. Burada dikkati çeken husus 12. maddenin 1. paragrafının c bendidir; söz konusu hüküm ile Türk hukukunun *de facto* vatansızların korunmak istediği düşünülebilir. Burada Bakanlar Kurulu'nun¹¹² vatandaşlığa alınması zaruri görülen kişileri vatandaşlığa alma konusunda, vatandaşlığa alınma genel şartlarını (TVK md. 11; TVK Uygulama Yönetmeliği md. 17, 18, 19) taşımaları dahi yetkili olduğu düzenlenmektedir. Bu açıdan *de facto* olarak vatansız sayılan kişiler ya da bu kişilerden doğan çocuklar 12. madde kapsamında vatandaşlığa alınabileceklerdir¹¹³. Ancak burada vatandaşlığa alma yetkisinin kullanımına yönelik bir eleştiri getirilebilir. Şöyle ki, vatandaşlığa alma konusu nihayetinde bir toplumun demografik yapısıyla da ilgilidir. Demografik yapının korunması ya da yeniden düzenlenmesi konusunda vatandaşlık hukuku kapsamında idarenin sahip olduğu yetki 'kötüye' kullanılmaya müsaittir. Bu hükmü Nomer, "hikmet-i hükümet" olarak değerlendirmekte ve hükmün "maksadı aşan bir biçimde kullanılabileceğini" belirtmektedir¹¹⁴. Ülkemizdeki Suriye vatandaşlarının toplu vatandaşlığa alınmaları konusunda da benzer çekinceler ileri sürülmektedir. Suriyelilerin yoğun yaşadıkları illerde demografik yapıyı değiştirmelerinin en ciddi toplumsal etkilerden biri olduğu görüşü ileri sürülmüştür¹¹⁵. Ancak yine de TVK'nın 12/1-c hükmünün gerek vatansızlığın önlenmesi açısından, gerekse kanunun eksiklerinin giderilmesi açısından işlevsel bir hüküm olduğu söylenebilir¹¹⁶.

Yetkili makam kararıyla (olağan yolla) vatandaşlığa alınmanın şartlarını düzenleyen TVK'nın 11. maddesindeki şartların Türk toplumu ile etkili

¹¹² Güncel 5901 sayılı TVK, "Bakanlar Kurulu" ibaresini kullandığı için metinde de bu ibare kullanılmaya devam edilmiştir; ancak 21.01.2017 tarih, 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun gereğince Bakanlar Kurulu bir kurum olarak hukuk sistemimizde yer almayacaktır.

¹¹³ TVK md. 12'de düzenlenen istisnai vatandaşlığa alınma yolunun hangi durumlarda işlevsel olabileceğine ilişkin bkz. GÜNGÖR, s. 99-104.

¹¹⁴ NOMER, s. 90.

¹¹⁵ Bu konuda sayısız haber ve araştırma yapılmıştır. Genel bir değerlendirme için bkz. Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No. 195, Ocak 2015; http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Suriyeli_Siginmacilarin_Turkiyeye_Etkileri.pdf; erişim tarihi: 11.01.2018; Orhan OYTUN, "Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri", erişim adresi: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/suriyeli-siginmacilarin-turkiyeye-etkileri>; erişim tarihi: 11.01.2018.

¹¹⁶ TVK md. 12/1-b'ni işlevi için bkz: GÜNGÖR, s. 98-104; bir başka görüş için bkz. DOĞAN, s. 78; Doğan, bu hükmün vatandaşlık hukukuna esas teşkil eden "kanunilik" ilkesine aykırılık teşkil ettiğini ve idarenin eylem ve işlemlerine karşı yargı denetimini de oldukça güçleştireceğini belirtmektedir.

bir bağ kurma yolunda belirli emareler aradığı görülmektedir. Bununla birlikte, yetkili makam kararı ile vatandaşlığa alınmada küçük çocuklar anne ve babalarının vatandaşlık başvurularında birlikte değerlendirilmekte ve aksine bir durum söz konusu olmadığında anne ve babaları ile birlikte Türk vatandaşlığını kazanmaktadırlar (md. 20/2). TVK'nın vatandaşlığa alınmada 11. maddenin 1. paragrafında aranan şartlara ilave olarak, takdiri bir biçimde Bakanlar Kurulu'nca çeşitli devletler açısından ya da genel olarak, ek bir "vatandaşlığından çıkma" şartı öngörülebileceğini düzenleyen 2. paragrafı bulunmaktaydı. Devletin politikaları gereği çeşitli ülkelerin vatandaşlarına Türk vatandaşlığına alınmadan önce vatandaşlıktan çıkma şartı öngörebilmesi konusunda Bakanlar Kurulu'na takdir yetkisi tanıyan hüküm, öngörülebilirlik ilkesini ihlal ettiği ve Bakanlar Kurulu'na bu konuda muğlak yetkiler tanıdığı yönünde eleştirilmiştir¹¹⁷. Güngör, vatandaşlığın kazanılmasında diğer devletin vatandaşlığından çıkma şartının, "devletin güvenliği ile uzun vadeli temel politikaları gereği Türk vatandaşlığı ile birleşmesi sakıncalı olarak değerlendirilen bir yabancı devletin vatandaşlığının taşınması fikrine" dayandığını belirtmekte; Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi'nin 16. maddesinde düzenlenen kişinin vatandaşlığından çıkma imkânının olmadığı durumlarda böyle bir şartın aranmayacağı yönündeki ilkeye dikkat çekmekte ve Türk vatandaşlığını kazanan kişinin, yabancı devletin vatandaşlığından çıkmaması yönünde bir hileli davranışta bulunmasının, "Türk vatandaşlığını kazanma kararının iptali" başlığında düzenlenebileceğini, bu hususta TVK'nın 31. maddesine bir hüküm eklenebileceğini önermiştir¹¹⁸. Nitekim söz konusu hüküm 19.10.2017 tarih ve 7039 Sayılı Kanun Nüfus Hizmetleri Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 34. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun ikamet şartı aranmaksızın yeniden vatandaşlığı kazanmayı düzenleyen 13. maddesi, daha önceden Türk vatandaşı olanlara ve onlara bağlı olarak vatandaşlığını kaybeden çocuklarına vatandaşlık verilebilmesi açısından, "milli güvenlik bakımından engel teşkil edecek bir durumlarının olmaması" halinde, diğer kişilerde aradığı ikamet şartını aramamaktadır. Ancak burada da yine Bakanlar Kurulu'nun takdir yetkisi söz konusudur.

---

¹¹⁷ Rıfat ERTEN, "Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarısı'nın Türk Vatandaşlığının Kazanılmasına İlişkin Hükümleri Hakkında Değerlendirmeler", *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl:66, Sayı: 4, Güz 2008, s. 36-61; s. 44, 45.

¹¹⁸ GÜNGÖR, s. 94-95 ve 332 no'lu dipnot.

Vatandaşlığa alınma konusunda Türk hukukunun, vatansızlığın önlenmesine özellikle çocuklar açısından büyük önem atfettiği görülmektedir. Öte yandan Türk hukukunda Türk soylu olanlara da ayrı bir önem atfedilmiştir. TVK'nın 12/1-d hükmü göçmenleri istisnai olarak vatandaşlık verilebilecek bir grup olarak değerlendirmektedir. Kanun, bir göçmen tanımı yapmadıysa da, uygulama yönetmeliğinde göçmen (md. 3/1-g), "Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde Türkiye'ye gelip 5543 sayılı İskân Kanunu uyarınca göçmen olarak kabul edilen kişi" olarak tanımlanmıştır.

Türk hukukunda "kalıcı" olarak görülmeyen mültecilerin, talep ettikleri takdirde vatandaşlığa alınma süreçleri göçmenlerden farklıdır. Göçmenler açısından 5543 sayılı İskân Kanunu hükümleri geçerli olurken; ilgili kanun ayrıca mültecilerin vatandaşlığa alınması hususunu düzenlemediğinden, mültecilerin vatandaşlığa alınma süreci "genel olarak vatandaşlığa alınma" şartlarına bağlıdır (TVK md. 11)¹¹⁹. Bu durum mülteciler açısından vatandaşlığı, yine idarenin takdir yetkisi ve devletin egemenliği alanına sıkıştırmaktadır. Çünkü genel olarak vatandaşlığa alınmada ilgili kişi her türlü şartı taşısa bile vatandaşlığa alınması idarenin takdir yetkisine bağlı olacaktır. Her ne kadar idare takdir yetkisini kullanırken objektif davranmakla yükümlü ve vatandaşlık alanındaki uluslararası hukuk ilkeleri ile bağlı ise de, etkin bir yargısal korumanın olmadığı zamanlarda vatandaşlık hakkı anlamsızlaşmış olacaktır. Öte yandan Türk hukukunda idari yargı yerlerinin ve özellikle Danıştay'ın, vatandaşlığa alınma talebinin reddi ile ilgili davalarda oldukça "titiz ve hassas" davrandığı dikkati çekmektedir¹²⁰.

Vatandaşlığını Muhafaza Hakkı ve Vatandaşlıktan Çıkma Hürriyeti

Vatandaşlık hakkının kapsamı açısından, vatandaşlığın kaybı konusunda iki husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kişinin keyfi olarak vatandaşlığını kaybettirilmemesidir; ikincisi ise, kişinin keyfi olarak vatandaşlığını değiştirme hakkından yoksun bırakılmamasıdır. Bunlara ek olarak vatandaşlık hakkına etkileri bakımından sonradan edinilen vatandaşlıkta, vatandaşlığa alınma kararının iptali veya geri alınmasının hukuki sonuçları da kısaca değerlendirilmelidir.

¹¹⁹ Necla ÖZTÜRK YILMAZ, "5543 Sayılı İskân Kanunu Hükümleri Uyarınca Türk Vatandaşlığının Kazanılması", **TBB Dergisi**, Sayı 68, 2007, s. 241-264; s. 255, 256.

¹²⁰ Nuray EKŞİ, **Danıştay Kararları Işığında Türk Vatandaşlığı Kanununa İlişkin İdari Davalar**, Arıkan Basım Yayın, 2008, s. 122.

Vatandaşlığın kaybına ilişkin hükümlerde Türk hukukunun kısmen hak merkezli bir bakış açısı sergilediği söylenebilir. Şöyle ki, TVK iradi ve iradi olmayan kayıp halleri olmak üzere iki farklı usul düzenlemektedir (md. 23 - md. 35 arası). Söz konusu hükümler incelendiğinde yine vatansızlığın önlenmesine yönelik bir takım tedbirlerin alındığı fark edilecektir. Örneğin vatandaşlıktan çıkma talebinde bulunan kişilerin başka bir devletin vatandaşlığını kazanmış olma ya da kazanma yönünde güçlü belirtilerin olması şartlarına bağlanmıştır (md. 25/1-b). Vatandaşlığını kaybeden bir kişinin eşi veya reşit çocuklarının vatandaşlığı söz konusu kayıptan doğrudan etkilenmemektedir. Reşit olmayan çocuklar açısından da yine vatansız kalmaları halinde etkilenmemeye hükme bağlanmıştır (md. 27/2). Seçme hakkı ile vatandaşlığın kaybedilmesinde vatansızlık bir ölçü olarak düzenlenmiştir. Kişi vatansız kalacak ise bu hakkını kullanamayacaktır (md. 34/2). Bir başka ifade ile, vatansızlık bir hak olarak kabul edilmemekte, kişiye vatansız kalacağı durumlarda Türk vatandaşlığını terk etme özgürlüğü tanınmamaktadır. Ancak, TVK'nın Bakanlar Kurulu kararı ile Türk vatandaşlığını "kaybettirmenin" koşullarını düzenleyen 29. maddesinde vatansızlığın önlenmesine ilişkin herhangi bir ifade ya da tedbir yer almamaktadır¹²¹. Yani devletin egemenlikten kaynaklanan yetkilerini kullanarak bir kişinin vatandaşlığını kaybettirmesi durumunda ise, ilgili kişinin vatansız kalıp kalmamasına ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. 29. madde de, idarenin, ilgili şartlar oluştuğunda, vatandaşlığı kaybettirme konusundaki yetkisini takdiri olarak düzenlemektedir. 29. madde aslında kamu düzeni, milli güvenlik ve devletin menfaatlerine aykırı davranışları düzenleyen, bir başka ifade ile vatana bağlılıkla bağdaşmayacak eylemleri düzenleyen bir hükümdür¹²². Bu hükme 02.01.2017 tarih ve 680 sayılı KHK'nin 75. mad-

¹²¹ GÜNGÖR, s. 162.

¹²² TVK md. 29'da, vatandaşlığın kaybettirilmesi sonucunu doğuran eylemler 680 sayılı KHK ile getirilen değişiklikten önce üç başlıkta sayılmıştı: a) *Yabancı bir devletin, Türkiye'nin menfaatlerine uymayan herhangi bir hizmetinde bulunup da bu görevi bırakmaları kendilerine yurt dışında dış temsilcilikler, yurt içinde ise mülki idare amirleri tarafından bildirilmesine rağmen, üç aydan az olmamak üzere verilecek uygun bir süre içerisinde kendi istekleri ile bu görevi bırakmayanlar.* b) *Türkiye ile savaş halinde bulunan bir devletin her türlü hizmetinde Bakanlar Kurulunun izni olmaksızın kendi istekleriyle çalışmaya devam edenler.* c) *İzin olmaksızın yabancı bir devlet hizmetinde gönüllü olarak askerlik yapanlar.* 406 sayılı eski Tür Vatandaşlık Kanunu'nda vatandaşlığın yetkili makam kararı ile kaybettirilmesini düzenleyen 26. maddesinde sayılan hallerin bir çoğu –örneğin devletin hayati çıkarlarına aykırı ciddi olarak zarar veren eylemlerde bulunmak ve devlet ile yurtdışında yaşayan vatandaşı arasında ciddi bağlantının bulunmaması- 5901 sayılı TVK'da yer almamaktadır. Doğan, 5901 sayılı TVK'nın "vatana bağlılıkla bağdaşmayacak

desi ile ikinci bir paragraf eklenmiştir ve devletin birliği ile ülke bütünlüğünü bozan suçlardan dolayı haklarında soruşturma veya kovuşturma yürütülen ve yabancı ülkelerde bulunmalarından ötürü kendilerine ulaşılamayan vatandaşlar hakkında vatandaşlıklarının kaybettirilmeleri konusunda Bakanlar Kuruluna yetki verilmiştir¹²³. Bu hükmü Anayasa'nın 66. maddesinin 4. paragrafında yer alan hiçbir Türk'ün¹²⁴ vatana bağlılıkla bağdaşmayacak eylemler haricinde vatandaşlıktan çıkartılamayacağı düzenlemesiyle birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Anayasa'nın 66. maddesinde yer alan “vatana bağlılıkla bağdaşmayacak eylem” kavramının vatansızlığın önlenmesi açısından dar yorumlanması gerektiği ileri sürülmektedir¹²⁵. Vatandaşlığın kaybettirilmesine gerekçe teşkil edecek vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylemlerin dar yorumlanması, vatandaşlığın hak boyutunu da ortaya koymaktadır. Öte yandan vatandaşlığın yetkili makam tarafından kaybettirilmesinde idarenin “keyfi davranmış” olmaması için vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylemlerin önceden objektif bir biçimde belirlenmiş olması da gerekmektedir¹²⁶. TVK'nın 29. maddesine, 680 sayılı KHK ile eklenen 2. paragrafında açıkça Türk Ceza Kanunu'nun ilgili suçları düzenleyen maddeleri sayılmıştır. Bunlar, 302. maddede düzenlenen devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozmak ve 309. ile 315. maddeler arasında düzenlenen Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlardır. Söz konusu suçların çoğunun cezası “ağırlaştırılmış müebbet hapis” olarak belirlenmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, vatandaşlığın kaybettirilmesinin bir cezalandırma aracı olarak uygulanıp uygulanmadığını anlamaktır¹²⁷. Nitekim hukuki olarak vatandaşlığın kaybettirilmesi idari bir karardır.

eylemlerin” kapsamını oldukça daralttığını hata maddede neredeyse bu türden eylemlere hiç yer verilmediğini ifade etmektedir. DOĞAN, s. 156.

¹²³ “26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 302 nci, 309 uncu, 310 uncu, 311 inci, 312 nci, 313 üncü, 314 üncü ve 315 inci maddelerinde yazılı suçlar nedeniyle hakkında soruşturma veya kovuşturma yürütülen ve yabancı ülkede bulunması nedeniyle kendisine ulaşılamayan vatandaşlar, bu durumun soruşturma aşamasında Cumhuriyet savcısı veya kovuşturma aşamasında mahkeme tarafından öğrenilmesinden itibaren bir ay içinde vatandaşlıklarının kaybettirilmesi amacıyla Bakanlığa bildirilir. Bakanlıkça Resmî Gazetede yapılan yurda dön ilanına rağmen üç ay içinde yurda dönmemeleri halinde, bu kişilerin Türk vatandaşlıkları Bakanlığın teklifi ve Bakanlar Kurulu kararıyla kaybettirilebilir.”

¹²⁴ Burada Türk sözcüğü, etnik kimlik anlamında değil, Anayasa'nın 66. maddesinin 1. paragrafı gereği, Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesi ifade edecek biçimde kullanılmıştır; Cem EROĞUL, **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ekim 1999, s. 86.

¹²⁵ EROĞUL, s. 87.

¹²⁶ DOĞAN, s. 149.

¹²⁷ Alexander T. ALEINIKOFF, “Theories of Loss of Citizenship”, Michigan Law Review, Vol.

Ancak Amerika Birleşik Devletleri Federal Yüksek Mahkemesi'nin bazı kararlarında vatandaşlığın kaybettirilmesinin, cezanın klasik amaçlarından olan *acı verme ve caydırma* özelliklerini taşıması nedeniyle bir ceza niteliğinde olduğu vurgulanmıştır¹²⁸.

Brandvoll, -vatandaşlığı kaybettirilen kişinin ailesi ve çocukları ile görüşebilmesi olanağından fiili olarak yoksun kalabilmeleri gibi- oldukça kişisel, ciddi ve ağır sonuçları olan vatandaşlığın kaybettirilmesi kararlarında, kişinin vatandaşlığını kaybettirmeye gerekçe olan eylemlerin tespiti açısından “yüksek standartta bir kanıt sisteminin” uygulanması gerekliliğine dikkati çekmektedir¹²⁹. Bu konuda Amerikan Federal Yüksek Mahkeme'nin Schneiderman – ABD (Schneiderman v. United States) davasında, vatandaşlığın kaybının kişi açısından oldukça ağır sonuçları olması nedeniyle, idarenin ancak vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylemlerin tespitinde “açık, tartışmasız ve hiçbir şüpheye yer bırakmayacak derecede ikna edici kanıtların” varlığı halinde hareket edebileceği belirtilmiştir¹³⁰. Gross, terör eylemleri gibi kamu güvenliğini tehdit eden ve bir bütün olarak devletin varlığını yok etmeye yönelik

---

84, No. 7, June, 1986, s. 1471-1503'den aktaran: BRANDVOLL, s. 212; İnsan haklarının evrenselliği, uluslararası ve ulus-üstü kuruluşlarca insan haklarını korumaya yönelik belgelerde sürekli ifade edilmektedir. Ancak evrensel insan hakları anlayışı, taraf olan devletler için egemenliğin kullanımı açısından bir sınırlama ortaya koysa da, tüm haklarının etkin bir biçimde kullanımı için insan, bir vatandaşlık hukuki statüsüne ihtiyaç duymaktadır. Arendt bu durumu, “ulusların oluşturduğu büyük bir aile olan dünyada, sıkı bir biçimde örgütlenmiş kapalı toplulukların –ulusların- herhangi birinden dışarı atılan bir kişinin, kendisini tüm uluslar ailesinden dışarı atılmış olarak bulması” olarak değerlendirmektedir; Hannah ARENDT, **The Origins of Totalitarianism**, A Harvest Book Harcourt Brace & Company, San Diego, New York, London, 1979, s. 293-294; dolayısıyla vatandaşlıktan çıkartma hukuki açıdan olmasa da ahlaki açıdan ağır bir ceza olarak da değerlendirilebilir.

¹²⁸ Shai LAVI, “Citizenship Revocation As Punishment: On The Modern Duties Of Citizens And Their Criminal Breach”, **The University of Toronto Law Journal**, Vol. 61, No. 4, Constitutionalism and the Criminal Law, Fall, 2011, s. 783-810; s. 789-790; ABD Federal Yüksek Yargı kararları ve genel olarak vatandaşlıktan çıkartmanın bir ceza niteliğinde olması görüşü için Lavi'nin incelemesine bakılması önerilir. Vatandaşlıktan çıkarılmanın bir ceza olarak öngörülmesi halinde vatandaşlığı sonradan edinen kişinin vatandaşlıktan çıkartılması ile birlikte eşinin ve özellikle çocuklarının da bundan etkilenmesinin cezaların şahsiliği ilkesine aykırılık teşkil edebileceği tartışılmaktadır; benzer yönde Türk hukukunda vatandaşlığı kaybettirmenin cezai niteliği haiz olduğu yönündeki görüşler için bkz. Osman Fazıl BERKİ, “Yetkili Makam Kararı ile Türk Vatandaşlığının Kaybı”, **AÜHFD**, S. 1-4, 1975, s. 117-134; GÜNGÖR, s. 169; NOMER, s. 142; AYBAY, s. 250; DOĞAN, s. 158.

¹²⁹ BRANDVOLL, s. 210-211.

¹³⁰ Charles H. HOOKER, “The Past as Prologue: Schneiderman v. United States and Contemporary Questions of Citizenship and Denationalization”, **Emory International Law Review**, Vol. 19, 2005, s. 305-382, 2005, s. 309; özellikle terör eylemleri nedeniyle vatandaşlığın kaybettirilmesi konusunda iyi bir analiz için bkz. HOOKER.

eylemler sonucunda vatandaşlığın kaybettirilmesinin, bir ceza olarak hiç olmazsa ceza kanunlarında öngörülebileceğini ve bu türden eylemler sonucunda vatandaşlığın kaybettirilmesinin bir idari karar ile değil, bir ceza olarak, etkin bir yargılama sonucunda yargı yerlerince verilebileceğini önermekte, bu şekilde kişi hak ve özgürlükleri ile egemenlik arasındaki dengenin daha iyi sağlanabileceğini savunmaktadır¹³¹. Türk vatandaşlık hukukunda ise, genel olarak 29. maddede düzenlenen vatandaşlığın kaybettirilmesi sebeplerini oluşturan eylemlerin, söz konusu kanun zamanında başlamış ve devam eden eylemler olabilecekleri gibi, söz konusu kanundan önce başlayıp, kanun zamanında devam eden eylemler de olabileceği belirtilmektedir¹³². Eylem suç oluşturuyorsa, ilgilinin o eylem sebebiyle yargılanıyor ya da mahkum olması şartı da 29. maddede aranmamaktadır¹³³. Bununla birlikte Doğan, kişinin eylemi ne kadar ağır olursa olsun, eylemi nedeniyle devletin yetkili organları tarafından kişiye yaptırım uygulama olanağı bulunduğu, vatandaşlığın kaybettirilmesi yoluna gidilemeyeceğini belirtmektedir¹³⁴.

Vatandaşlığın idari makamlarca kaybettirilmesi konusuna ilişkin kısaca önemli bir hususa daha değinmek yerinde olacaktır. Vatandaşlığın kaybettirilmesiyle sağlanmak istenen nedir? Şayet bu amaç, vatana sadakat ödevini yerine getirmeyen vatandaşların, politik bir topluluğa üye olmalarından kaynaklanan bir takım demokratik haklarının –oy kullanma ve kamu hizmetine girme hakkı gibi- ellerinden alınması ise; özellikle vatandaşlığı kaybettirilen kişilerin sınır dışı edilmeleri de mümkün değilse, söz konusu kişileri, vatandaşlıklarını kaybettirmek yerine, oy kullanma ve kamu hizmetine girme haklarından yoksun bırakılmanın tercih edilebileceği savunulmaktadır¹³⁵. Aleinikoff, vatandaşlığı kaybettirmenin genel gerekçelerini üç grupta toplamaktadır. Bunlar, sadakatle ilgili gerekçeler; cezalandırma amacı taşıyanlar ve kamu düzenini sağlamayı öngören gerekçelerdir¹³⁶. Brandvoll de vatandaşlığın kaybettirilmesinde çoğu zaman bu gerekçelerin bir arada bulunduğunu belirtmektedir. Örneğin yabancı bir ülkeye ya da ordusuna hizmet edenlerin

¹³¹ Emmanuel GROSS, “Defensive Democracy: Is it Possible to Revoke the Citizenship, Deport, or Negate the Civil Rights of a Person Instigating Terrorist Action against his own State”, *UMKC Law Review*, Vol. 72, Fall 2003, s. 51-122; s. 121.

¹³² GÜNGÖR, s. 162.

¹³³ GÜNGÖR, s. 162.

¹³⁴ DOĞAN, s. 149.

¹³⁵ GROSS, s. 92-94.

¹³⁶ ALEINIKOFF, s. 1473-1476’dan aktaran: BRANDVOLL, s. 212.

vatandaşlığının kaybettirilmesinde sadakat yükümlülüğüne aykırı davranış ile cezalandırma amacı ağır basarken; terör eylemleri hallerinde vatandaşlığın kaybettirilmesinde sadakat bağının ortadan kalkmış olması gerekçesinin yanı sıra cezalandırma ve özellikle kamu güvenliğini sağlamak da bir amaç olarak ortaya çıkmaktadır¹³⁷.

Vatandaşlığın kaybettirilmesi kararının ölçülülük ilkesi çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Ölçülülük ilkesi, vatandaşlığın kaybettirilmesi ile istenilen amaca ulaşıp ulaşılmadığının belirlenmesidir; bir başka ifade ile kişinin suç teşkil eden eyleminin ortaya çıkarttığı zarar ile vatandaşlığın kaybettirilmesi ile uğrayacağı zararların orantılı olması gerekmektedir¹³⁸. Nitekim Bauböck ve Paskalev, kişilerin vatansız kalıp kalmamasına bakılmaksızın vatandaşlığı kaybettirme kararı verilmesinin, bir devletin kendi ‘kötü’ vatandaşlarının sorumluluğunu, diğer devletlerin üzerine yıkması anlamına geldiğini, bunun da devletler arasındaki dostane ilişkileri sürdürme ilkesine aykırılık teşkil ettiğini tartışmaktadır¹³⁹. Brandvoll de, vatandaşlığı kaybettirme işlemlerinde, vatandaşlıktan çıkartılan ve vatansız konuma düşen bireylerin özellikle sınır dışı edildiği hallerde –ki ilke olarak vatandaş zaten sınır dışı edilemez¹⁴⁰-, başka devletlerin toprakları üzerindeki egemenlik haklarının ihlalinin söz konusu olduğunu belirtmektedir¹⁴¹. Öte yandan, vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylemlerden ötürü, vatansız kalıp kalmalarına bakılmaksızın kişiler hakkında vatandaşlığın kaybettirilmesi kararı verilmesi, devletlerin “keyfi” davrandığı anlamına gelmemekte, vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylemler uluslararası belgelerde de çoğu zaman “haklı / meşru” birer gerekçe olarak sayılmaktadır. Ancak aksi yönde, vatansızlığın önlenmesinin bir uluslararası teamül ilkesi olması nedeniyle, vatansız kalmaya yol açacak *her türlü*

¹³⁷ BRANDVOLL, s. 212.

¹³⁸ BRANDVOLL, s. 215; AİHM’nin 2010 yılında gördüğü Janko Rottmann-Bavyera Eyaleti Davasında Mahkeme, vatandaşlıktan çıkartmanın söz konusu kişi açısından ortaya çıkartacağı sonuçlar ile kişinin hukuka aykırı eyleminin ağırlığının ulusal mahkemeler tarafından hassas bir biçimde değerlendirilmesini ve orantılı olması gerektiğini belirterek, bu hususta ölçülülük ilkesinin, devletin keyfi davranıp davranmadığını değerlendirmede bir ölçü olacağını ortaya koymaktadır. C-135/08 Janko Rottmann v Freistaat Bayern, 2 Mart 2010; paragraf 55. Öte yandan bu davada söz konusu vatandaşlıktan çıkartma devlet aleyhine işlenen bir suçtan ötürü değil; hileli yollardan vatandaşlığın elde edilmesi nedeniyle gerçekleştirilmiştir. Bu konuda hileli yollardan vatandaşlığın elde edilmesi nedeniyle vatandaşlıktan çıkartmanın genel olarak ölçülü olmadığı ileri sürülebilir.

¹³⁹ BAUBÖCK / PASKALEV, s. 13-14.

¹⁴⁰ Anayasa md. 23/6

¹⁴¹ BRANDVOLL, s. 215.

kaybettirme kararının “keyfi davranma” olarak değerlendirilmesi gerektiği de ileri sürülmektedir¹⁴². Bunla birlikte ulusal güvenliğe tehdit ve devlet aleyhine davranışlar nedeniyle vatandaşlığın kaybettirilmesi durumlarında, vatandaşlığı kaybettirilen kişiler, özgürlüğü bağlayıcı bir ceza ile cezalandırılmadıysa çoğu zaman ulusal güvenliğe ve kamu düzenine tehdit olmaya devam ederler; bir başka ifade ile kaybettirme kararları çoğu zaman amacına hizmet etmekten de uzaktır¹⁴³. Söz konusu gerekçelerle vatandaşlıktan çıkartılan kişilerin ülkeye girişlerinin yasaklanmasının uluslararası hukuka aykırılık teşkil edeceği de savunulmaktadır¹⁴⁴. TVK’nın 14. maddesi, 29. maddede öngörülen şartlar altında vatandaşlığı kaybettirilen kişilerin sonradan, milli güvenliğe aykırılık teşkil edecek bir durumlarının olmaması ve üç yıl kesintisiz ülkede ikamet etmeleri halinde yeniden Bakanlar Kurulu kararıyla vatandaşlığa alınabileceğini düzenlemektedir. TVK’nın 30. maddesinin 2. paragrafı da açıkça “kaybettirme kararının” şahsi olduğunu ve eş ile çocukların Türk vatandaşlığının bundan etkilenmeyeceğini düzenlemiştir.

Vatandaşlıktan çıkartılma kararına karşı yargı yolu açıktır (Anayasa md. 66/5). Ülkemizde, idarenin keyfi davranıp davranmadığı konusundaki en etkin değerlendirmeyi yapacak olan ve bu doğrultuda vatandaşlık hakkının bir anlam ifade etmesini sağlayacak olan kurumlar idari yargı yerleri, Danıştay ve Anayasa Mahkemesi’dir¹⁴⁵. Bununla birlikte TVK’nın 31. maddesinde vatandaşlığın, ilgilinin yalan beyanı veya vatandaşlığı kazanmaya esas teşkil eden önemli hususları gizlemesi sonucunda kazanılmış olması halinde, kararı *veren makam tarafından iptal edileceği*, 32. maddesinde de hileli ve hukuka aykırı yollardan vatandaşlığı kazanan ilgili kişiye bağlı olarak Türk vatandaşlığını kazanan eş ve çocukların da Türk vatandaşlığını kaybedeceği hükme bağlanmıştır. Ancak, söz konusu kişinin Türk vatandaşlığını edindikten sonra doğan çocukları -Türk vatandaşlığını aslen kazandığı için- ile eşine bağlı olarak Türk vatandaşlığını kazanmamış olan eş, vatandaşlığın kaybından etkilenmeyecektir¹⁴⁶. İptal kararları geleceğe etkili olarak sonuç doğurmaktadır

¹⁴² GANCZER, s. 31.

¹⁴³ BRANDVOLL, s. 215.

¹⁴⁴ BRANDVOLL, s. 215.

¹⁴⁵ Özellikle 1961 Anayasası döneminden önce vatandaşlık ile ilgili meseleler birer “hükümet tasarrufu” olarak değerlendirilmekteydi. İlk olarak 1943 tarihinde Danıştay Dava Daireleri Genel Kurulu bir içtihadı birleştirme kararı vererek vatandaşlıktan çıkartma kararlarının Danıştay denetimine tabi olduğunu karara bağlamıştır. Oğuzhan GÜZEL, “Danıştay Kararları Işığında Türk Hukukunda Hükümet Tasarrufları”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.25, S.2, 2017, s.217-247; s. 235.

¹⁴⁶ GÜNGÖR, s. 176.

(md. 32). Ancak TVK'nın 31. ve 32. maddeleri uyarınca vatandaşlığın kaybı açısından vatansızlığa ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır¹⁴⁷. Her ne kadar vatandaşlığını 31. madde uyarınca kaybetmiş eş ve çocuklar 33. maddenin 1. paragrafı gereği Türkiye'de yabancı statüsünde ikamet edebilse de¹⁴⁸, TVK'nın hiç olmazsa ebeveynin hileli davranışı nedeniyle vatansız kalma olasılığı olan küçük çocukların durumuna ilişkin –çocuğun yüksek yararı ilkesi uyarınca- bir düzenleme öngörmesi gerekmektedir. Öte yandan vatandaşlığa alınma kararının iptalinde kanun koyucu belirli bir süre öngörmemiştir. İdari makam, kanunda iptal kararı için aranan şartlar gerçekleştiğinde iptal kararını vermekle yükümlüdür. İptal kararı açısından sürenin belirsiz olması, süre uzadıkça yaşadığı devlet ile güçlü bağlar kuran kişinin devamlı olarak vatandaşlığını kaybetme endişesi içinde yaşaması sonucunu doğuracağından, bu durum hem kişinin devlete olan güvenini sarsacak, hem de vatandaşlığın sürekliliği ilkesini zedeleyecektir¹⁴⁹. Örneğin Alman Vatandaşlık Kanunu'nun 35. maddesinde, vatandaşlığı hileli yollarla elde edenlerin vatandaşlığa alınma kararının geri alınabileceği düzenlenmekte ise de, aynı madde beş yıl geçmesinin ardından artık vatandaşlığa alınma kararının geri alınamayacağını hükme bağlamaktadır.

TVK'nın 40. maddesinde vatandaşlığın kazanılması ya da kaybı kararlarının geri alınması düzenlenmektedir. Güngör, kişinin yalan beyanı ve vatandaşlığa alınmada önemli hususları gizlemesi hallerinde verilmiş olan bir vatandaşlığa alınma kararlarının TVK'nın 31. ve 32. maddelerine tabi olacağını; bunların geri almaya tabi olmayacağını; 40. maddenin, ilgiliden kaynaklanmayan ancak *idari makamlardan kaynaklanan bir hatadan ötürü* uygulanabileceğini belirtmektedir¹⁵⁰. Vatandaşlıktan çıkarma kararı hukuki niteliği itibariyle bir idari karar olduğundan bu karar geçmişe etkili olarak geri alınabilir. Ancak vatandaşlığı kazanma kararlarının geri alınması, vatandaşlığın bir insan hakkı olması, vatansızlığın önlenmesinin bir uluslararası hukuk teamül ilkesi olması nedenleriyle vatandaşlık hukukuna uygun bir yöntem olarak değerlendirilmemektedir¹⁵¹.

¹⁴⁷ Vatansızlığın önlenmesi amacıyla ilgili hükümlere ilave bir düzenleme mutlaka yer almalıdır; ODMAN, s. 138.

¹⁴⁸ YUKK, md. 46/1-a: İnsani İkamet.

¹⁴⁹ DOĞAN, s. 141; Hümeyra Zeynep NALÇACIOĞLU ERDEN, "Türk Vatandaşlığına Alınma Kararının İptalinde Süre", *MHB*, Yıl 36, Sayı 1, 2016, s. 25.

¹⁵⁰ GÜNGÖR, s. 173, 187.

¹⁵¹ GÜNGÖR, s. 189.

Vatandaşlığını özgürce değiştirme hakkı açısından TVK incelendiğinde, 25. maddede düzenlenen şartlar dikkati çekmektedir. Anılan maddenin dili, yine “Bakanlıkça çıkma izni verilebilir” biçiminde, “tüm şartlar sağlansa dahi çıkma izni konusunda devletin münhasır yetkisi vardır” vurgusuna sahiptir. Kişi vatansız kalacak ise çıkma izni verilmeyeceği düzenlenmiştir (md. 25/b). Bununla birlikte herhangi bir suç veya askerlik hizmeti nedeniyle aranan kişilerden olmamak (md. 25/c) ve hakkında herhangi bir cezai ve mali tahdit bulunmamak (md. 25/ç) vatandaşlıktan çıkma izni için aranan şartlardır. 2013 yılında TVK’nın 25/c hükmünün askerlik ile ilgili olan kısmının Anayasa’nın 10, 13 ve 66. maddelerine aykırılığı ileri sürülerek itiraz yolu ile bir iptal davası açılmıştı¹⁵². Söz konusu davayı ilginç kılan özellik, vatandaşlığın ödev boyutuyla ilgili olan vatan hizmeti (AY md. 72) ile vatandaşlığını serbestçe değiştirme hakkı arasındaki ilişkinin ortaya konulmuş olmasıdır. Kararda TVK’nın ilgili hükmünün, vatandaşlığın ödev boyutuna vurgu yapılarak Anayasaya aykırı olmadığı hükme bağlanmış olmakla birlikte¹⁵³, kararın karşı oyunda¹⁵⁴ vatandaşlığını değiştirmenin bir hak olduğu vurgulanarak, TVK’nın 25/b hükmünün (güncel 25/c), temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması hususunda AY md. 13’te öngörülen sınırlar açısından Anayasaya aykırı olduğu belirtilmiştir.

¹⁵² Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 2013/10, K. 2013/130, T. 14.11.2013, R.G. Tarih-Sayı: 17.12.2014-29208.

¹⁵³ “...Vatandaşlığın kişiler için öncelikle bir hak olmasının yanında bir takım ödevleri de barındırdığı kuşkusuzdur. Anayasa’nın “Vatan hizmeti” başlıklı 72. maddesinde, vatan hizmetinin, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için bir hak ve ödev olduğu kuralı yer almış ve bu hizmetin silahlı kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği ya da yerine getirilmiş sayılacağına kanunla düzenleneceği belirtilmiştir. Bu madde, kanuni düzenlemelerle birlikte ele alındığında, vatan hizmetinin bugün için fiilen askerlik yükümlülüğü şeklinde yerine getirildiği görülmektedir. **Kanun koyucunun, Anayasa’nın 72. maddesine göre bir vatan hizmeti olan askerlik görevinin ifası amacıyla hak ve özgürlüklerde sınırlama yapması mümkündür.**”

¹⁵⁴ “...Özellikle, yurt dışında doğup orada yaşayan kişilerin yaşadıkları ülkenin vatandaşlığına geçtiklerinde veya geçmek istediklerinde, Türk vatandaşlığından çıkma taleplerinin askerlik hizmeti nedeniyle aranıyor olmama şartına bağlanması ölçsüz bir sınırlama niteliğindedir. Nitekim, itiraz başvurusuna konu olan davada Türk vatandaşı olup aynı zamanda Alman vatandaşlığını da kazanan davacının Türk vatandaşlığından çıkma talebinin reddine ilişkin işlemin iptali istenmiştir. Vatandaşlıktan çıkma izni veya belgesi verilmemesinin sonuçları, talep eden kişi açısından ağır olabilir. Bunun “aynı anda iki vatandaşlığa sahip olma” ya da vatandaşlığını almak istediği devletin vatandaşlığından çıkarılma ya da vatandaşlığı alamama gibi sonuçları olacağı açıktır. **Bu haliyle, vatandaşlıktan çıkma hakkına getirilen sınırlamanın demokratik toplum düzeninde gerekli ve ölçülü olduğu söylenemez.**”

Sonuç olarak bir insan hakkı olarak vatandaşlık ile egemenlik arasındaki ilişkinin, *egemenlik-insan hakkı karşıtlığı* yaklaşımı ile çözülmesi pek de kolay görünmemektedir. Bu nedenle vatandaşlık hakkının kuramsal açıdan; bir topluluğa üye kabul etme kararının meşruiyeti problemi üzerinden açıklanması gerekmektedir.

III. Vatandaşlık Hakkının Kuramsal Temelleri (Vatandaşlık Hakkını Tartışan Doktrin)

Vatandaşlık, kişilerin devlet ile arasındaki hukuki ilişki olmanın yanı sıra, kişiler için birer kimlik sorunudur. İnsanların, “bizden olan” fikrindeki “biz”e attığı anlamın ne olduğuna ilişkin sorgulamalar vatandaşlık statüsünün diğer boyutu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu boyutu özellikle ülkelerin entegrasyon politikalarında ya da vatandaşlık sınavları gibi uygulamalarında görebilmekteyiz¹⁵⁵.

Bir devletin vatandaşı olmak neyi ifade etmektedir? Bununla birlikte bir devletin vatandaşı olmamak, yabancı olmak neyi ifade etmektedir? Kim vatandaştır, kim değildir? Bu kadar rastlantısal bir biçimde ortaya çıkan bir durumun, insanın tüm hayatı bakımından etkili olması nasıl kabul edilmektedir? Bu soruları yanıtlamak için, hukuki-siyasi-sosyolojik-psikolojik-ahlaki yönleri olan vatandaşlık olgusunu, örgütlü bir siyasi yapıyla (devletle) arasındaki ilişkinin niteliği tartışmalarıyla birlikte ele almak gerekmektedir.

Topluluğa üye kabul etme kararının meşruiyeti nereden gelmektedir? Bauböck ve Paskalev, birey ile devlet arasındaki ilişkiyi ortaya koyan ve vatandaşlığın iradi ve iradi olmayan kayıplarına ilişkin durum ve normlar üzerinden gerçekleştirdikleri incelemede dört ana yaklaşımdan söz etmektedirler. Onlara göre, her devlet vatandaşlık hukukunu az çok dört yaklaşım çerçevesinde oluşturmuştur. Bir devlet ile birey arasındaki ilişki özel bir nedene mi dayanmaktadır? Yoksa genel iradi bir durum mudur?

1) Devlet ile vatandaşı arasındaki ilişki özel bir durumdan kaynaklanmıyorsa ortaya iki yaklaşım çıkmaktadır:

---

¹⁵⁵ Almanya'nın vatandaşlığa alınırken 2009 yılından beri uyguladığı vatandaşlık sınavında Alman kültürü, tarihi, siyasi tarihi, Almanya'daki toplumsal normlar, vb. birçok konuda soru sorulmaktadır. Einbürgerungstest: <http://www.sueddeutsche.de/thema/Einb%C3%BCrgerungstest> erişim tarihi: 08.03.2017.

a) Devlet egemenliği yaklaşımı;

b) Birey iradesi yaklaşımı.

İlkinde, devlet vatandaşlığı kendi egemenliğinden kaynaklanan münhasır yetkisine dayanarak istediği kişiye istediği zaman vermektedir. İkincisinde ise, birey, az çok –devletler yine de belli ölçütler öngörebilir- istediği devletin vatandaşlığını seçmekte özgürdür. Devlet iradesi-birey iradesi çatışmasını çözmek ve bu açıdan vatandaşlık hakkını tartışmak, söz konusu egemenliğin doğasında bulunan üstünlük, bölünmezlik ve süreklilik nitelikleri gereği mümkün olmamaktadır. Devlet egemenliği-birey iradesi çatışmasında egemenlik ancak hukukilik ve ölçülülük ilkeleri ile sınırlandırılmaya çalışılır.

2) Devlet ve vatandaşlık arasındaki ilişki özel bir durumdan kaynaklandığında da ortaya iki yaklaşım çıkmaktadır:

a) Vatandaşlığın doğum ile edinilmesi özel durumu;

b) Vatandaşlığın etkili olarak kurulan bir bağa dayanması durumu.

İşte Bauböck ve Paskalev, bir birey açısından, herhangi bir devlet karşısında vatandaşlık hakkının doğumu ve ileri sürülebilmesinde diğer üç yaklaşımın yanında *etkili bağ*ın da belirleyici olması gerektiğini savunmaktadır¹⁵⁶. Bireyin devlet ile kurduğu etkili bağın bir hak doğurması iddiasının yanında, göç alanındaki kuramsal dönüşüm ve yargılama hukukunda kimi zaman başvurulan “haklı beklenti ölçütünün” vatandaşlığın bir insan hakkı olarak kuramsal temellerini oluşturduğu görülmektedir.

A. Nottebohm Davası Bakımından Farklı Bir Yorum: Etkili Bağ İlkesi - *Ius Nexi*

Günümüzde vatandaşlığın bir hak olarak, devletlerin egemenlik haklarını sınırlandıran bir içerikte anlaşılması elbette tarihteki olumsuz deneyimlere dayanmaktadır. Avrupa Birliği üyesi ülkelerin yoğun göçmen sayıları, misafir işçilerin kalıcı olması¹⁵⁷, bu alanda kuramcılar ve hukukçuları çözüm yolları aramaya sevk etmiştir¹⁵⁸. Özellikle doktrindeki bu tartışmalara, Nottebohm kararının da belli bir açıdan etki ettiği görülmektedir.

¹⁵⁶ BAUBÖCK / PASKALEV, s. 1.

¹⁵⁷ Buna ilişkin İsviçreli yazar Max Frisch'in sözü hatırlanmalıdır: “Biz misafir iş gücü çağırıştık, ama insanlar geldi!” (*Wir riefen Arbeitskräfte, es kamen Menschen.*)

¹⁵⁸ Vatandaşlığın bir hak olarak talebi özellikle Afrika ülkelerinde yaşanan ve genellikle vatansızlık ile sonuçlanan yoğun anlaşmazlıklar nedeniyle sıklıkla dile getirilmektedir. Web: <https://www.opensocietyfoundations.org/press-releases/lack-citizenship-rights-major-cause-conflict-africa>, erişim: 21.03.2017; son olarak ülkemizde Suriyelilere vatandaşlık verilmesi hususunu da “bir insan hakkı olarak vatandaşlık” perspektifinden değerlendirilebiliriz.

Nottebohm kararının vatandaşlık hukuku alanında, vatandaşlığın niteliğine ilişkin “etkili bağ / etkili vatandaşlık” ilkesini tartışmaya açmasının yanında devletlerin egemenliği açısından da önemli bir anlamı bulunmaktadır. Olay, 1881 yılında Hamburg’da doğan ve ardından 1905 yılında Guatemala’ya giden ve orada iş kuran, sonradan da 1939 yılında Liechtenstein vatandaşlığını edinen Friedrich Nottebohm isimli kişinin vatandaşlığına ilişkin bir uyuşmazlıktır. Guatemala’ya yerleştiği 1905 yılından sonra Nottebohm, iş için ara ara Almanya’ya ve başka ülkelere gitmektedir; ancak Nottebohm’un işi, ikametgâhı, gerçekleştirdiği bankacılık faaliyetleri Guatemala’da yer almaktadır; 1931 yılından itibaren de ara ara kardeşini ziyarete Liechtenstein’a gitmektedir. Nottebohm’un çevresinin bir kısmı Almanya’da bir kısmı ise Guatemala’dadır. Uyuşmazlığın eksenini olan önemli nokta ise, 1943 yılına kadar Nottebohm’un sabit ikametgâhının Guatemala olmasıdır. Öte yandan Nottebohm’un 1939 yılında Liechtenstien vatandaşlığını kazama usulü de tartışmalara konu olmuştur. 1939 yılında II. Dünya Savaşı devam ederken Almanya’nın Polonya’ya saldırmasının ardından Nottebohm Liechtenstein vatandaşlığına başvurmuştur. O dönemde Liechtenstein vatandaşlığını sonradan kazanmanın şartları arasında üç yıl kesintisiz ikamet bulunmaktadır ancak Nottebohm bu şarttan müstesna olmuş, Liechtenstein’ın vatandaşlığını edinmek üzere, ikamet şartı olmaksızın Liechtenstein yasalarına uygun olarak yalnızca belli miktar para ödeyerek Liechtenstein’ın vatandaşlığını kazanmıştır.

1939 yılında Liechtenstein vatandaşlığını kazanan Nottebohm, 1940 yılında da Liechtenstein pasaportunu alıp Guatemala’ya dönmüştür. Nottebohm, daha sonra ABD otoritelerinin talebi üzerine Guatemala hükümeti tarafından Nazi rejimine yönelik faaliyetleri gerekçesiyle 1943 yılında tutuklanmış ve ardından ABD’ye gönderilerek 2 yıl 3 ay süreyle orada alı konulmuştur. Bütün mallarına el konulmuş ve Guatemala’ya dönmesi de yasaklanmıştır. Ardından 1946 yılında serbest bırakılınca Guatemala’ya dönmek istemiş ancak bu talebi reddedilmiş, bu nedenle Liechtenstien’a dönerek orada ikamet etmeye başlamıştır. Liechtenstein vatandaşlığı Nottebohm için, Nazi rejimi ile ilgili suçlamalardan kaçınmak açısından önemliydi. Bu doğrultuda, 1951 yılında Liechtenstein, meseleyi Uluslararası Adalet Divanı’na taşıyarak, Guatemala’nın Nottebohm’un Liechtenstein vatandaşlığını tanımadığını ve buna uygun davranmadığını iddia etmiştir¹⁵⁹.

---

¹⁵⁹ Kararın özeti, web: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?sum=215&p1=3&p2=3&case=18&p3=5> ; erişim tarihi: 21.03.2017; kararın gerekçenin yer aldığı ikinci kısım için: International Court of Justice Reports of Judgments, Advisory Opinions And Orders, Nottebohm Case, (Liechtenstein v. Guatemala), Second Phase Judgment of April 6th, 1955,

Bu kararında Uluslararası Adalet Divanı, Nottebohm ile Liechtenstein arasında *etkili bir bağ*¹⁶⁰ bulunmadığını, Nottebohm'un Liechtenstein vatandaşlığını keyfi bir şekilde kazandığını ve bu nedenlerden ötürü Guatemala karşısında etkili olmadığını belirtmiştir. Divan'ın kararı, devletin –olayda Liechtenstein- vatandaşlığa ilişkin egemenlikten kaynaklanan yetkilerinin bir takım sınırlarının olduğunu ortaya koyması açısından da önemlidir. Şöyle ki, devletlerin vatandaşlık hukuku alanında sahip oldukları yetkiyi uluslararası hukuka uygun kullanmamaları, o vatandaşlığın başka devletler tarafından dikkate alınmaması ve uluslararası mahkemeler önünde etkili kabul edilmemesi sonuçlarıyla karşılaşmaktadır¹⁶¹. Vatandaşlık Kanunları İhtilafına İlişkin Bazı Sorular Hakkında Lahey Sözleşmesi'nin 1. maddesinde bu durum açıkça ifade edilmiştir: "...Bir devletin vatandaşlığa ilişkin düzenlemelerinin, bir diğer devlet nezdinde etkili olabilmesi ancak, o devletin vatandaşlık alanındaki uluslararası sözleşmelere, uluslararası örf adete ve hukukun genel ilkelerine uyması halinde söz konusu olur."¹⁶²

Nottebohm kararı doktrinde yoğun biçimde eleştirilmiş olsa da, söz konusu kararın tarihi göz önünde bulundurulmalıdır. Adalet Divanı'nın kararında, kuşkusuz o dönemdeki siyasi olayların etkisi bulunmaktadır. Öte yandan Divan, söz konusu etkili bağ ilkesini vatandaşlığın geçerliliği için bir ön koşul olarak belirlememiştir. Divan'ın yorumu Guatemala açısından sadece uyumsuzluğu çözmek üzere işlevsel nitelikte kurgulanmıştır. Tam da bu işlevsellik, "etkili bağ ilkesi"nin vatandaşlığın bir insan hakkı olarak kapsamının tartışılması açısından doktrine yol gösterici olmuştur. Bu bağlamda, "etkili bağ ilkesi"nin devletler için "pozitif bir yükümlülük" doğuracak şekilde de kullanılabileceği ve vatandaşlık hakkının kapsamının belirlenmesi açısından bunun gerekliliği dile getirilmiştir. Matias'a göre, bir devlet ile "etkili bir bağ" kuran kişi açısından vatandaşlık bir hak olarak doğmuş sayılmalıdır¹⁶³. Matias, Nottebohm kararından yola çıkarak, etkili vatandaşlık ilkesinin daha geniş bir an-

web: <http://www.icj-cij.org/docket/files/18/2674.pdf> .

¹⁶⁰ Etkili bağ ilkesi daha sonradan Avrupa Vatandaşlık sözleşmesinde vatandaşlığın direktif ilkeleri arasında da sayılmamıştır.

¹⁶¹ Jozef KUNZ, "The Nottebohm Decision", **American Society of International Law**, Vol.54, No.3, 1960, s. 550-551; GÜNGÖR, s. 20.

¹⁶² Sözleşme metni için kaynak web: <http://eudocitizenship.eu/InternationalDB/docs/Convention%20on%20certain%20questions%20relating%20to%20the%20conflict%20of%20nationality%20laws%20FULL%20TEXT.pdf> ; erişim tarihi: 21.02.2017.

¹⁶³ MATIAS, s. 55.

lama sahip olduğunu ve bir kimsenin, bir devlet ile etkili vatandaşlık ilkesinin öngördüğü biçimde sıkı bir ilişki içinde olması halinde, o kişiye ilişki içinde olduğu ülke tarafından vatandaşlık hakkının bahşedilmesinin zorunlu olması gerektiğini savunmaktadır. Bu durum, Matias’a göre, etkili bağ ilkesinin daha geniş ve olumlu anlamda uygulanmasını işaret etmektedir¹⁶⁴.

Etkili bağ ilkesinin yorumuna benzer şekilde Latin Amerika ülkelerinden gelen göçmenler hakkında bir araştırma gerçekleştiren Lopez, yazılı hukuk kuralları her ne kadar açık şekilde karşı çıksa da, insanların uzun yıllar bir toplulukta yaşamaları, çalışmaları ve o topluluğa katılmalarının, o kişilere istedikleri takdirde vatandaşlık verilmesini zorunlu hale getireceğini, *söz konusu deneyimden bir hak doğacağını* savunmaktadır¹⁶⁵. Bu görüş, “hakkın kaynağı nedir?” sorusu ile bizi baş başa bırakması açısından oldukça dikkate değerdir.

Shachar, Birthright Lottery (*Doğuştan Hak Lotosu*) isimli eserinde, vatandaşlığın ve vatandaşlıkla insanların kazandığı hakların doğuştan rastgele edinildiğini, insanların vatandaşlığını doğarken seçmede özgür olmadıkları ve bu eşitsizliği kalıcılaştırmanın haksızlığını tartışmaktadır¹⁶⁶. Shachar, vatandaşlığın kazanımında klasik ölçütler olan toprak (ius soli) ve kan esası (ius sanguinis) bağının vatandaşlığı rastlantısal olarak kavramsallaştırdığı için eleştirmekte, bu iki ilkenin vatandaşlığın özünde yer alan “bir topluluğun üyesi olma” fikrini dışladığını savunmaktadır. Bu fikri en iyi yansıtan ilke ona göre, ius nexi (etkili / özgün bağ) ilkesidir ve bu ilke “vatandaşlık” kavramı ile sosyolojik bir olgu olan “üyelik” kavramı arasında bir bağ kurmaktadır. Shachar’a göre diğer iki ilke ise “vatandaşlık” kavramını bir tür rastlantısalığa bağlamaktadır¹⁶⁷. Oysa vatandaşlıkta daha derin, demokrasi ilkesine yönelik bir anlam gizlidir. Shachar’ın vatandaşlığın kaynağına ilişkin olarak savunduğu ius nexi ilkesi, ona göre, diğer iki klasik ilkeye alternatif olarak ya da onların yanında bir üçüncü yol olarak ulusal hukuk sistemlerinde yerini almalıdır. Bu ilkeye dayanılarak vatandaşlık verilmesi, içinde yaşadığı toplulukla gerçek bir bağ kuran kişinin, kurduğu gerçek bağın yasal olarak da tanınması anlamına gelmektedir. Bir başka ifade ile kişi, “güvenli bir üyelik

---

¹⁶⁴ MATIAS, s. 55.

¹⁶⁵ Gerald LOPEZ, “Undocumented Mexican Migration: In Search of a Just Immigration Law and Policy” *UCLA LawReview*, Vol. 28, 1981, s. 615–714; s. 696.

¹⁶⁶ Ayalet SHACHAR, *The Birthright Lottery, Citizenship and Global Inequality*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2009.

¹⁶⁷ SHACHAR, s. 165.

statüsü” anlamına gelen vatandaşlığa, eğer yaşadığı toplulukla gerçek bir bağ kurmuşsa sahip olmalıdır¹⁶⁸. Burada Shachar’ın *ius nexi* ölçütüne, vatandaşlığın sonradan yetkili makam kararı ile kazanılmasından daha farklı bir anlam yüklediği görülmektedir. Vatandaşlığın sonradan değişik sebeplerle kazanılmasında, ilgili şartları ve yolları belirlemek açısından devletlerin tam serbestiye sahip olduğu kabul edilmektedir¹⁶⁹. Shachar’ın ise *ius nexi* ilkesi ile önerdiği, bir devlet ile etkili bağ kuran kişinin talebi doğrultusunda devlet tarafından vatandaşlığa alınması gerekliliği ve en azından kişide bu yönde *haklı şekilde oluşan beklentinin* hukuk düzenleri tarafından dikkate alınması gerekliliğidir. Shachar bu türden bir etkili bağ anlayışının genişletilip, toplumla etkili bağ kuran kişilere vatandaşlık hakkının verilmesi gerekliliğini tartışmaktadır. Ancak etkili bağ ilkesine dayanılarak vatandaşlık hakkı verilmesinde ise bir zorluk bulunmaktadır. Bu zorluk, bir bağın ne zaman gerçek / etkili sayılacağıının belirlenmesindeki zorluktur. Bu açıdan bir bağın etkili ya da gerçek bir bağ olarak nitelendirilmesinde süre önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bir kişinin bir toplulukta yaşadığı süre arttıkça, o toplulukla arasında kurduğu bağın da giderek daha gerçek, daha güçlü bir bağ halini aldığı ileri sürülmektedir¹⁷⁰. Shachar, *ius nexi* için bir takım ölçütler önermektedir. Her şeyden önce *ius nexi*, ikameti mutlaka bir şart olarak içermemekte ve daha çok kişinin vatandaşlık bağı kurmayı talep ettiği toplumu bir “yaşam merkezi” haline getirip getirmediğine önem vermektedir¹⁷¹.

Ius nexi’yi önemli kılan, onun daha çok *demokratik katılım* ve *siyasi eşitlik* üzerinden bir vatandaşlık tanımı oluşturmasıdır. Demokrasi ilkesi ve si-

¹⁶⁸ SHACHAR, s. 169.

¹⁶⁹ KARAKOÇ, s. 33.

¹⁷⁰ SHACHAR, s. 178;

Vatandaşlığın genel olarak kazanılması şartlarını düzenleyen, Türk Vatandaşlık Kanunu’nun 11/1-c hükmünde, vatandaşlığı kazanmak için başvuru yapacak kişinin “Türkiye’de yerleşmeye karar verdiğini davranışları ile teyit etmesi” gerekliliği yer almaktadır. Bu hüküm, bir ölçüde de olsa Türk vatandaşı olmak isteyen kişinin yukarıda bahsedildiği şekilde toplum ile etkili bir bağ kurması gerekliliği olarak yorumlanabilir. Öte yandan, Türk Vatandaşlığı Kanunu’nun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik de (m. 15/1-c) kişinin Türkiye’de yerleşme niyetini gösteren bazı örnek davranışları saymıştır. Ancak bu davranışları gerçekleştiren bir kişide dahi Türkiye’ye yerleşme niyetinin oluşup oluşmadığının tespit edilmesi kolay olmamaktadır. Etkili bağ ilkesine ilişkin temel bir sorun da tam bu noktada, bu bağın ne zaman oluşmuş, ne zaman oluşmamış sayılacağıının belirlenmesi açısından objektif bir takım ölçütler getirilmesinin zorluğunda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle gerek idari organların, gerekse yargı yerlerinin söz konusu bağı ararken her duruma ilişkin dikkatli ve titiz bir şekilde davranması gerekecektir. GÜNGÖR, s. 86-87.

¹⁷¹ SHACHAR, s. 179.

yasi eşitlik ilkesi, bir devletin yasal otoritesinden doğrudan etkilenen kişilerin, o devletin yasalarının oluşum sürecine de katılmasını gerektirir. Bu nedenle bir ülkede yaşayan, temel hakları açısından o devletin korumasına muhtaç olan¹⁷² ve o devletin yasal otoritesinden doğrudan etkilenen vatandaş olmayan yabancılar için, o devlete tam üyelik hakkının tanınması *demokrasi ilkesinin* bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Ius nexi bu içerikle, kişinin talebine bağlı olarak ona vatandaşlık hakkının tanınmasını gerektirmektedir¹⁷³.

Vatandaşlık hakkını devlet egemenliğinin demokratik meşruiyeti açısından tartışan başka bir yazar da Seyla Benhabib'dir. Benhabib'e göre, bir ülkede kalıcı olarak ikamet eden kişilerin o ülkenin siyasi haklarından ve siyasi hayatından kalıcı olarak dışlanması demokratik meşruluk açısından bir sorun yaratacaktır¹⁷⁴. Şöyle ki, demokrasi belli bir bölgede yaşayan insanların kendi kendisini yönetecek kuralları belirlemesi gücüne dayanıyorsa, yönetim işine katılmanın, o kuralların etki edeceği herkes açısından mümkün olması gerekmektedir¹⁷⁵. Benzer doğrultuda Bauböck de, vatandaş olmayan insanların, içinde yaşadıkları topluluğa siyasi katılımını öngören bir anlayışı tartışmaya açmakta ve o da bu konuyu demokrasi teorisi ile ilişkilendirmektedir. Ona

¹⁷² Özellikle kişi hakları açısından bizim Anayasamız da “herkes” ifadesini kullandığı için, ülkede bulunan bir yabancıнын temel hak ve hürriyetlerini yine o ülke koruyacaktır.

¹⁷³ SHACHAR, s. 180.

¹⁷⁴ Benzer yönde Matias da bir değerlendirmede bulunmuştur: Vatandaşlık, yalnızca haklarla ilişkilendirilmemeli aynı zamanda siyasi bir topluluğun üyeleri olarak kendi kendini yönetme / özyönetim ilkesi ile de birlikte değerlendirilmelidir. Bu açıdan vatandaşlığın (ius nexi ilkesinin bir gereği olarak), içinde yaşadıkları topluluğa gelecekteki refahlarını bağlamış olan insanlar açısından bir hak olarak belirmesi söz konusu olmaktadır. Çünkü bir kişi refahını o topluluğa bağlamışsa etkili ya da gerçek bir bağ kurulduğundan söz edilebilir. MATIAS, s. 232.

¹⁷⁵ Seyla BENHABIB, **The Rights of Others, Aliens, Residents and Citizens**, Cambridge University Press, 2004, s. 19-20; “*Demokratik insanlar kendilerini, başkalarının haklarını düzenlerken değil, onlara aynı zamanda bu hakların yazarları olmaları imkanı tanıdıklarında kendilerini gösterir... Halk egemenliği, tarihi ve normatif olarak her ne kadar sıkı ilişki içinde olsalar da, bölgesel egemenlikle eş anlamlı değildir. Halk egemenliği, demos'un (halkın) kendi kendini yönettiği yasaları yaparken, tüm demos'un tüm tam üyelerinin katılımını gerektirmektedir. Demokratik bir yönetim, ancak bu şekilde kendi yasama yetkisini, onun kurallarını aktif olarak belirleyenler üzerinde kullanabilir. Ancak hiçbir zaman, bu yasalara uymak zorunda olanlar dairesi ile yasaları yapan tam üyelerin dairesi tam olarak örtüşmemiştir. Her demokratik demos'ta (halkta) hep bazıları tam üye olarak kabul edilmiştir. Bölgesel egemenlik ile demokratik söylem hiçbir zaman tam olarak örtüşmemiştir. Bir kişinin devamlı olarak sınırları belirli bir bölgede ikamet etmesi, o kişiyi egemenin otoritesi altına getirir –ister demokratik olsun ister olmasın. Bu açıdan yeni üyelik politikaları, tam üyelik hakları, demokratik talepler ve belli bir yerde ikamet arasındaki bu karmaşık ilişkiyi tartışmaktadır.*”

göre, “bir kişinin yaşam koşulları, o kişinin gelecekteki refahını bir siyasi topluluğun zenginleşmesine bağlıyorsa, o kişi, içinde bulunduğu siyasi topluluğun geleceğini belirleyen kolektif karar alma süreçlerine katılabilen bir paydaş olmalıdır.”¹⁷⁶

Siyasi topluluğun tam üyesi olmayanların siyasi yaşamdan dışlanması 18. ve 19. yüzyıllardaki ulus-devlet anlayışının gelişimi ile paraleldir. İnsanların, 18. ve 19. yüzyıllarda devlet işlerine katılmayı talep etmeye başlaması ve ulus-devlet fikrinin gelişmesi, *kimlerin o ulustan olup olmadığını belirleme gerekliliğini* ortaya çıkartmıştır¹⁷⁷. Bu nedenle oy kullanma hakkı, kamu hizmetlerine girme ve askeri yükümlülüklerin belirlenmesi gibi siyasi katılım hakları yalnızca vatandaşlara tanınan geleneksel haklar olarak anılmaktadır¹⁷⁸. Bu alan, kuvvetli sınırlarla çevrelenmiş bir egemenlik alanı olarak günümüzde varlığını büyük oranda sürdürmekte gibi görünse de uluslararası arenada gidecek daha fazla sorgulanmaya başlanmıştır. Bu sorgulamalar özellikle vatandaş olmayan ancak belli bir ülkede uzun süreden beri yaşayan insanlara siyasal bir takım hakların da tanınması yönünde fikirlere kaynaklık etmiş, hatta bazı ulusal hukuk sistemlerinde yerini almıştır. Örneğin, Birleşik Krallık, İrlanda vatandaşlarına oy hakkını tanımaktadır. Avrupa’da çeşitli ülkeler belli bir bölgede ya da belediye sınırları içinde yaşayan göçmenlere yerel seçimlerde oy hakkı tanımaktadır¹⁷⁹. Söz konusu yerel oy hakkı olgusu, *ulusal vatandaşlıktan* bağımsız olarak, ikamet şartlarını yerine getirmiş bütün yabancılara yerel seçimlerde oy kullanma hakkını tanıyan *yerel/ikamete dayalı vatandaşlık*¹⁸⁰ olgusunun gündeme gelmesine yol açmıştır¹⁸¹. Buna ek olarak, AB Parlamen-

¹⁷⁶ Rainer BAUBÖCK, “Stakeholder Citizenship and Transnational Political Participation: A Normative Evaluation of External Voting”, *Fordham Law Review*, Vol. 75, Issue 5, 2007, s. 2393-2448, s. 2422.

¹⁷⁷ Albrecht RANDELZHOFFER, “Nationality”, *Encyclopedia Of Public International Law-8-Human Rights and the Individual In International Law, International Economic Relations*, Newyork, 1991, s. 416.

¹⁷⁸ ÖZTÜRK, Necla, “Yabancıların Yerel Seçimlerde Oy Kullanma Hakkı”, *MHB*, Yıl 33, Sayı 1, 2013, s. 127-129; siyasi haklar kategorisine hangi hakların dahil edilebileceği ve yabancıların bu haklardan hangilerine sahip olabileceği konusundaki tartışmalar için bkz. ÖZTÜRK, a.g.m.

¹⁷⁹ Ülkeler temelinde siyasi katılım hakları analizi ve siyasi katılım için öngörülen şartlar hakkında bilgi için bkz. ÖZTÜRK, s. 141-149.

¹⁸⁰ Residential citizenship.

¹⁸¹ Rainer BAUBÖCK, “Citizenship and Migration-Concepts and Controversies”, *Migration and Citizenship, Legal Status, Rights and Political Participation*, (Editör: R. Bauböck), Amsterdam University Press 2006, s. 24-25.

tosu seçimlerinde, herhangi bir üye devletin vatandaşının da başka bir üye devletin sınırları içinde oy kullanabilmesi gibi gelişmeler, Avrupa'yı bir bölge olarak ele almak, "bölgesel nitelikteki vatandaşlığın", "ulusal vatandaşlıktan" kademeli olarak ayrı bir kavram olarak ortaya çıkması anlamına gelmektedir¹⁸². Yabancılar seçme hakkının –hiç olmazsa yaşadıkları yer açısından yerel seçimlere katılma şeklinde de olsa- tanınması bir ayrıcalık olarak değil, bir hak olarak değerlendirilmektedir¹⁸³.

Yabancılar gerek siyasi haklar, gerekse ekonomik ve sosyal haklar tanınması tartışmalarının arka planını, bir devletteki *sosyal korumacılık* ile *yeni gelenlere açıklık* arasındaki dengenin nasıl sağlanacağı sorusu oluşturmaktadır. Özellikle yoğun göç alan refah düzeyi yüksek Avrupa devletleri açısından *yüksek sosyal koruma düzeyi* ile *topluma yeni gelenlere açık olma* arasındaki çatışmanın nasıl giderileceği sorununa çözüm olarak, değişik hak kategorilerinin yaratıldığı çoğulcu bir hukuksal rejim oluşturulması ve farklılaşmış bir vatandaşlık statüsü önerilmiştir¹⁸⁴. Bu türden ampirik çalışmalar vatandaşlık literatürüne büyük katkı yapsa da, vatandaşlığa hala rastlantısal olarak doğumla edinilen bir statü olarak değer vermekte ve "yabancılar da vatandaşlara tanınan hakların tanınması" şeklinde bir anlayışı yansıtmaktadır. Ancak yine de bu türden gelişmeler, vatandaşlığın bir insan hakkı olarak ele alınmasının ve bir hak olarak onun kapsamının belirlenmesinin önünü açmakta, günümüz hareketli toplumlarında, bir devlet ile insan arasındaki bağı tanımlayan vatandaşlık, göçmenlik, yabancılık, mültecilik gibi yasal statüler arasındaki sınırları da eritmektedir.

B. Göç Hareketleri ve Vatandaşlık Hakkına Etkisi

Günümüzde, göç hareketleri ve mülteciler sosyal bilimlerde ayrı bir araştırma ve uzmanlaşma konusu olarak hem nitelik hem de nicelik olarak dikkate değer çalışmaların üretildiği bir alandır¹⁸⁵. Ülkelerin, bölgesel ve ulus-

¹⁸² BAUBÖCK, (2006), s. 25.

¹⁸³ ÖZTÜRK, s. 163-164.

¹⁸⁴ Ewald ENGELEN, "How to Combine Openness and Protection? Citizenship, Migration, and Welfare Regimes", *Politics&Society*, Vol. 31 No. 4, Aralık 2003, s. 503-536; s. 504, 505 vd.; bu açıdan değişik statüleri ifade etmek için "quasi-citizenship", "denizenship" gibi kavramlar kullanılmaktadır. Bunlar hakkında bilgi için bkz. BAUBÖCK, (2006), s. 23 vd.; özellikle s. 26.

¹⁸⁵ Nitelikli göç çalışmaları açısından iki örnek için bkz: Koç Üniversitesi, <https://mirekoc.ku.edu.tr/tr/>; Oxford Üniversitesi, COMPASS yayınlarına bkz.; <https://www.compass.ox.ac.uk/>; Frei Üniversitesi "Emotional-societies" projesi, tamamen göçmenler üzerine disiplinler arası bir proje.

lararası politika belirleyici kuruluşların üzerinde dikkatle durduğu bu alandaki gelişmeler, belki de devletlerin hala egemenlikten kaynaklanan yetkilerini ellerinde sıkıca tutma çabası olarak da okunabilir. Avrupa Birliği ülkeleri göçmen ve mülteciler konusunu politik ajandalarının birinci sırasına koymuştur. Özellikle mülteciler konusu G20 2017 ve 2018 zirvelerinin ana temalarındandır¹⁸⁶. Bu alana ilişkin politika belgeleri ve akademik çalışmalarda göze çarpan husus ise mülteciler konusunun *dönüşen yüzü*dür.

Klasik tanımıyla mülteci, vatandaşı olduğu ülkede meydana gelen şiddet, savaş, doğal afetler, siyasi olaylar, ayrımcılık gibi olaylar nedeniyle -kendi iradesiyle ya da irade dışı olarak- kendi ülkesini terk etmek zorunda kalan, başka bir devletin vatandaşlığına geçmemiş ve bu nedenle herhangi bir devletin diplomatik korumasına da tabi olmayan kişileri ifade etmektedir¹⁸⁷. Mülteci statüsünde “yerleşme niyetine sahip olmamak” vurgusu bulunmaktadır. Bu vurgu, mülteci statüsünü göçmen statüsünden ayırmaktadır¹⁸⁸. Göçmenler ise, mültecilerden farklı olarak, siyasi, ekonomik, dini bir takım sebeplerle vatandaşı olduğu ülkeyi terk ederek, yerleşme niyeti ile başka bir ülkeye giden kişiler olarak tanımlanmaktadır¹⁸⁹. Özellikle II. Dünya Savaşı ve sonrasında, mülteci ve göç hareketlerinin büyük oranda siyasi nedenler, savaş gibi belki de “geri dönebilecek” bir takım toplumsal olaylardan kaynaklanmaktaydı. Nitekim, Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme’nin vatandaşlığı düzenleyen 34. maddesine yönelik tartışmalarda, on beş yıl sonra bile bir mültecinin bağlı olduğu kendi ülkesine geri dönebileceği ve daima geri dönüşü konusunda içinde bir umut besleyebileceği ileri sürülmektedir. Örneğin, 1922 yılında faşist rejim kurulduktan sonra ülkelerini terk etmek durumunda kalan İtalyanlar, bu rejim yıkılınca, yirmi yıl sonra tekrar ülkelerine dönmüşlerdir¹⁹⁰.

Ancak günümüzde mülteciler açısından daha farklı bir anlayış gelişmektedir. Bu anlayış 2017 G20 zirvesi için hazırlanan siyasi ajandada özellikle dile getirilmiş ve G20 ülkelerinin acilen politika geliştirmesi gereken bir alan olarak belirlenmiştir. Bunun nedeni bazı mültecilerin hayatta kalmak

¹⁸⁶ Erişim adresi: http://www.g20-insights.org/policy_area/migration/; erişim tarihi: 22.01.2018.

¹⁸⁷ ÇELİKEL, s. 18.

¹⁸⁸ ÖZTÜRK YILMAZ, (2007), s. 241-264; s. 254; ÇELİKEL, s. 18, 20.

¹⁸⁹ ÇELİKEL, s. 20.

¹⁹⁰ Bkz. Sözleşme tartışma metni: <http://www.unhcr.org/4ca34be29.pdf>; s. 247.

amacı ile artık geri dönmelerinin mümkün olmamasıdır¹⁹¹. Acil eylem planı geliştirilmesi gereken alan, “iklim değişikliği mültecileridir”¹⁹². Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Örgütü, iklim değişikliği mültecileri konusunda, bu mültecilerin bir takım doğal afetler veya geri dönülemez çevresel etkiler nedeniyle kalıcı olarak yaşadıkları yeri terk etmeleri nedeniyle, “insan hakları” yaklaşımı kalıcı çözüm önerileri geliştirilmesi gerekliliğinin üzerinde durmuştur¹⁹³. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun İnsan Hakları Konseyi de 6 Mayıs 2016 tarihli raporunda, insanların iklim değişikliğinin neden olduğu olumsuz koşullar nedeniyle, yaşam haklarının, su ve temizlik haklarının, yiyecek, sağlık ve konut haklarının, kendi kaderini tayin etme, kültür ve gelişme haklarının tehdit altında olduğunu belirtmiştir¹⁹⁴. Bu alanda çeşitli uluslararası politika belgeleri “geri dönmeyecekler” ya da “kapana kısılmış topluluklar”¹⁹⁵ olarak yeni bir tür göç ve mültecilik statüsünün gündemde olduğunu ve bu alanda hakim yaklaşımın “insan hakları temelli” olması gerektiğini sıklıkla vurgulamaktadırlar. BM Genel Kurulu İnsan Hakları Komisyonu, bir yaklaşımın “insan hakkı” temelli olması için bir takım ölçütler geliştirmiştir: “*Belli politika ve programları geliştirirken temel amaç insan haklarını yerine ge-*

¹⁹¹ Allan M. FINDLAY, “Migrant Destinations in an Era of Environmental Change”, **Global Environmental Change**, Vol. 21, Supplement 1, Aralık 2011, s. 50-58; s. 53; web: http://ac.els-cdn.com/S0959378011001397/1-s2.0-S0959378011001397-main.pdf?_tid=24faf15a-1b81-11e7-92b0-00000aacb35d&acdnt=1491562894_7d17a21db67bcd12c07686ea15c77a34

¹⁹² Climate change refugees, environmental refugees; bu kavramlar Türkçe’de iklim mültecileri, çevresel mültecileri, ekolojik mültecilik gibi değişik isimlerle anılmaktadır. Türkçe kaynaklar için bkz. Olcay ZİYA, “Mülteci-Göçmen Belirsizliğinde İklim Mültecileri”, TBB Dergisi 2012 (99), s. 229-240; Mustafa MUTLUER / İlkay SÜDAŞ “‘Görünmez’ Bir Küresel Sorun: Çevre Mültecileri” Prof. Dr. İlhan Kayan’a Armağan Kitabı (Editör: E. Öner) Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2013; Ahmet MUTLU / İbrahim İRDEM / Berna ÜRE, “Ekolojik Mültecilik”, Memleket Siyaset Yönetim (MSY), Cilt 10, Sayı 23, Ocak 2015, s. 79-118.; 2017 G20 zirvesi politika önerileri için bkz G20 politika alanı: http://www.g20-insights.org/policy_briefs/building-global-governance-climate-refugees/ erişim tarihi: 07.04.2017.

¹⁹³ OHCHR Expert Meeting on Climate Change and Human Rights, “Panel Presentation and Dialogue on Human Rights, Migration, and Displacement Related to the Adverse Impacts of Climate Change”, Geneva 6-7 October 2016; <http://www.environmentalmigration.iom.int/sites/default/files/Events/IOM%20Dina%20Ionesco%20Panel%20presentation.pdf> ; erişim tarihi: 07.04.2017.

¹⁹⁴ United Nations General Assembly, Human Rights Council, “Analytical Study on the Relationship Between Climate Change and the Human Right of Everyone to the Enjoyment of the Highest Attainable Standard of Physical and Mental Health”, A/HRC/32/23, 6 Mayıs 2016, s. 3.

¹⁹⁵ 2017 G20 politika alanı: Trapped Populations; http://www.g20-insights.org/policy_briefs/building-global-governance-climate-refugees/ .

tirmek olmalıdır; hak sahiplerinin kendileri ile ilgili konularda uygun karar verici süreçlere katılımları sağlanmalı ve hak talep kapasiteleri güçlendirilmeli; yükümlülük sahibi kişilerin yükümlülükleri, hesap verilebilirliğin etkin olabilmesi açısından açıkça tanımlanmalı; bütün politika ve programlar, uluslararası insan hakları hukukunun (özellikle Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ve diğer temel insan haklarına ilişkin sözleşmeler) ilke ve kuralları çerçevesinde düzenlenmelidir¹⁹⁶”.

Öte yandan insan hakları merkezli bir bakış açısının egemenliği hiç olmazsa kapasite bakımından sınırlandıracağı savunabiliriz. Vatandaşlık hakkının bir insan hakkı olarak *bazı durumlarda* devletlerin egemenliklerini sınırlandırması, belli kişilere, örneğin iklim mültecilerine veya vatansızlığın geleceğe yönelik olarak önlenmesi gerekçesi ile vatansız çocuklara¹⁹⁷ vatandaşlık verilmesi, egemenliğin yeni bir anlayışla, *işbirliğine dayalı ve sorumluluk çerçevesinde* kullanılması hususunu gündeme getirmektedir¹⁹⁸.

Konumuz açısından burada özellikle, savaş, küresel ısınma, insan kaçakçılığı mağduru olma veya doğal afetler gibi insanların *gittikleri yerlerde kalıcı olacak biçimde*, göç etmek zorunda kalmaları gibi zorlayıcı durumlar açısından vatandaşlık hakkının gündeme gelmesi tartışmaya açılabilir. Bu tartışmada temel sav, zorlayıcı bir biçimde göç edenlerin -iklim değişikliği ve çevresel mültecilerin-, kendilerini sağlıklı ve mutlu hissedebilecekleri, uzun dönemli bir hayat planlamasına uygun ekonomik, sosyal ve çevresel koşullara sahip olan ülkeleri tercih ediyor olmalarıdır¹⁹⁹. Böylelikle yeni bir toplumun yaşadığı coğrafyaya yerleşen kişiler, geri dönme beklentisinde olmaksızın, yaşadıkları topluma adapte olmaya çalışır. İşte tam da bu noktada devreye bir sosyal bilim alanı olarak göç araştırmaları girmektedir. Daha çok ampirik veriler ortaya koyan bu alana dahil çalışmalar, yoğun göçün yaşandığı toplumlarda hem göç edenler hem de o yerin sakinleri açısından bir çok farklı sorunun gündeme geldiğini ortaya koymuştur. Ancak ana akım göç araştırmalarının yoğunlaştığı tartışmalar göçün, bir ülkeye yasal veya yasadışı biçimde “gelme” olgusu üzerinden ilerlemekte, bu nedenle çözümler de “sınırları kapatma” ekseninde üretilmekte ve daha çok “göç alanlar”ın bakış açısını

¹⁹⁶ United Nations General Assembly, Human Rights Council, “Analytical Study on the relationship between climate change...” A/HRC/32/23, 6 Mayıs 2016, s. 14.

¹⁹⁷ Çocuklar açısından hiç olmazsa ayrıcalıklı bir düzenleme kabul edilmesi bu hususta düşünülebilir. Bu açıdan bkz. GANCZER, s. 29.

¹⁹⁸ Reyhan SUNAY, **Tartışılan Egemenlik**, Yetkin Yayınları, Ankara 2007, s. 347.

¹⁹⁹ FINDLAY, s. 54.

yansıtmaktadır²⁰⁰. Atasü Topcuoğlu'nun çalışmasında üzerinde durduğu, ana akım göç tartışmalarının göç olgusunu tek yanlı olarak, “fakir ülkelere zengin ülkelere gitmek” anlayışına indirilmesi, göçün nedenlerini araştırmaya pek yanaşmadan onu engellemeye yönelmesi ve ideolojik söylemde sıkışıp kalması tespiti oldukça dikkate değerdir²⁰¹. Bu açıdan göç yazınında, evrensel değerlere dayalı ve insan hakları merkezli bir bakış açısının hakim olması gerekliliği vurgulanmaktadır²⁰². Buna ek olarak 2017 G20 zirvesine politika alanı olarak önerilen “Mülteci Pasaportu” da, mülteci ve göç konusunda insan hakları merkezli bir bakış açısının örneklerinden birisi olarak değerlendirilebilir. Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Göç Örgütü tarafından, vatansızlar ve zorla ülkesinden ayrılmış olanların seyahat özgürlüğünü sağlamak için “Mülteci pasaportu” adında bir yasal belge oluşturulması talep edilmektedir²⁰³. Ancak yine de önerilen çözümler, mültecileri çoğu zaman “bir topluluğa üye” olarak değerlendirme konusunda çekincelidir. Bu nedenle kalıcı mülteciler –özellikle ilkim değişikliği mültecileri- ve vatansızlar için “uluslararası ve ortak bir hukuki statü”, “yeni bir hukuki statü” gibi kavramlar²⁰⁴ kullanılmakta ancak vatandaşlık hakkına atıf yapılmamaktadır.

Devletler göç konusunda etkin çözüm araçları geliştiremediği takdirde, toplumlarda gettolaşma, ırk ve göçe dayalı ayrımcılık, şiddet ve güvenliği tehdit eden durumların yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Elbette burada eğitim ve diğer politika alanları önem arz etmektedir; ancak *belli durumlarda* ve o toplumda kalıcı olacak kişilerin talep etmeleri durumunda, vatandaşlık hakkının ilgili devlet tarafından tanınması gündeme gelebilmelidir. Nitekim 2017 G20 zirvesi için politika alanı belgelerinde “*iklim değişikliği mültecilerine ‘mülteci*

²⁰⁰ Reyhan ATASÜ TOPLUCUOĞLU, “Göç Yazınındaki Düzenli ve Düzensiz Göç Kavramları: İnsan Hakları Temelinde Bir Kavramsal Sorgulama”, *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 34, Yıl: 2016, TODAİE Yayınları, s.1-20; s. 3-4.

²⁰¹ ATASÜ TOPLUCUOĞLU, s. 13-15, 16.

²⁰² ATASÜ TOPLUCUOĞLU, s. 16.

²⁰³ KHASRU, Syed Munir KHARSU / Kazi Mituly MAHMUD / Ayia NAHREEN, “Forced Migration The G20 Countries Should Assume Leadership of the Forced Migration Crisis and Mitigate the Deficiencies of the Existing Governance System”, G20 Insight, 23 February 2017, s. 4; http://www.g20-insights.org/policy_briefs/g20-countries-assume-leadership-forced-migration-crisis-mitigate-deficiencies-existing-governance-system/; erişim tarihi: 14.04.2017; tıpkı 1. Dünya Savaşı zamanındaki düzenlenen Nansen Pasaportu gibi.

²⁰⁴ 2017 G20 politika alanlarında, özellikle kalıcı olan iklim değişikliği mültecileri için var olan yasal düzenlemelerin ve statünün yetersizliği vurgulanmaktadır; bu kişilere yeni bir yasal statü geliştirilmesi önerilmektedir ancak vatandaşlık verilmesi hususu tartışmaya açılmamaktadır. Bkz. http://www.g20-insights.org/policy_briefs/building-global-governance-climate-refugees/.

hukuki statüsü' yerine başka bir statü verilmeli; böylelikle tehdit ortadan kalkınca dönecekler beklentisi ortadan kalksın; yeni bir hukuki statünün yaratılması düşünülebilir” ifadeleri yer almaktadır²⁰⁵. Bu yaklaşım bir adım ileriye taşınarak, bu “yeni” statünün “vatandaşlık” olması gerektiği savunulabilir.

C. Haklı Beklenti ve Vatandaşlık Hakkına Etkisi

Haklı beklenti ilkesi –legitim expectations (İng.), Vertrauensschutz (Alm.)- Türk idare hukuk sistemi açısından belirli ve yerleşmiş bir ilke olmamıştır²⁰⁶. Türk hukuk doktrininde haklı beklenti ilkesine klasik yaklaşım, kazanılmış hak ile bir kıyaslama yapılarak, haklı beklentinin oluşup oluşmadığının tespiti ve daha çok kazanılmış hak kapsamında değerlendirilemeyen, ancak hukuk sistemine duyulan güvenden kaynaklanan beklentiler olarak değerlendirilmeye uygun bir takım durumların korunması için başvurulmuş bir ilke olduğudur²⁰⁷. Haklı beklenti ilkesi, bireyler ve idare arasındaki ilişkide, özellikle idarenin doğal olarak zamanla değişen politikaları doğrultusunda sistemin işleyişinde düzenlemeler yapabilmesi ile bireyin, idarenin olağan işleyişinden kaynaklanan beklentilerinin karşılanacağı yönündeki güveninin korunması arasındaki çatışmanın çözülmesine yönelik olarak geliştirilmiştir²⁰⁸. Alman idare hukukunda, *haklı beklenti* –aslında daha çok *güvenin korunması* (Vertrauensschutz)- somut olaylara özgü olarak, *bireyin bir takım çıkarları ile kamusal çıkarlar arasındaki çatışmanın yargı yerince hassas biçimde tartışılarak çözülmesinde bir ölçüt* olarak ortaya çıkmaktadır²⁰⁹. İdari yargı yerleri

²⁰⁵ http://www.g20-insights.org/policy_briefs/building-global-governance-climate-refugees/ ; erişim tarihi: 07.04.2017.

²⁰⁶ Konumuz açısından önemli olan idare hukuku açısından haklı beklenti ilkesidir. Haklı beklenti kavramını detaylı bir biçimde irdeleme çalışmanın amacını aşmaktadır. Haklı beklenti kavramı hakkında yazılmış kapsamlı çalışmalar için bkz. Yücel OĞURLU, **İdare Hukukunda Kazanılmış Haklara Saygı ve Haklı Beklenti Sorunu**, Seçkin, Ankara, 2003; Selçuk GİŞİ, **Haklı Beklentilerin Korunması İlkesi**, XII Levha Yayınları, 2017; Selman Sacit BOZ, **İdare Hukukunda Haklı Beklentinin Korunması**, 1. Baskı, Seçkin, Ankara, Mayıs 2017.

²⁰⁷ Engin SAYGIN, “Haklı Beklentilerin Korunması İlkesine Yönelik Türk Ve İngiliz İdare Hukuku Yaklaşımı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”, **TBB Dergisi**, 2016 (126), s. 211-234; s. 231.

²⁰⁸ Robert THOMAS, **Legitimate Expectations and Proportionality in Administrative Law**, Hart Publishing Oxford and Portland, Oregon, 2000, s. 41.

²⁰⁹ Klaus RENNERT, “Vertrauensschutz im deutschen Verwaltungsrecht”, Vortraganlässliches Seminars zum Vertrauensschutz der Association of Councils of State and Supreme Administrative Jurisdictions of the European Union (ACA-Europe), Vilnius, Litauen, 21 Nisan 2016, s. 2; buna ilaveten güvenin korunması ilkesi, Alman vergi hukukunda vergi yasalarının gerçek olmayan şekilde geriye yürütmesi halinde bireyin çıkarlarını korumak

böylesine bir çatışmayı çözerken, bireyin haklı beklentilerine ne derece saygı duyulacağı ile, kamu yararına birey karşısında öncelik tanınması konusundaki gerekçeleri titiz bir biçimde irdeleyecektir²¹⁰. Bu durumda bireylerin her “beklentisi” ya da “güveni” korunmaya uygun değerdir²¹¹.

Anglo-Sakson hukuk sistemlerinde de haklı beklenti, bir kamu otoritesinin takdir yetkisinden kaynaklanan gücünü kullandığı her durumda, bu gücün kullanımından dolayı çıkarları zedelenecek etkilenecek olan bireylerin aklında oluşacak olan bir kavram olarak değerlendirilmekte²¹² ve koruma açısından usuli ile maddi haklı beklenti biçiminde bir ayrıma tabi olmaktadır²¹³. Bunlardan özellikle haklı beklentinin maddi açıdan korunması, idarenin sahip olduğu *takdir yetkisini*, yine idarenin sebep olduğu *beklenti yönünde kullanması* anlamına geleceğinden oldukça tartışmalı hususları barındırmaktadır²¹⁴. Bir insan hakkı olarak vatandaşlığın savunulmasında ise *maddi açıdan haklı beklentinin korunması* hususu gündeme gelmektedir. Yetkili makam kararı ile vatandaşlığa alınma yolunda, kanunda öngörülen tüm şartları sağlayan bir kişiyi vatandaşlığa alma konusunda *takdir yetkisini* kullanacak olan makamın takdir yetkisinin bir sınırı olarak haklı beklenti ölçütünün kullanılması şimdilik mümkün görünmemektedir. Ancak, ülkede belli bir süreden beri yaşayan ve vatandaşlığa alınmayı bekleyen göçmenlerin, sonradan vatandaşlığa alınma ile ilgili yasal düzenlemelerin değişmesi durumunda, haklı beklentilerinin varlığından söz edilip edilemeyeceği tartışılabilir.

---

için bir ölçüt olarak da kullanılmaktadır. Gerçek olmayan geriye yürümelerde, hukuki eylem, işlem ya da durum, ilgili yasa yürürlüğe girmeden önce başlamış ancak yeni yasa yürürlüğe girdikten sonra halen devam etmektedir ve bu nedenle yürürlüğe giren vergi kanunları söz konusu hukuki durumlara da etki edecektir. İşte bu gibi durumlarda bireylerin idari sisteme ve hukuk sistemine duyduğu güvenin korunması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda, Alman Federal Anayasa Mahkemesi 1971 yılında verdiği bir kararda, Batı Berlin’i ekonomik açıdan geliştirme amacı ile yürürlüğe konulan Berlin’i Geliştirme Kanunu (Berlinhilfegesetz) ile vergi kanunlarında yapılan bir değişiklikle, Berlin sigara endüstrisinin faaliyet gösterdikleri alandaki idari işleyişe duyulan güvenin zedelenip zedelenmediğini irdelemiştir. Söz konusu kararda göze çarpan husus, kamu yararı ile özel yarar arasındaki çatışmanın, güvenin korunması ilkesi aracılığıyla irdelenip çözülmeye çalışılmasıdır; BVerfG, 23.03.1971 - 2 BvL 17/69.

²¹⁰ THOMAS, s. 41.

²¹¹ RENNERT, s. 2.

²¹² Raymond E. YOUNG, “Legitimate Expectations: Judicial Review of Administrative Policy Action” (1986) 44 The Advocate, 814’den aktaran: Debra SHAPIRO, “Legitimate Expectation And Its Application to Canadian Immigration Law”, **Journal of Law and Social Policy**, Vol. 8, 1992, s. 282-297, s. 282.

²¹³ BOZ, s. 177-178; SAYGIN, s. 221-222.

²¹⁴ BOZ, s. 194; haklı beklenti hakkında lehte ve aleyhteki görüşler için bkz. BOZ, s. 194-201.

Anglo-Sakson hukuk sistemlerinde haklı beklenti ölçütü ilk olarak özellikle göç ve vatandaşlık hukuku alanındaki uyuşmazlıklarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Haklı beklenti ölçütü ilk olarak 1969 yılında Birleşik Krallık'ta, Schmidt-İç İşleri Bakanlığı (Secretary for Home Affairs) davasında gündeme gelmiştir. Söz konusu ilke, davada daha çok usuli anlamda kullanılmıştır. Uyuşmazlığa konu olan olaydaki yabancı öğrencinin, “sınır dışı edilmeden önce resmi makamlar önünde dinlenilmesi yönünde bir ‘hakkı ya da çıkar’ı ya da ‘haklı beklentisinin’ olduğu ve bunun kişiye tanınmamasının adil olmadığı” savunulmuştur²¹⁵.

İdare hukuku alanında zaman zaman başvuru ve bir takım ölçütlere bağlanan²¹⁶ haklı beklentinin konumuz açısından önemi, herhangi bir kişinin bir devletin vatandaşlığına alınması açısından haklı beklentisinin oluşup oluşmadığı ya da böyle bir beklentinin tanınıp tanınmayacağı hususudur. Shapiro, haklı beklentinin özellikle göç hukuku alanında belirgin olarak ortaya çıkan bir ilke olduğunu belirtmektedir. Buna ek olarak Shapiro, göçmenlerin genellikle vatandaşlara kıyasla, haklar bakımından daha çok korunmaya muhtaç bir grup olmaları ve geleceklerinin ülkelerdeki göç idarelerinin tutumuna bağlı olmaları nedenleriyle haklı beklentinin bu kişiler açısından bir koruma sağlayabileceğini savunmaktadır²¹⁷. Ancak yine de bir göçmenin bir devlete yerleştikten sonra vatandaşlık ve yabancılara ilişkin kanunlarında yapılan değişiklikler açısından haklı beklenti ilkesini ileri sürüp süremeyeceği konusunda tereddüt bulunmaktadır. Özellikle vatandaşlık ve göç alanında, “bir yabancı”, “üyesi olmadığı” bir hukuk sistemine güveninin korunmayacağı; göç ve vatandaşlık hukukunda haklı beklentiden çok kanunilik ilkesinin geçerli olduğu ve özellikle ülkeye yasa dışı yollardan girmiş olanlar açısından ya da kanuna aykırı diğer durumların varlığında beklentilerinin “haklı” olmadığına ilişkin kabuller dikkati çekmektedir²¹⁸. Ancak bu hususta aksi yönde kararlar

²¹⁵ Schmidt v. Secretary for Home Affairs Davası, 1969.

²¹⁶ İlgili ölçütler için bkz. BOZ, s. 219-332.

²¹⁷ SHAPIRO, s. 297.

²¹⁸ Özellikle Anglo-Sakson sisteminde gündeme gelen göç ve vatandaşlık hukuku alanında ilişkin dava analizleri için bkz. SHAPIRO; John HLOPHE, “Legitimate Expectation and Natural Justice: English, Australian and South African Law”, **The South African Law Journal**, Vol. 104, Issue. 1, 1987, s. 164-185;

AIHM kararlarından örnekler için bkz. MATIAS, s. 197-203;

vatandaşlığın kazanılması konusunda kanuna aykırılık teşkil eden bir durumun varlığı halinde, güvenin korunması ilkesinin uygulanmayacağına ilişkin Alman Federal Anayasa Mahkemesi kararı için bkz. Beschluss vom 08. Dezember 2006 - 2 BvR 1339/06.

da mevcuttur. Örneğin 1983 tarihli Attorney General of Hong Kong - Ng Yuen Shiu kararında mahkeme, yasa dışı göçmenler üzerine bir politika değişikliği nedeniyle hakkında sınır dışı kararı verilen Ng'nin, "önceden kaçak göçmenler ile ilgili ilan edilen prosedüre uyulmamasının haklı beklentisini ihlal edeceği" yönündeki savunmasını kabul etmiştir²¹⁹.

Haklı beklenti ilkesinin vatandaşlık hukuku açısından kullanılması konusunda, yabancı bir devlette ikamet eden bir göçmenin, ilgili devletin yasalarına göre hiçbir zaman vatandaş olamayacak olmasını bilmesi gerektiği ya da biliyor olduğu durumlar açısından da bir tereddüt yaşanmaktadır. Matias, devletlerin göç yasalarında vatandaşlığa alınmayı zorlaştıran bir takım değişiklikler yaparak, bunu hali hazırda vatandaş olmak için başvurmuş kişilere uygulamalarının, haklı beklenti ilkesinin ihlali sayılabileceğini savunmaktadır²²⁰. Buna ek olarak Matias, "beklenti"nin "haklı" olmasının yalnızca "yasallık" ile ölçülmemesi gerektiğini, kişinin beklentisine odaklanılmasının daha doğru bir yaklaşım olacağını ve ülkede uzun zamandır ikamet eden, ailesini ve iş düzenini oturtmuş olan bir göçmen ile ülkeye yeni girmiş bir göçmenin vatandaşlığa alınması konusundaki beklentilerinin aynı olmadığına dikkati çekmektedir. Bu durumda ülkeye yeni girmiş bir göçmen ile ülkede uzun yıllar ikamet etmiş bir göçmenin beklentisini aynı oranda değerlendirmek, ülkede uzun süre yaşayan açısından hakkaniyete aykırı bir durum teşkil edecektir. Öte yandan, uzun süreli ikametlerde beklenti tek taraflı bir olgu olarak ortaya çıkmamakta; devletin bir takım eylemleri sonucu kişide oluşmaktadır. Bu nedenle ülkeye yasa dışı yollardan girmiş olsa dahi, kimi kişilerin beklentisi "haklı" olmuş olabilir. Bu durumların her olaya özgü ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir²²¹. Son olarak Matias, bu alanda ölçülülük ilkesinin, iyi niyetin, hukuki belirlilik ilkesinin ve beklentinin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduklarını ve bunların devletin mutlak yetkisini sınırlayan ilkeler olduğunu, vatandaşlığın bir hak olarak tanınması için kullanılabilmeye uygun olduklarını ve hiç olmazsa gelecekte böyle bir argüman için kapı araladıklarını belirtmektedir²²².

Haklı beklentiler ve vatandaşlığa alınma konusu daha çok dava-temelli işleyen Anglo-Sakson hukuk sistemlerindeki yargulamalarda gündeme gelmektedir. Yasa temelli işleyen Kıta-Avrupası sistemlerinde vatandaşlık huku-

---

²¹⁹ BOZ, s. 386.

²²⁰ MATIAS, s. 201.

²²¹ MATIAS, s. 201-202.

²²² MATIAS, s. 203, 228-233.

ku alanında sıkı bir kanunilik esas olduğundan haklı beklentinin vatandaşlığa alınmada bir ölçüt olarak kullanılması şimdilik pek mümkün görünmemektedir. Ancak burada hiç olmazsa; vatandaşlık alanındaki uyumsuzluklarda haklı beklenti ölçütünün dikkate alınmamasının, devletlerin vatandaşlık hukuku alanındaki egemenlik yetkilerinin mutlaklığa varabilen sınırsızlığı karşısında, vatandaş olmayı bekleyen insanları, hayatları ve gelecekleri açısından öngö- rülemez bir durumla karşı karşıya bırakacağı söylenebilir.

Sonuç

Vatandaşlığın bir insan hakkı olarak tanınması, devletlerin vatandaşlık ile ilgili işlerde, belli grup ve durumlara ilişkin olarak tek taraflı karar vere- bilme gücünü ve bu alandaki egemenlik haklarını belli ölçüde de olsa kırmış ve devletlerin vatandaşlık statüsü ile ilişkili kişinin kişisel çıkarlarını da göz önünde bulundurması yönünde bir eğilim oluşturmuştur. Çünkü vatandaşlık bir bireyi yalnızca bir devlete değil, aynı zamanda uluslararası hukuka da bağ- lamaktadır²²³. Spiro, özellikle uluslararası hukukta vatandaşlık alanındaki dü- zenlemelerin bir “uluslararası vatandaşlık hukuku” oluşturduğunu; bu alanda devletlerin egemenliklerini korumakla birlikte, hiç olmazsa artık uluslararası hukukun, devletlerin vatandaşlık alanında egemenlikten kaynaklanan yetkile- rine meşruiyet sağlayan bir kalkan olmayacağını vurgulamaktadır²²⁴.

Vatandaşlık hakkının kapsamı iki temel ilke ile belirlenmektedir: Bun- lardan ilki herkesin bir vatandaşlığı olmasıdır; ikincisi de kimsenin keyfi ola- rak vatandaşlığından veya vatandaşlığını değiştirme hakkından mahrum bira- kılamayacağıdır.

Birinci ilke açısından uluslararası belgelerin vatansızlığın önlenmesini ve özellikle çocukların yüksek yararını korumayı amaçladıkları söylenebilir. Nitekim her iki grubun da korunması birer uluslararası teamül ilkesi haline gelmiştir. Ancak söz konusu ilke doğrultusunda ius nexi ölçütü ile haklı bek- lenti ölçütünün uygulanması şimdilik herhangi bir kişiye vatandaşlık hakkı verilmesi için yeterli gerekçeler olmaktan uzaktır. Bununla birlikte vatandaş- lık hakkını kuramsal olarak ortaya koyan fikirler ile “iklim değişikliği vb. nen- denlerle artık geri dönemeyecek toplulukların” ortaya çıkması gelecekte böyle bir hakkın tanınması için doktrinde bir kapı aralamıştır. Nitekim AIHM'nin

²²³ SPIRO, s. 717; Özellikle Avrupa Birliği hukukunun gelişimi, AB üyesi ülkelerdeki vatandaşlara, kendi ülkelerindeki hakların yanında AB hukuku çerçevesinde de bir dizi hak tanımaktadır; bkz. SPIRO, s. 717.

²²⁴ SPIRO, s. 746.

son dönem kararlarında, AİHS’de yer almasa da, vatandaşlığın hak boyutuna atıf yapılmaktadır.

İkinci ilke, vatandaşlıktan çıkartma konusunda devletler açısından “keyfi” davranma yasağı öngörmektedir. Burada özellikle vatansızlığın önlenmesi amacıyla yola çıkarak, kişilerin vatansız kalacağı hallerde her ne olursa olsun onları vatandaşlıktan çıkartmanın keyfi davranma yasağının ihlali sayılacağı ileri sürülmektedir²²⁵. Vatansızlıkla sonuçlanacak her vatandaşlıktan çıkartma kararının *doğrudan ve tek başına* keyfi davranma yasağının ihlali sayılması fikrine tamamen katılmak mümkün olmamakla birlikte, burada söz konusu ölçüte *ek olarak* devletler arasındaki dostane ilişkilerin ihlalinin, keyfi davranmayı sınırlamada bir ölçüt olarak kullanılabilmesi söylenebilir. Yine, yukarıda belirtildiği gibi kişilerin vatansız kalıp kalmamasına bakılmaksızın vatandaşlıktan çıkartma kararı verilmesi, bir devletin kendi ‘kötü’ vatandaşlarının sorumluluğunu, diğer devletler üzerine yıkması anlamına da gelmekte ve sınır dışı edilmeleri durumunda ise, başka devletlerin ülkesi üzerindeki egemenlik haklarına da bir müdahale teşkil etmektedir. Vatandaşlığı kaybettirilen kişilerin sınır dışı edilmesi imkanı olmadığı bu kişilerin vatandaşlıktan çıkartılmamaları gerektiği de savunulmaktadır²²⁶. Bu açıdan keyfi davranma yasağının bir ölçütü olarak *vatansızlığı önleme* ile, vatandaşlığın *kaybettirilme gerekçelerinin önceden objektif olarak belirlenmiş olması, uluslararası dostane ilişkilerin sürdürülmesi, başka devletlerin egemenlikten kaynaklanan haklarına saygı gösterilmesi ve ölçülülük* ilkelerinin birlikte ele alınması daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Terör eylemleri gibi kamu güvenliğinin ön planda olduğu ve vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylemler söz konusu olduğunda oldukça titiz davranılması gerekmektedir. Uluslararası hukukta vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylemler, vatandaşlık hakkının bir sınırı olarak çoğu sözleşmede yer almaktadır ve vatandaşlık hakkı mutlak bir hak olarak değerlendirilmemektedir. Haklar daima bir toplumu oluşturan kişilerin gereksinimleri ile bir devletin ya da toplumun bir bütün olarak var olabilme hakkı çerçevesinde ele alınırlar²²⁷. Bu açıdan terör eylemleri gibi kamu güvenliğini tehdit eden ve bir bütün olarak devletin varlığını yok etmeye yönelik eylemler sonucunda vatandaşlıktan çıkartmanın hiç olmazsa ceza kanunlarında öngörülebileceği ve bu türden

---

²²⁵ GANCZER, s. 31.

²²⁶ GROSS, s. 121.

²²⁷ GROSS, s. 63.

eylemler sonucunda vatandaşlığın kaybettirilmesinin bir idari karar ile değil, bir ceza olarak, etkin bir yargılama sonucunda yargı yerlerince verilebileceği; bu şekilde kişi hak ve özgürlüklerinin daha iyi bir korumaya sahip olabileceği önerilmiştir²²⁸. Ancak yine de çözümü, siyasetin doğası ve anlamıyla şekillenecek bu zor sorun hakkında, vatandaşlık hakkının kapsamı olarak tartıştığımız “kimsenin keyfi olarak vatandaşlığını bırakmaya zorlanamaması” ilkesinin bir anlam ifade edebilmesi için, devletlerin özellikle vatandaşlıktan çıkartma ya da vatandaşlık başvurularının reddi kararlarına karşı etkili bir yargı yolu öngörmüş olmaları gerekmektedir. Yargı yolunun etkili olması ise, vatandaşlığa ilişkin tüm kararlara karşı yargı yolunun açık olması gerekliliğini ve yargılamada ölçüt olarak kullanılacak ilkelerin belirli olmaları gerekliliğini ifade etmektedir²²⁹. Vatana sadakat ödevi ile bağdaşmayacak eylemlerden ötürü vatandaşlığın kaybettirilmesi kararlarının ise demokratik bir hukuk devletinde “hiçbir şüpheye yer bırakmayacak kesinlikte kanıtlara” dayanılarak verilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda yargı yerlerinin somut olayın koşulları doğrultusunda bireyin *kişi hak ve özgürlükleri ile kamu güvenliği arasındaki hassas dengeyi sağlamaya özen gösteren* bir yaklaşım sergilemeleri şimdilik en anlamlı çözüm olacaktır.

Vatandaşlık hukuku alanında geçerli olan keyfi davranma yasağı ile yurarda sayılan ölçütlere uygun davranma, devlet egemenliğinin fiili boyutunu ve kapasite sorununu gündeme getirmektedir. Hukuki olarak vatandaşlık, münhasıran devletin egemenliğinin düzenleme ve karar alanı içerisinde yer almaktadır. Ancak 21. yüzyılın meşruiyet ölçütleri olan insan onuruna dayalı

²²⁸ GROSS, s. 121.

²²⁹ Örneğin, 403 sayılı TVK döneminde Türkiye’de, Bakanlar Kurulu kararı ile 10.10.1983 tarihli ve 83/7229 sayılı “çok gizli” işaretli, Vatandaşlıkla İlgili Kanunların Uygulanmasına İlişkin Yönerge yayımlanmıştı. Yargı yerleri kimi zaman vatandaşlık verilmesi konusunda devlet egemenliği ve milli güvenliğe vurgu yaparak ilgili Yönerge uyarınca ret kararı vermektedirler. Bu durumda ölçütler muğlaklaşmaktaydı. DOĞAN, s. 71-72; İlgili davalar için bkz. EKŞİ, (2008); örneğin bir davada Danıştay, “...*Türk vatandaşlığına alınma işlemlerinde idareye 403 sayılı Yasa ile tanınmış olan takdir yetkisi, devletin hükümlerle hakkının bir sonucudur... Bu Yönergeye göre, anılan Yönetmelik hükümleri uyarınca el konulan taşınmazı bulunan Suriye uyruklu kişilerin vatandaşlığa alınma istemleri, el koyma kararı kaldırılıncaya kadar kesinlikle reddedilmektedir. Davacılar murisi tarafından vatandaşlığa kabul istemiyle yapılan başvuru üzerine, vatandaşlığa kabul kararı verilmiş ise de, yeniden yapılan inceleme sonucunda Suriye uyruklu davacının el konulan taşınmazının varlığının tespiti üzerine, vatandaşlığa kabul kararının iptali yoluna gidilmesine mevzuata aykırılık söz konusu olmadığı gibi dava konusu işlem devletin siyasi çıkarları dikkate alınarak, yasanın verdiği takdir yetkisine dayanılarak tesis edilmiş bulunmaktadır. Açıklanan nedenlerle, hukuki dayanağı bulunmayan davanın reddine...*” Danıştay 10. D., E. 1994/1028, K. 1995/6169, K.T. 28.11.1995.

olma ve hukukun üstünlüğü fikirleri, egemenliği fiili olarak sınırlandırmakta ve devletlerin hukuken sahip olduğu bazı yetkileri kullanma kapasitelerini daraltmaktadır. Bu doğrultuda devletlerin, vatandaşlık hukuku alanındaki kararları, vatansızlığı önleme ilkelerine, çocuğun üstün yararı ilkesine, vatandaşlığın kaybettirilme gerekçelerinin önceden objektif olarak belirlenmiş olması ilkesine, uluslararası dostane ilişkilerin sürdürülmesi ilkesine, başka devletlerin egemenlikten kaynaklanan haklarına saygı gösterilmesi ilkesine ve ölçülülük ilkesine uygun olmadığında uluslararası alanda bir meşruiyet sorununu da beraberinde getirecektir. Bununla birlikte, gelecekte vatandaşlığın kazanılması ve kaybedilmesi alanında, devletin egemenlik hakkının ötesinde bir başka kaynağın mümkün olup olmayacağı sorusuna yanıt verebilmek için kamu hukukunda haklı beklenti ölçütünün bir kurum olarak gelişmesi izlenmeli ve gerek ulusal, gerekse uluslararası yargı yerlerinin vatandaşlık, mülteciler, yabancılar ve göç hukuku alanlarında haklı beklenti ölçütüne atfettiği değer ve anlam dikkatle takip edilmelidir.

KAYNAKLAR

- AĞAOĞULARI, Mehmet Ali: **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, 1. Baskı, İmge Kitabevi, 1. B., Şubat, 2006.
- AHMED, Farhaan Uddi: “Diplomatic Protection for the Stateless Rohingya-The UN’s Capability to Defend Citizens of the World”, 22 Mart 2017; erişim adresi: <https://www.policyforum.net/diplomatic-protection-for-the-stateless-rohingya/> ; erişim tarihi: 22.01.2018.
- ARENDDT, Hannah: **The Origins of Totalitarianism**, A Harvest Book Harcourt Brace & Company, San Diego, New York, London, 1979.
- ATASÜ TOPLCUOĞLU, Reyhan: “Göç Yazınındaki Düzenli ve Düzensiz Göç Kavramları: İnsan Hakları Temelinde Bir Kavramsal Sorgulama”, **İnsan Hakları Yılığ**, Cilt 34, Yıl: 2016, TODAİE Yayınları, s.1-20.

- AYBAY, Rona: **Vatandaşlık Hukuku**, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ocak 2006.
- BAUBÖCK, Rainer / PASKALEV, Vesco: “Citizenship Deprivation A Normative Analysis”, **CEPS Papers in Liberty and Security in Europe**, No. 82/March 2015, CEPS, 2015.
- BAUBÖCK, Rainer: “Citizenship and Migration-Concepts and Controversies”, **Migration and Citizenship, Legal Status, Rights and Political Participation**, (Editör: R. Bauböck), Amsterdam University Press 2006.
- BAUBÖCK, Rainer: “Stakeholder Citizenship and Transnational Political Participation: A Normative Evaluation of External Voting”, **Fordham Law Review**, Vol. 75, Issue 5, 2007, s. 2393-2448.
- BENHABIB, Seyla: **The Rights of Others, Aliens, Residents and Citizens**, Cambridge University Press, 2004.
- BERKİ, Osman Fazıl: “Yetkili Makam Kararı ile Türk Vatandaşlığının Kaybı”, **AÜHFD**, S. 1-4, 1975, s. 117-134.
- BOZ, Selman Sacit: **İdare Hukukunda Haklı Beklentinin Korunması**, 1. Baskı, Seçkin, Ankara, Mayıs 2017.
- BULLIS, Ronald K.: “The Convention on the Rights of the Child: A Young Legal Regime for the World’s Youngest Citizens”, **Child and Adolescent Social Work**, Volume 8, Number 3, June 1991, s. 239-251.
- BØ, Bente Puntervold: “Asylum and Refugees”, **The Philosophy of Law, Encyclopedia**, Editor: Christopher Berry Gray, Vol. I, Garland Publishing, Inc., New York & London, 1999, s. 57-59.
- BRANDVOLL, Jorunn: “Deprivation of Nationality: Limitations on Rendering Persons Stateless under International Law”, İçinde: **Nationality and Statelessness under International Law**, Editörler: Alice Edwards, Laura van Waas, Cambridge University Press, 2014.
- BRUBAKER, Rogers: **Citizenship and Nationhood in France and Germany**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1994.
- CHAN, Johannes M. M.: “The Right to a Nationality as a Human Right”,

Human Rights Law Journal, Vol.12, No. 1-2, 1991, s. 1-14.

ÇELİKEL, Aysel: **Yabancılar Hukuku**, 7. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 1997.

DE GROOT, Gerard-René: “Children, Their Right to a Nationality and Child Statelessness”, İçinde: **Nationality and Statelessness under International Law**, Editörler: Alice Edwards, Laura van Waas, Cambridge University Press, 2014.

DEMOUBOUR, Marie-Bénédict: “Ramadan v. Malta: When will the Strasbourg Court understand that nationality is a core human rights issue?”; erişim adresi: <https://strasbourgobservers.com/2016/07/22/ramadan-v-malta-when-will-the-strasbourg-court-understand-that-nationality-is-a-core-human-rights-issue/> ; erişim tarihi: 07.01.2018.

DOĞAN, Vahit: **Türk Vatandaşlık Hukuku**, 12. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, Eylül 2015.

EKŞİ, Nuray: **Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku**, 2. Baskı , Beta, İstanbul, Ekim 2014.

EKŞİ, Nuray: **Danıştay Kararları Işığında Türk Vatandaşlığı Kanununa İlişkin İdari Davalar**, Arıkan Basım Yayın, 2008.

ENGELLEN, Ewald: “How to Combine Openness and Protection? Citizenship, Migration, and Welfare Regimes”, **Politics&Society**, Vol. 31 No. 4, Aralık 2003, s. 503-536.

ERDEM, Bahadır: **Türk Vatandaşlık Hukuku**, 6. Baskı , Beta, 2017.

EROĞUL, Cem: **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ekim 1999.

ERÖZDEN, Ozan: **Ulus-Devlet**, Dost Kitabevi, Ankara 1997.

ERTEN, Rıfat: “Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarısı’nın Türk Vatandaşlığının Kazanılmasına İlişkin Hükümleri Hakkında Değerlendirmeler”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl:66, Sayı: 4, Güz 2008, s. 36-61.

FINDLAY, Allan M., “Migrant Destinations in an Era of Environmental Change”, **Global Environmental Change**, Vol. 21, Supplement 1, Aralık 2011, s. 50-58

- HLOPHE, John: “Legitimate Expectation And Natural Justice: English, Australian And South African Law”, **The South African Law Journal**, Vol. 104, Issue. 1, 1987, s. 164-185.
- HOBSBAWM, Erich J.: **1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, “Program, Mit, Gerçeklik”**, 1. Baskı, Ayrıntı Yayınları, Temmuz 1993.
- HOOKER, Charles H.: “The Past as Prologue: Schneiderman v. United States and Contemporary Questions of Citizenship and Denationalization”, **Emory International Law Review**, Vol. 19, 2005, s. 305-382.
- GANCZER, Mónika: “The Right to a Nationality as a Human Right?” İçinde: **Hungarian Yearbook of International Law and European Law 2014**, Eleven International Publishing, The Hague, 2015, s. 15-33.
- GELLNER, Ernest: **Uluslar ve Ulusçuluk**, 3. Baskı, Hil Yayın, Çev: Büşra Ersanlı-Günay Göksu Özdoğan, Mayıs 2013.
- GRANT, John P. / BARKER, J. Craig: “The Harvard Research: Genesis To Exodus And Beyond”, İçinde: **The Harvard Research In International Law: Contemporary Analysis And Appraisal**, Editörler: John P. Grant, J. Craig Barker, 2007, s. 1-40.
- GÜNGÖR, Gülin: **Tabiiyet Hukuku-Gerçek Kişiler-Tüzel Kişiler-Şeyler**, 3. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2015.
- GÜZEL, Oğuzhan: “Danıştay Kararları Işığında Türk Hukukunda Hükümet Tasarrufları”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.25, S.2, 2017, s.217-247.
- GROSS, Emmanuel: “Defensive Democracy: Is it Possible to Revoke the Citizenship, Deport, or Negate the Civil Rights of a Person Instigating Terrorist Action against his own State”, **UMKC Law Review**, Vol. 72, Fall 2003, s. 51-122.
- KAPANİ, Münci: **Politika Bilimine Giriş**, 11. Baskı, Bilgi Yayınevi, Kasım 1999.
- KARAKOÇ, İrem: **Hukuk Tarihinde Vatandaşlık-Yabancılık Statüsü**, Yetkin Yayınları, 2012, s. 27-38.
- KHASRU, Syed Munir / MAHMUD, Kazi Mitulv / NAHREEN, Avia:

“Forced Migration The G20 Countries Should Assume Leadership of the Forced Migration Crisis and Mitigate the Deficiencies of the Existing Governance System”, G20 Insight, 23 February 2017, s. 4; http://www.g20-insights.org/policy_briefs/g20-countries-assume-leadership-forced-migration-crisis-mitigate-deficiencies-existing-governance-system/ .

KUNZ, Jozef: “The Nottebohm Decision”, **American Society of International Law**, Vol.54, No.3, 1960, s. 550-551.

LAVI, Shai: “Citizenship Revocation As Punishment: On The Modern Duties Of Citizens And Their Criminal Breach”, **The University of Toronto Law Journal**, Vol. 61, No. 4, Constitutionalism and the Criminal Law, Fall, 2011, s. 783-810.

LOPEZ, Gerald: “Undocumented Mexican Migration: In Search of a Just Immigration Law and Policy” **UCLA LawReview**, Vol. 28, 1981, s. 615–714.

MATIAS, Gonçalo: **Citizenship as a Humna Right-The Fundamental Right to a Spesific Citizenship**, Palgrave Macmillan, 2016.

NALÇACIOĞLU ERDEN, Hümeýra Zeynep: “Türk Vatandaşlığına Alınma Kararının İptalinde Süre”, **MHB**, Yıl 36, Sayı 1, 2016.

NOMER, Ergin: **Türk Vatandaşlık Hukuku**, 20. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2014.

ODMAN, Tevfik: **Vatansızların Hukuki Durumu ve Türk Hukuku**, Çağ Üniversitesi, Çukurova Ofset, 1. B., Adana, 2011.

OYTUN, Orhan: “Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri”, erişim adresi: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/suriyeli-siginmacilarin-turkiyeye-etkileri> ; erişim tarihi: 11.01.2018.

ÖZTÜRK, Necla: “Yabancıların Yerel Seçimlerde Oy Kullanma Hakkı”, **MHB**, Yıl 33, Sayı 1, 2013, s. 125-168.

ÖZTÜRK YILMAZ, Necla: “5543 Sayılı İskân Kanunu Hükümleri Uyarınca Türk Vatandaşlığının Kazanılması”, **TBB Dergisi**, Sayı 68, 2007, s. 241-264.

PIERSON, Christopher: **Modern Devlet**, 2. Baskı, Çiviyazıları Yayınevi,

(Çev: Neşet Kutluğ-Burcu Erdoğan, İstanbul 2014.

RANDELZHOFFER, Albrecht: “Nationality”, **Encyclopedia Of Public International Law-8-Human Rights and the Individual In International Law, International Economic Relations**, Newyork, 1991.

RENAN, Ernest: **Nutuklar ve Konferanslar, “Millet nedir?”**, (Çev: Ziya İhsan), Sakarya Basımevi, Ankara 1946, s. 103-124.

RENNERT, Klaus: “Vertrauensschutz im deutschen Verwaltungsrecht”, Vortragsanlassliches des Seminars zum Vertrauensschutz der Association of Councils of State and Supreme Administrative Jurisdictions of the European Union (ACA-Europe), Vilnius, Litauen, 21 Nisan 2016.

SAYGILI, Abdurrahman: “Modern Devletin Beden İdeolojisi Üzerine Bir Deneme”, **AÜHFD**, Sayı: 54, Cilt: 3, Yıl: 2005, s. 323-340.

SAYGIN, Engin: “Haklı Beklentilerin Korunması İlkesine Yönelik Türk Ve İngiliz İdare Hukuku Yaklaşımı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”, **TBB Dergisi**, 2016 (126), s. 211-234.

SHACHAR, Ayalet: **The Birthright Lottery, Citizenship and Global Inequality**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2009.

SHAPIRO, Debra: “Legitimate Expectation And Its Application To Canadian Immigration Law”, **Journal of Law and Social Policy**, Vol. 8, 1992, s. 282-297.

SPIRO, Peter J.: “A New International Law of Citizenship”, **The American Journal of International Law**, Vol. 105, No.4, Kasım 2011, s. 694-746.

SUNAY, Reyhan: **Tartışılan Egemenlik**, Yetkin Yayınları, Ankara 2007.

THOMAS, Robert: **Legitimate Expectations and Proportionality in Administrative Law**, Hart Publishing Oxford and Portland, Oregon, 2000.

TANRIBİLİR, Feriha Bilge: “Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi ve Türk Hukuku”, **MHB**, Yıl: 2002, Sayı: 22, s. 791-818.

ULUOCAK, Nihal: **Türk Vatandaşlık Hukuku**, Filiz Kitabevi, 1984.

- UZUN, Turgay: “Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik üzerine Bir Değerlendirme”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, “Kimlikler”, Yıl: 6, Sayı: 23, Mayıs, Haziran, Temmuz 2003, s. 131-154.
- VENTURI, Robert, **Complexity and Contradiction in Architecture**, The Museum of Modern Art, 2nd Edition, New York, 1992
- WEIS, Paul: **Nationality and Statelessness in International Law**, Second Edition, Sijdhoff & Noordhoff, 1979.
- ZABUNOĞLU, Yahya Kazım: **Kamu Hukukuna Giriş, Devlet Tanım-Kaynak-UNSURLAR**, Sevinç Matbaası, Ankara 1973.
- ZIEMELE, Ineta: “Article 7, The Right to Birth Registration, Name and Nationality, and the Right to Know and Be Cared for by Parents”, **A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child**, Editörler: André Alen, Johan Van de Lanotte, Eugeen Verhellen, Fiona Ang, Eva Berghmans and MiekeVerheyde, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden-Boston, 2007.
- ZIPPELIUS, Reinholdt: **Allgemeine Staatslehre (Politikwissenschaft)**, Elfte neubearbeitete Auflage, C.H. Beck’che Verlagsbuchhandlung, München, 1991.

